

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

**MAGISTERSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM
2013–2015**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Ivana Cloe Cuperová

Kdo chodí v Česku volit, kdo ne a proč

Praha 2015

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Jaroslav Huk CSc.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

MASTER COMBINED (PART TIME) STUDIES

2013-2015

DIPLOMA THESIS

Ivana Cloe Cuperová

Czech voters, nonvoters and their reasons

Prague 2015

The Diploma Thesis Work Supervisor: RNDr. Jaroslav Huk CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

Jméno autorky

Poděkování

Ráda bych poděkovala především RNDr. Jaroslavu Hukovi, CSc. za odborné vedení diplomové práce. Dále Mgr. Lukáši Novotnému M.A., Dr. a Bc. Petru Milkovovi za pomoc a podněty pro praktickou část. Doc. Milanu Tučkovi, CSc. a Ing. Janu Červenkovvi za čas věnovaný hloubkovým rozhovorům.

Anotace

Diplomová práce se zaměřuje na volební systém a teorie volebního procesu, jejichž formální stránkou se dále zabývá. Praktická část společně s diskuzí, na základě hloubkových rozhovorů odpovídá na otázky týkající se volební účasti.

Práce se v obou svých částech za pomoci vědeckých studií a hloubkových rozhovorů s několika odborníky snaží nabídnout různé úhly pohledu na téma, jimž jsme denně obklopováni a bezpodmínečně ovlivňuje naše životy nejen z teoretického, ale též praktického hlediska.

Klíčová slova

Agenda setting, politika, politické režimy, politologie, propaganda, teorie volební účasti, volby, volební marketing, volební systém.

Annotation

This master dissertation focuses on voting system and theories of voting process. The practical part with discussion which are made of in-depth interviews together answer questions of voting process participation. This dissertation reveals several different points of view at the topic using scientific studies and in-depth interviews with experts. This is the topic that surrounds us daily and it necessarily affects our lives not only theoretical, but also practically.

Key words

Agenda setting, Elections, Electoral marketing, Policy, Political regimes, Political Science, Propaganda, Theory of voter turnout, Voting systém.

OBSAH

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	
1 POLITIKA, POLITOLOGIE A POLITICKÉ REŽIMY	9
1.1 Politika a její definice	9
1.2 Politologie jako věda.....	15
1.3 Politické režimy.....	19
1.3.1 Demokratické režimy	21
1.3.2 Nedemokratické režimy	24
2 VOLBY A VOLEBNÍ SYSTÉM.....	26
2.1 Volby.....	26
2.1.1 Právní úprava svobodných voleb	32
2.2 Volební systémy	33
2.3 Volební systém České republiky	41
2.4 Teorie volební účasti	46
3 VEŘEJNÉ MÍNĚNÍ A POLITIKA.....	56
3.1 Veřejné mínění, propaganda a masová komunikace	56
3.2 Propaganda a ovlivňování veřejného mínění	57
3.3 Politický marketing a volební kampaně	60
3.3.1 Druhy volebních kampaní.....	63
3.4 Agenda setting.....	67
PRAKTICKÁ ČÁST	
4. CÍL PRŮZKUMU, HYPOTÉZY A POUŽITÁ METODIKA	71
4.1 Představení respondentů hloubkových rozhovorů	71
5. PODNĚTY Z HLOUBKOVÝCH ROZHOVORŮ	73
ZÁVĚR	78
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	79
SEZNAM OBRÁZKŮ, GRAFŮ a TABULEK	83
SEZNAM PŘÍLOH.....	83

ÚVOD

Mnou vybrané téma, kterým se v této diplomové práci zabývám jsem si zvolila z několika důvodů. Nejstěžejnějším z nich byla zajímavost přednášek z oboru politologie a možnost rozebrat do hloubky některá zajímavá témata, která těsně souvisí s marketingem a politickými vědami, ale zároveň pro ně již nezbyl prostor v bakalářské práci. Vzhledem k politické situaci a vládní stabilitě považuji téma voleb za prakticky nevyčerpatelné a stále aktuální.

Práce se především ve své teoretické části snaží zhodnotit a definovat některé ze zavedených a běžně užívaných pojmů, následně se zabývá některými druhy politických kampaní. Zároveň klade důraz na shrnutí některých názorů a dílčích výsledků. Praktická část rekapituluje teoreticky podložené informace a seznamuje s názory vybraných odborníků.

TEORETICKÁ ČÁST

1 POLITIKA, POLITOLOGIE A POLITICKÉ REŽIMY

1.1 Politika a její definice

Abychom se propracovali k dvěma hlavním názorům na to, co je předmětem politické vědy, měli bychom si vysvětlit termín *politika*. Politika, jak uvádí francouzský sociolog a teoretik mezinárodních vztahů, jeden ze zakladatelů IPSA/AISP Raymond Aron je nejednoznačný termín. V angličtině lze užít výrazů *politics* a *policy*, z nichž *policy* označuje program činnosti, nebo činnost jedince, skupiny či konkrétní vlády týkající se veřejného života. Příkladem by mohla být politika prezidenta Reagana.¹ *Politics* naopak značí konkrétní oblast činnosti, úsek společenského života, v němž mezi sebou soupeří různé politiky ve smyslu *policy*. Souhrnně je politika ve významu oblasti (*politics*) celkem a systémem, v němž se střetávají jednotlivci a skupiny, jež mají svoji vlastní *policy*, tedy své cíle, zájmy i hodnoty. (Novák, 2011, s. 38-39). Někteří francouzští politologové navíc rozlišují mezi „*la politique*“ tedy politikou a „*le politique*“ neboli politickým a političnem, přičemž „*la politique*“ odpovídá politice jakožto oblasti, avšak „*le politique*“ je chápáno jako sociální pole, v němž probíhá konfrontace, konvergence a nebo agregace a jež regulují monopolem disponovanou moc. (Braud, 2011, s. 10-11).

Pojem politika má více než dlouho historii a jeho obsah tak prošel nejednou změnou, jeho specifikaci navíc ztěžuje skutečnost, že každá z generací jej chápe jiným způsobem a s novým náhledem. (Říchová, 2000. s. 13). Také zde narážíme na ukázkový příklad dvojznačnosti slov, kdy konkrétní slovo politika, míněno ve smyslu *politics* na jedné straně označuje jednotlivý úsek sociálního celku, na druhé straně z jistého hlediska také sám sociální celek. Politologové se zabývají nejen politickými stranami, ale také nátlakovými skupinami atd., souhrn jejich zájmů pak tvoří určitý systém, v němž jde o jeden úsek sociálního života mezi jinými – jeho dopad na celou společnost je zvláště pronikavý, poněvadž se v něm určuje, kdo a jakým způsobem ji povede. Političtí předáci mimo parlamentu, či stran, také přímo ovlivňují ekonomickou situaci, nebo přijímají rozhodnutí působící na život ve společnosti a všech jejích

¹ Reaganovým cílem v rámci zahraniční politiky byla snaha dosáhnout skutečných, zásadních a především trvalých změn v povaze sovětského jednání v mezinárodním systému. (SUCHÝ, P. *Ronald Reagan: venit, vidit, vicit*. [online]. 2004-07-20 [cit. 2014-12-12]. Dostupné z: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/686/ronald-reagan-venit-vidit-vicit>).

podstatných složkách. Politika je tedy jednou z architektonických² charakteristik celého sociálního systému. (Novák, 2006, s. 38-40). Tento pohled na politiku může být, díky překladu z anglického jazyka, ve kterém se vyskytují tři různá slova pro označení politiky *polity-politics-policy*, označován jako tzv. „trojdimenzionální“. Ani jiné zdroje (Fialla, Schubert In: Dočekalová, 2010, s. 57-58) je však nepřekládají jako synonyma, nýbrž jako samostatné výklady. Při dělení politiky na tyto tři dimenze je třeba brát v potaz, že v reálném životě působí současně a je tedy třeba vnímat je společně. Užitečnost trojdimenzionálního pojetí pocítujeme při teoretickém uvažování o politice, při němž je třeba mít na paměti jejich reálnou nedělitelnost.

- *Polity* – tedy institucionální dimenze politiky, představuje normativní a strukturální, ústavní aspekty, jež určují prostředí, v němž se politika odehrává. Doslova „*vymezení hranic prostoru, ve kterém se politika odehrává a jeho struktury*“, proto zahrnuje také ústavu³, právní řád, tradici a instituce. Stejně tak určuje principy ve kterých probíhají vztahy mezi jednotlivými institucemi. Dle Rosůlka (2004, s. 53-54 In: Dočekalová, 2010, s. 58) *Polity* v moderních politických systémech označuje ústavní stát, především nastavení vztahů mezi exekutivou⁴ a legislativou, centrem a regiony, institucemi státní správy atd. Mimo ústavy se mezi významné součásti řadí další právní normy, jež zakotvují lidská práva a dávají občanům právo účastnit se politiky.

- *Politics* – označujeme jako procesuální dimenzi politiky. Jde tedy o proces utváření politiky, v němž se střetávají odlišné přístupy, pozice a zájmy. Tyto zájmy se posléze prosazují pomocí hledání konsenzu⁵, konfliktu a jednání. Aktéry těchto procesu jsou nejen jednotlivci a skupiny, ale v mezinárodní rovině i státy. Proces formulace politiky se vyjadřuje konkrétními požadavky, úmysly, plány, dohodami a rozhodnutími z nichž vzejde konkrétní *policy*.

- *Policy* označujeme obsahovou dimenzi politiky. Je výsledkem politiky a jejích konkrétních opatření. Příkladem můžeme uvést nejrůznější zákony, nařízení. Programy a výstupy s konkrétními materiálními výsledky, jež se dotýkají občanů. Může se jednat o zahraniční politiku, zdravotní a jiné konkrétní oblasti. Pokud se ve společnosti hovoří o dobré, nebo špatné politice vlády,

² Výraz „architektonický“ tedy řídicí zavedl již Aristoteles. (Novák, 2006, s. 40).

³ Ústava (Konstituce, *Constitution*, *Verfassung*) určitého státu v jazykové interpretaci vyjadřuje státní zřízení, institucionální a procesní uspořádání tvorby politické vůle ve státu. Jde o komplex právních ustanovení definujících nejvyšší státní orgány, způsob a vzájemné vztahy včetně okruhů působnosti, ale i základní vztahy mezi jednotlivci a státem. Normativní právní teorie shledává ústavu v materiálním smyslu jako pravidla regulující tvorbu obecných právních norem jakými jsou zákony. (Novotný, 2010, s. 27).

⁴ Výkonná moc, též vláda bývá označována jako exekutiva.

⁵ O konsenzu hovoříme jako o shodě názorů, společném postoji, součinnosti a nebo souhlasu.

míní se tím dimenze *policy*. (Fiala, Schubert, 2000, s. 18-19; Rosůlek, 2004, 54-55 In: Dočekalová, Švec et. al., 2010, 57-59). Což v praxi znamená, že konkrétní politika – *policy*, je ovlivněna určitou politickou situací a konfliktními, popřípadě konsenzuálními vztahy mezi jednotlivými aktéry – *politics* a děje se v konkrétní politické struktuře – *policy*. (Fiala, Schubert In: Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 58-59). Tuto situaci ve stejné knize zjednodušeně popsal Rosůlek (2004, s. 55 In: Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 58) jako: „*politika je uskutečňováním politiky ‚policy‘ s pomocí ‚politics‘ na základě politiky ‚polity‘.*“ Konkrétním příkladem může být utváření vysokoškolské reformy v České republice. *Polity* byla nastavena českou ústavou, zákony i tradicí a představovala politický systém České republiky⁶, který určuje, kolik komor má parlament, jak probíhá zákonodárný proces, jaká je úloha vlády apod. *Politics* je procesem odrážejícím přípravu této reformy – jak se střetávají nejrůznější zájmy, pozice a prosazují se jednotlivá stanoviska. Výsledkem tohoto procesu, konkrétní podobou schválené a prosazené reformy je *policy*. (Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 59).

Dle Heywooda (2004, s. 24) v současné politologii neexistuje jednotná, všeobecně a všemi uznávaná definice politiky, avšak přiznává pluralitu přístupu věcí k formulaci politiky a názorů a to, co ve skutečnosti politikou míníme – jedná se o správu veřejných věcí, boj o moc, utváření pravidel společenského života, či vládnutí. Politikou tedy míní pojem, jež má řadu přijatelných, nebo legitimních významů. Zároveň se daný výraz může v běžné řeči užívat v různém kontextu, nebo s rozdílnými asociacemi, přičemž se obvykle pojí s něčím negativním jako například neslušností, špinavostí, manipulací, lží a klamem. Autor seskupil svůj pohled na politiku do čtyř hlavních pohledů – politiku, jakožto umění vládnout; politiku jako věc veřejnou; politiku jakožto kompromis a konsenzus a politiku jako moc a rozdělování zdrojů.

- Politika jako umění vládnout je náhled ve smyslu vykonávání kontroly ve společnosti, tudíž přijímat a vynucovat kolektivní rozhodnutí. Zároveň politiku chápe jako vše, co se týká státu⁷. Takovýto pohled na politiku je v souladu s obecným, tedy spíše hovorovým výkladem ‚vstoupit do politiky‘ neboli chtít zastávat některou z veřejných funkcí. Za osoby, které již ‚jsou v politice‘, jsou vnímáni ti, kteří jistou veřejnou funkci

⁶ Více o politickém systému v kapitole 1.3.

⁷ O státu hovoříme jakožto o geograficky a právně vymezené politické organizaci s politickým aparátem, teritoriálním vymezením, systémem zákonů a možností použití síly k prosazení své politiky (Novotný, 2010, s. 186).

už mají. Tento, jinak tradiční⁸ model, má dle Heywooda příliš zúžený pohled na politiku, a proto ji vnímá pouze v *polity* kontextu – z politiky se tak stává něco odehrávajícího se ve vládě, parlamentu, na ministerstvech a v dalších institucích za přítomnosti politiků, státních úředníků a lobbyistů. Většinu společenských činností se posléze rozumí vně politiku. Jedná se především o podniky, školy, skupiny občanů, rodiny atd. Jejich vnímání je, díky přímému nezapojení se do řízení země, nepolitické. Teoretik zároveň upozorňuje, že úkoly spojené s řízením společnosti mnohdy neplní pouze vláda a stát, ale zapojuje se mnoho dalších veřejných orgánů a organizací soukromého sektoru. Bodem kritiky se toto vnímání stává také pro svoji ignoraci mezinárodních a globálních faktorů jakými mohou být dopady nadnárodních technologií a společností, které jsou do značné míry ovlivněny moderním životem a tato definice se tak řadí k pozůstatkům doby, kdy byl národní stát nezávislým aktérem světových záležitostí.

- dalším z Heywoodových pojetí politiky je její vnímání jako věci veřejné. Tento pohled se od předchozího liší svým ztotožněním se s veřejným životem, nikoliv se státem a vládou. Za politické se v tomto ohledu považuje vše veřejné, soukromé se stává nepolitickým. Problematické může být pouze vymezení hranic mezi životem soukromým a veřejným. Tento jev je přehledně vysvětlen v následující tabulce.

Tabulka 1: Rozlišení soukromého a veřejného sektoru

Veřejné: stát	Soukromé: občanská společnost
Mechanismus vládnutí, státní instituce: soudy, policie, armáda apod. - Financované z daní. - Hájí zájmy společnosti	Autonomní útvary: podniky, kluby, rodiny, odbory apod. - Financováno jednotlivci. - Hájí zájmy těchto jednotlivců.
Veřejné: politické / veřejná sféra	Soukromé: osobní sféra
Politika, obchod, kultura, umění, práce apod.	Rodina, život doma.

Zdroj: Adaptováno dle Heywood, In: Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 56

Dalším pohledem je politika jakožto kompromis⁹ a konsenzus¹⁰ a od předchozích se liší především tím, že se nesoustředí na to, jaké sféry se politika týká a v níž se odehrává. Chápeme ji tedy jako způsob řešení sporů, který upřednostňuje kompromis, v němž hledá konsenzus a užívá smířeného řízení. Mluvíme-li o ‚politickém řešení problému‘ míníme pokojné řešení na základě jednání, nikoliv silou a nasazením

⁸ Vědecké výzkumy se do značné míry soustředily především na studium vládnutí a uplatňování moci.

⁹ Kompromisem nazýváme dohodu na základě vzájemných ústupků.

¹⁰ Konzensem nazýváme souhlas, společný postoj, či shodu názoru.

násilných prostředků. Vnímáme jej tedy kladně, avšak ne naivně jakožto utopické řešení, klíčovým je kompromis. Ústupky činí obě zúčastněné strany a maximálně uspokojená nemůže být žádná z nich.

Zastánce tohoto přístupu – Bernard Crick říká (Heywood In: Dočekalová, Švec et. al.): „*Politika je činnost, jejímž prostřednictvím se sladují různé zájmy v rámci určité jednotky, ve které se vládne, a to tak, že se jim poskytne podíl moci, úměrný jejich významu pro blaho a samo přežití společnosti jako celku.*“ Definice se ovšem nevztahuje na nedemokratické režimy¹¹, v nichž je politika prostředkem k udržení moci konkrétní skupiny lidí a je jedním z nástrojů ovládnutí společnosti (Rosulek In: Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 56-57).

Čtvrtým Heywoodovým pohledem je „politika jakožto moc a rozdělování zdrojů“ je nejširším a také nejradikálnějším, protože vnímá politiku jakožto něco přítomného v jakékoliv společenské činnosti. Mluvíme o něčem, co je u kořene veškeré kolektivní společenské činnosti odehrávajícího se v rodinách, kolektivu přátel, národy, na světové scéně, zkrátka kdekoliv. Od ostatních forem společenského chování politiku odlišuje moc¹². (Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 54-57).

Stejně tak považují pluralitu přístupů k definici politiky také D. Berg-Schlosser a T. Stammen (2000, s. 33), jež tvrdí „*není třeba pohlížet s politováním na existenci různých, vzájemně se lišících pojmů politiky a na pluralitu politicko-vědeckých směrů, které nutně vznikají z těchto různých vymezení základního pojmu. Není také třeba se jednou provždy zásadně rozhodnout pro jeden či druhý pojem politiky a tím proti všem ostatním. Spíše bychom tyto pojmy měli vidět z perspektivy různých alternativních strategií bádání a posuzovat je z hlediska toho, jak jsou přínosné v konkrétním výzkumném procesu.*“

Max Weber patří mezi nejnámější politikou zabývající se autory. Ve své stále hojně citované přednášce *Politika jako povolání* z roku 1919 politiku asociuje se státem a rozumí jí jakožto snaze o podíl na moci, nebo vlivu při rozdělování moci mezi státy, či skupinami lidí uvnitř státu.¹³

Petr Pithart v knize *Obrana politiky*¹⁴ poznamenává: „*Lidé dnes často chtějí být ubezpečováni v nejasné, nicméně velmi živé představě, že by od politiky měli být uchráněni, neboť je to cosi zbytečného, na zdravém životě společnosti*

¹¹ Více o nedemokratických režimech v kapitole 1.3.2.

¹² Více o moci od str. 10

¹³ Jakožto stát Max Weber označuje tzv. lidskou pospolitost, jež si na určitém území úspěšně nárokuje monopol legitimní fyzické moci. Specifikum naší současné společnosti je, že právo fyzické moci se všem svazům nebo jednotlivcům přiznává pouze potud, pokud to stát ze své strany připustí. Stát je tedy výhradním zdrojem „práva na moc“ (Weber, 1998, s. 247).

¹⁴ Výňatek z knihy *Obrana politiky* citován z *Politologie: základy společenských věd*.

jen parazitujícího. Cosi zmateného, rozporného, docela jistě nečistého, neefektivního. Popřípadě nevlasteneckého, nevědeckého. Že je to nedůslednost sama. Pro jiné zas bohapustá nuda. Šosácká střízlivost bez vzletu a fantazie. Nebo že politika je nejspíše jen politikaření – dejme tomu spiknutí zkorumpovaných stranických byrokracií proti manipulovaným voličům – proti výzvě budoucnosti... Nekonečné handrkování o ubohé efemérní kompromisy...“.

Politika je v dnešní době mnohdy ztotožňována s činností politiků, čímž vzrůstají negativní a pejorativní představy o této činnosti. Média ráda referují o bulvárních případech korupce, nebo nemorálním jednání zástupců politických stran a utvrzují publikum o stereotypní představě politika, jakožto osoby bažící po moci a hájící egoistické zájmy skrývané pod zástěrku služby veřejnosti a ideového přesvědčení. Zrodil se fenomén tzv. ‚antipolitiky‘ neboli *odmítání mašinerie běžného politického života a lidí s ním spojených*. Uvedené pojetí vnímá politiku jako činnost sloužící sobeckým zájmům, postrádající principy a hodnoty. Často se projevuje užíváním neadekvátního ‚politikaření‘. Přístup chápe, že s politikou není možné skoncovat a zcela ji odstranit, cílem se stává zajištění brzd a omezení, jež povedou k nezneužívání moci (Heywood In: Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 59-60) a vychází z morálního základu, kdy představitelé této tradice upřednostňují morální hodnoty nad hodnotami každodenní užitečnosti. (David In: Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 60). Synonymem antipolitiky může být tzv. ‚nepolitická politika‘, která je spjata s intelektuálním disentem v rámci komunistických režimů. Představiteli nepolitické politiky jsou například Alexandr Solženicyn Konrád, nebo Václav Havel, či samotný slogan Občanského fóra „Strany pro straníky, Občanské fórum je pro všechny“. (Kostecký, 2006, s.52; Rosůlek In: Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 60). David (In: Dočekalová, Švec, 2010 et. al., s. 60) demonstruje myšlenku antipolitické politiky Václava Havla z díla *Do různých stran: „Jsem příznivcem ‚antipolitické politiky‘. Totiž politiky nikoli jako technologie moci a manipulaci s ní nebo jako kybernetického řízení lidí nebo jako umění účelovosti praktik a intrik, ale politiky jako jednoho ze způsobů, jak hledat a dobývat v životě smysl; jak ho chránit a jak mu sloužit; politiky jako praktikované mravnosti; jako služby pravdě; jako bytostně lidské a lidskými měřítky se řídící starosti o bližní. Je to asi způsob v dnešním světě krajně nepraktický a velmi těžko v každodenním životě aplikovatelný. Přesto nevím o žádné lepší alternativě.“*

1.2 Politologie jako věda

O politologii se mnohdy hovoří jakožto jedné z nejstarších, ale zároveň nejmladších společenskovedních oborů. Původ protichůdného výroku je totožný s vývojem samotné disciplíny. Obdobně neucelené je také vymezení oboru a předmětu jejího zkoumání, (Novotný, 2010, s. 25), přesto zaujímá v rámci společenských věd svébytnou pozici. Samotný termín politologie je složením řeckého ‚polis‘, jimž se značí městský stát a ‚logos‘, jež v přeneseném smyslu označuje vědu. Někteří z autorů zastávají teorii, že politologie „*patří k umělým slovním výtvorům, které vznikly bez znalosti řeckých zákonů tvorby slov, protože v tom případě by měl znít, politikologie*“ (Berg-Schlosser, Stammen In: Dočekalová, Švec et. al., 2010, s.13). Autoři učebnice Politologie, Vladimír Prorok a Aleš Lisa tvrdí, že v současnosti je politická věda více o občanech, než o státnících. Při pohledu na se správnost označení ‚politologie‘ již neberou v potaz rozdíly mezi řeckými pojmy ‚politea‘ tedy ústava¹⁵, ‚polites‘ neboli občan¹⁶ a ‚politikos‘ tudíž státník¹⁷, a proto politologii považují za korektní pojmenování. (Prorok, Lisa In: Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 13).

Na základě tvrzení politologa Ossipa Karla Flechtheima (1909-1998) vůbec první užití pojmu politologie připisujeme Eugenu Fischer-Balingovi. Označení z roku 1948 se ujalo především v češtině, západní jazyky obvykle mluví spíše o tzv. politické vědě neboli ‚political science‘, ‚Politikwissenschaft‘, ‚Politische Wissenschaft‘ nebo ‚science politique‘. Poslední jmenovaný se připisuje Jeanu Bodinovi zhruba do roku 1576. Jakožto samostatný obor se politická věda prosadila nejprve ve Spojených státech. Na Kolumbijské univerzitě vznikla School of Political Science již v roce 1880. Pod její záštitou začal v roce 1886 také vycházet časopis Political Science Quarterly¹⁸ Podstatnější však je vznik samostatných kateder politických věd

¹⁵ Konstitucí, tedy ústavou určitého státu v jazykové interpretaci označujeme státní zřízení, institucionální a procesní uspořádání tvorby politické vůle uvnitř státu. Mluvíme o komplexu právních ustanovení definujících nejvyšší státní orgány, způsob jejich práce, vzájemné vztahy, okruhy působnosti, ale také vztah mezi státem a jednotlivcem. (Novotný, 2010, s. 27).

¹⁶ V užším smyslu slova je občan politický pojem určující příslušnost k určitému státu, v širším kontextu znamená vědomé převzetí a skutečné naplňování odpovědnosti jednotlivce za celek, což znamená také morální závazek jedince vůči společnosti, v níž žije. Znamená to nejen právo volit své zástupce, ale současně dle vlastního přesvědčení být zainteresován ve věcech veřejných a občanských. (JIRÁSKOVÁ, V. *Občan a občanství*. [online]. 8.11.2005 [cit. 2015-01-07].

Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/386/OBCAN-A-OBCANSTVI.html/>).

¹⁷ Jako státníka vnímáme politika, který je chápán jako autorita ve vedení státu, či jeho zastupování navenek. Politik usiluje o získání politické moci, kandiduje za uskupení a strany. Pokud je zvolen stává se politicky aktivním činitelem politického procesu. Obecně se užívá také pro pozitivní hodnocení vrcholných politiků, například prezidenta, či předsedu vlády. (Novotný, 2010, s. 19).

¹⁸ Před kolumbijskou School of Political Science ve Francii vznikla Ecole libre des sciences politiques (1871), která taktéž od roku 1886 vydávala *Annales de l'Ecole libre des sciences politiques*. Na rozdíl

po roce 1900 na amerických univerzitách. Jmenovat můžeme třeba American Political Science Association, založenou roku 1903, pod kterou od roku 1906 vycházel *American Political Science Review*. Necelých deset let poté se již politická věda vyučuje na 200 z 531 amerických vysokých škol, z nichž 40 má samostatné katedry politických věd.

Theodor Syllaba, jeden z průkopníků a institucionálních zakladatelů české politologie, mimo jiné profesor sociologie Univerzity Karlovy a doktor historických věd ve své stati o vzniku politologie jakožto samostatné vědy v Čechách odpovídá na otázku ujmoutí se výrazu politologie, nikoliv politická věda. Adjektivum „politický“ se dle něj v 50. a 60. letech minulého století užívalo především v komunistickém stranicko-politickém smyslu. Jako příklad udává slovní spojení typu politické školení, politická výchova, nebo Vysokou školu politickou při ÚV KSČ. Naopak pojem věda, či vědecký se vyhrazuje axiomatům leninsko-stalinské nauky ve smyslu ‚vědecký světový názor‘, ‚vědecká ideologie‘. Pojetí označení politologie tak vyvolává představu, potřebu, požadavek kritického zkoumání politiky, nepředpojatosti a především nezávislé myšlení. Skrývá tak nesouhlas s poručníkováním komunistické ideologie a může být považován za symbol svobody učení o politice. (Syllaba, 2001, s. 151-155).

Jedním z pojmů, s nimiž se v politologii setkáváme je moc ‚*Boj o moc a rozdělování zdrojů*‘ je dle Heywooda jednou z největších odlišností politiky od ostatních společenských věd a lidských činností. Politická moc je proto považována za jednu z ústředních kategorií politologie, přesto se složitě hledá její jednoznačná definice. Politologové se však shodují, že se jedná o akt vztahující se k jednomu subjektu, jež má vysoký vliv na rozhodovací proces a postoje vůči druhému subjektu. Jedná se tak o působení vlivu a schopnosti působit na stanoviska, názory a chování druhého. Badatelé a politici napříč ideologiemi ji chápanou především jakožto interakci příčiny a následku. Tomuto vnímání oponuje pouze americký politolog Robert Dahl, jež zastává názor neexistující definice, která by byla schopna zachytit mocenské vztahy a jejich účinky. Na základě svého vymezení posléze rozlišil moc na pět dimenzí:

1. Základní moc s ekonomickými, politickými a jinými skutečnostmi, na nichž moc spočívá.
2. Prostředky moci neboli konkrétní instrumenty a akce, skrz něž je moc uplatňována.
3. Rámec moci jako prostor, v němž je moc vykonávána.

od USA však ve Francii, podobně jako v dalších západoevropských demokratických zemích, došlo k úplné institucionalizaci politické vědy až po 2. světové válce. (Novák, 2011, s. 26-28).

4. Plnost moci, jíž Dahl rozumí pravděpodobností, s jakou ovládaný vykoná úkon na základě příkazu nositele moci s určitým stupněm mocenského působení.
5. Okruh subjektů, na něž se moc vztahuje.

V politologii je však mnoho názorů na uplatňování moci. Mezi významné autory, kteří se tomuto tématu věnovali jmenovitě řadíme Talcotta Parsona, Karla W. Deutsche, Niklase Luhmanna, Carla Böhreta¹⁹, či Nicolò Machiavelli, který se moci věnoval v počátcích novověku²⁰. Jeho dílo *Vladař* se mocí zabývá především z legitimního a legálního hlediska. Následovali jej například Thomas Hobbes či Baruch Spinoza. V politologii panuje nejširší shoda u rozdělení moci na tři základní dimenze. Tou první je schopnost moci ovlivňovat rozhodování a je vědomou činností, kdy jeden aktér dokáže ovlivnit obsah rozhodnutí druhého aktéra. B. Kenneth Boulding tuto dimenzi rozvádí na další tři typy ovlivňování – použití a vyhrožování silou, vyjednávání s účelem prospěchu na stranách obou aktérů a navozování věrnosti, oddanosti a vzájemné návaznosti. Další dimenzí je moc jakožto nastolování agendy, ta je spojena především se jménem Petera Bachracha a Mortona Baratzeho a upozorňuje na tzv. „skrytou tvář“ moci, kdy aktér A kontroluje celou oblast rozhodování dalších aktérů, čímž může ovlivňovat a usměrňovat diskuzi, spory i rozhodování ve svůj prospěch. Třetí dimenzí je vnímání moci jako kontroly nad myšlením, což je schopnost ovlivnit aktéra formováním toho, co si myslí, nebo potřebuje. Takováto moc je uplatňována působením na aktérovo myšlení, psychiku i ideologickou indoktrinací. Poslední dimenze je silně propojena s propagandou a ideologií. (Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 77-79).

Moc je dle politologa Lukáše Novotného (*Politologie*, 2010, s. 184) schopnost jedinců, či skupin prosadit vlastní záměry a zájmy a to i přes odpor ostatních. V politice je moc chápána jakožto schopnost ovlivnit chování dalších osob. Rozlišujeme mezi mocí zákonodárnou, výkonnou a soudní.

Moc je možné rozlišovat také na legální a legitimní, za předpokladu, že legální moc je taková, která je uplatňována v souladu se zákony daného státu a na rozdíl od nelegální moci neodporuje právnímu řádu. Legitimní moc je oprávněná a založená na přesvědčení, že daný režim je, včetně všech aktivit, oprávněný, nutný a spravedlivý.

¹⁹ T. Parsons, K.W. Deutsch a N. Luhmann se mocí zabývali z pohledu moderní teorie systému a kybernetického modelu.

²⁰ Novověkem označujeme dějinnou epochu se symbolickým počátkem v roce 1492 až současnost, zahrnující moderní dějiny jakožto součást novověku.

Fakt, že někdo uplatňuje legální moc nemusí znamenat také její legitimitu. (Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 79).

Politické vědy plurálem poukazují na různé disciplíny, jež se kooperativně, nebo integrovaně snaží o uchopení předmětu politiky (Berg-Schlosser, Stammen In: Dočekalová, Švec, 2010, s. 14) neboli „*mají svůj původ v postupném oddělování politické problematiky od jednotlivých věd*“ (Prorok, Lisa In: Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 14).

K rozvinutí a vydobytí si svého uznání samostatné politologie je nutná jistá míra institucionalizace²¹, avšak jisté organizační kořeny můžeme spatřit již v období 17. století, konkrétně rok 1622, kdy ve švédské Uppsale vznikla jedna z prvních, čistě politickou vědou zabývajících se katedra rétoriky a politiky. V 17. a 18. století se problematika státu a celkově politické myšlení pěstovalo především na filosofických a právnických fakultách. Post první, čistě na politickou vědu zaměřené školy připisujeme Škole svobodných politických věd ve Francii roku 1871. Hlavní rozmach nastává ve Spojených státech amerických koncem 19. století. (Prorok, Lisa In: Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 17). Za stěžejní zlom v procesu institucionalizace a cestě za uznáním politologie jakožto autonomní vědu je považována celosvětová pařížská konference UNESCO²² z roku 1948. Politologie mimo jiné úzce spolupracuje také s filozofií, sociologií i právními vědami jakými mohou být ekonomie, historie, psychologie, geografie, popřípadě sociální a kulturní antropologie. Například poznatky o chování lidí přináší mimo jiné ekonomie, která mimo jiné ovlivňuje rozhodování vlády, dalších politických aktérů, nebo samotných voličů. Na voličskou základnu víceméně působí i psychologie, jež politologii obohacuje zejména v souvislosti s psychologií osobnosti a sociální psychologií, tedy chováním skupin. Tyto poznatky dopomáhají porozumět lidské tendenci podřizovat se totalitním režimům, nebo sklon k extrémismu. Ukázkovým příkladem využití psychologie v politice označujeme vlnu behaviorismu²³ ve druhé polovině 20. století. Stejně tak se politologie neobejde bez znalostí právních norem, jež zakotvují nastavení a pravidla politického systému. Prioritní je především znalost ústavy a volebních zákonů, správního práva, ale také mezinárodního práva, díky níž může politologie dávat jistá doporučení na změnu právního řádu v souvislosti

²¹ Institucionalizace v tomto případě znamená šíření na vysokých školách, vznik organizací, jež se danou vědou zabývají a sdružují odborníky z oboru, např. ve vzniklých odborných časopisech, specializovaných výzkumných pracovištích, publikovaných periodikách, či vědeckých monografiích apod. (Prorok, Lisa In: Dočekalová, Švec, 2010, s. 17).

²² UNESCO neboli *United Nations Education, Scientific and Cultural Organization*, tedy Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu

²³ Behaviorismus je psychologická, sociologická a ekonomická teorie zabývající se chováním subjektů na základě studia odpovědí na odlišné stimuly.

se změnami politických vztahů. Dalším oborem, jež politologii značně obohacuje je sociologie, která nauku o politice konstituovala a přinesla mnoho poznatků a nástrojů jakými jsou empirické přístupy, nebo statistiky. Vztah mezi politickými institucemi a sociální strukturou zkoumá politická sociologie, o níž se někdy hovoří jako o sociologii politiky. Tato věda se zabývá především mocí²⁴, volebním chováním, či politickými stranami apod. Přestože někteří autoři namítají, za součást politologie je považována též filozofie, z níž politická věda čerpá některé poznávací, světonázorové a metodické základy, využívá analýzy politického smýšlení, roli hodnot i společenských norem pro studium etických základů státní moci. Řada historicky významných politických myslitelů a teoretiků byla z řad filozofů. (Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 21-23).

V České republice je politologie institucionalizována z velké části na katedrách politologie brněnské Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, Filosofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, Filosofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni a především Filosofické fakultě a Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, současně pražské Fakultě mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické, která, jak ze samotného názvu vyplývá, sehrává spolu s Ústavem mezinárodních vztahů při Ministerstvu zahraničních věcí jednu z dominantních rolí v podoboru politických věd - mezinárodních vztahů. V České republice taktéž působí tzv. Česká společnost pro politické vědy, jejímž cílem je sdružovat české politology. Do činností této společnosti spadá také vydávání periodika *Politologické revue*. Dalšími významnými magazíny věnujících se politologii a politice jsou *Politologický časopis*, *Současná Evropa a Česká republika*, časopis *Střední Evropa*, konzervativní *Proglas*, či *Listy*, *Revue Politika*, *Nová přítomnost* a časopiseckou produkci Ústavu mezinárodních vztahů – *Mezinárodní vztahy a Mezinárodní politika*. (Novotný, 2010, s. 36).

1.3 Politické režimy

Klasifikace politických režimů je vzhledem k neexistující jednotné shodě, nebo všeobecných kritériích pro odlišení demokratických a nedemokratických režimů složitá a také individuální. Obecně se však přijímají tři, jež tuto klasifikaci usnadňují:

- 1) Forma vlády neboli vztah mezi centrálními orgány a státním aparátem. Příkladem může být vztah vlády a poslanecké sněmovny.

²⁴ Více o moci od str. 10.

2) Politický režim neboli souhrn způsobů výkonu vlády, zde se nachází například demokratické, nebo autokratické režimy.

3) Struktura státu, tedy rozsah kompetencí místních správ, kam spadá státní zřízení, jakým může být federativní, či unitární a územněsprávní členění.

Politickým režimem rozumíme jako způsobu, jakým je vykonávána státní moc a dle konkrétního použití rozeznáváme mezi demokratickými a nedemokratickými, ale i hybridními režimy, jež sice nepatří ke standartnímu členění, přesto se stávají součástí politologického výzkumu posledních let. Zároveň je třeba nahlédnout na politický režim jako na právní instituci, kde jsou prostřednictvím práva – nejčastěji ústavy a zákonů určeny nejen způsoby, nýbrž i reálné vykonávání státní moci. Do politického režimu patří také regulace právního postavení člověka a občana, organizování zájmu společnosti, kam spadají způsoby zabezpečení shromažďovacího a sdružujícího se práva, nebo právní regulace metod užívajících státní moc při tvorbě a aplikaci práva.

Jedním z klíčových pojmů, mluvíme-li o politických režimech je též zmiňovaná ideologie. Toto označení se vyskytuje jak v negativním, tak pozitivním, dokonce i neutrálním smyslu a v literatuře nenajdeme jednotný konsenzus ohledně definice. Neutrální výklad, jež je předpokladem pokusu o vědecké zkoumání ideologií jej chápe jako bezrozporný soubor či systém myšlenek, jež orientuje politickou praxi. Obdobně se k tomuto tématu staví Heywood (In: Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 141-143, 163). Naproti tomu Martin Selinger soubory idejí rozděluje na inkluzivní a restriktivní, nebo Pavel Šaradín užívá označení otevřené a uzavřené ideologie. Zastánci uzavřených, tedy restriktivních ideologií usilují o popření, nebo alespoň omezení politické soutěže a zničení konkurenčních ideologií a preferencí celku proti jednotlivým částem, obecného oproti individuálnímu. Inkluzivní otevřené ideologie pracují s pojmy politické soutěže, svobody myšlení a jednotlivce. (Šaradín In: Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 164). Heywood (1994, s. 14) politickými ideologiemi označuje veškeré soubory politických idejí, tedy tzv. *,-ismy*‘. Na druhé straně uznává pejorativní, v tomto případě ve smyslu *‚dogmatický‘*, *‚doktrinářský‘*, *‚extrémní‘* či zkrátka a jednoduše *‚chybný‘*. Stejně tak tvrdí, že se ideologie skládají z několika souborů vzájemně propojených a koherentních idejí tvořících *‚myšlenkový systém‘* a to i v případě takových ideologií jakými můžou být konzervatismus, či fašismus.

Od 50. let 20. století odborná veřejnost diskutuje o konci ideologií a tzv. postideologické době. Diskuze vychází z bolestivé historické zkušeností Evropy

a veškerými pravicovými a levicovými totalitními režimy, jež se opíraly o restriktivní, nebo uzavřené ideologie, jmenovitě jsou jimi třeba fašismus, nacismus a komunismus. Oponenti z radikální inteligence poukazují nejen na první polovinu 20. století, ale též na druhou polovinu tohoto století, které souvisí s realizací společného blahobytu v západní Evropě a USA. Tyto úvahy jsou podkladem myšlenek amerického sociologa Daniela Bella a dalším postmoderním filosofům. Zda-li je politika bez ideologií možná a co z ní zůstane, pakliže zmizí veškeré myšlenky a vize – to jsou otázky, kterými se v díle *Věk ideologie (The Age of Ideology)* z roku 1998 zabývá John Schwartzmantel. Ve své knize hovoří o změnách v politice, ze které se stává čirý boj a o moc, což má negativní důsledky na celou společnost, dále považuje otevřené ideologie²⁵ za nezbytný prvek současné demokracie, neb vymezují kolektivní cíle a určují linii vývoje. Pozitivní roli otevřeným ideologiím přisuzuje taktéž Christopher Lord, jež se domnívá, že „*zásady, na kterých stojí politické ideologie, jsou zároveň organizačními zásadami společnosti.*“ (Šaradín In: Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 164-165).

1.3.1 Demokratické politické režimy

Pojem demokracie je starý přibližně 2 500 let a je spojením starověkých slov *démos* – lid²⁶ a *kratos* – vláda, popř. *kratein* – vládnout. Ve volném překladu se jedná o ‚vládu lidu‘, nebo ‚vládu většiny‘. Nejasný význam obou variant často vrcholí v nespokojenost s reálnou demokracií jako takovou, případně značným rozčarováním, protože nevládne lid jako takový, nýbrž skupina zvolených politiků. Poprvé byl použit řeckým historikem Hérododem v 5. století př. Kr. v souvislosti s politickým systémem fungujícím v řeckých městských státech, neboli *polis*, zejména v Aténách 6.-4. st. př. n.l. Základní myšlenkou demokratického zřízení je podřízení se menšiny většině a uznání rovnosti, svobod a politických práv občanů. Za součást moderní demokracie jsou taktéž považována lidská práva jako svoboda projevu, vyznání, nebo spolčování, nebo princip suverenity lidu, kam řadíme například moc vycházející z vůle lidu. Tvorba lidové vůle je realizována během všeobecných voleb. Již v antickém Řecku se demokracie stává předmětem nejrůznějších výkladů a přibližně od 18. století můžeme sledovat dynamickou, teoretickou debatu o podstatě a povaze demokracie,

²⁵ K otevřeným ideologiím kladoucí důraz na svobodu jedince Schwartzmantel řadí liberalismus, socialismus a konzervatismus. Tyto zmíněné ideologie vyvolaly reakci, jejímž důsledkem jsou menší či slabší ideologie, z nichž můžeme jmenovat např. environmentalismus a feminismus.

²⁶ *Démos* je též možno vnímat nejen jako lid, popřípadě všechny lidi, ale také mnoho lidí, či chudé lidí. Demokracie je v tomto vnímání chápána negativním způsobem jako vláda chudých na úkor bohatých neboli vláda neznalých na úkor moudrých. (Heywood, 1994, s. 253).

jež pokračuje dodnes. Italský politolog Giovanni Sartori poznamenává: „*Za více jak dva tisíce uplynulých let západní civilizace obohatila, přizpůsobila a přeformulovala své hodnotové cíle. Potýkala se s křesťanstvím, humanismem, reformací, ‚přirozenoprávní‘ koncepcí i liberalismem. Jak bychom si jen mohli myslet, že když dnes prosazujeme demokracii, zohledňujeme stejné cíle a ideály jako Řekové?*“ (Sartori In: Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 95; Novotný, 2010, s. 39).

V moderním západním světě demokracie splývá s konceptem liberální demokracie a její představitelé mají tendenci vidět tento systém jako jedinou ‚správnou‘ formu demokracie. (Holden In: Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 95). Naproti tomu jiní politologové, jako například Francis Fukuyama dokonce hovoří o konečném vítězství liberální demokracie v dějinném ideologickém soupeření. (Fukuyama In: Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 95). Dnes je demokratická forma vlády spojována především s ochranou lidských práv a svobod. Obecně však lze říci, že demokracii dělíme na přímou, kdy se volí za pomoci referenda a zastupitelskou. Mluvíme o reprezentativní formě vlády s periodicky a dle všeobecného volebního práva²⁷ volenými zástupci. Tato liberální forma demokracie je pouze jedním z mnoha modelů a teorií demokracie, jež se v průběhu dějin objevily. (Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 95-96; Novotný, 2010, s. 39).

Martina Klicperová-Baker a Ivo F. Feirabend (et al., 2007, s. 12) popisují demokracii jako režim, jež občanům zajišťuje svobodu a poskytuje volební a především lidská práva, popřípadě vede k uspokojení potřeb, dopomáhá kultivovat osobnost a přispívá v cestě za štěstím. Každý stát s demokratickým režimem je vystaven na bázi dělby moci²⁸. Východiskem úvah o rozdělení moci se stala myšlenka vysoce koncentrované moci v jednom orgánu, jakožto nekontrolované a zneužitelné. Počátky těchto teorií je možné nalézt u Johna Locka, který moc rozdělil na legislativní – zákonodárné složky, jež jsou zastoupeny zákonodárným sborem, dále moc exekutivní – výkonnou, jejímž úkolem je vládnout dle platných zákonů a moc federativní, která chápe moc vůči ostatním lidem a spadá do ní pravomoc vyhlašovat mezi státy války, uzavírat mír, svazky a spolky. (Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 79-80).

Lukáš Linek ve své knize *Kam se ztratili voliči?* (2013, s. 10, 26) dodává, že ti jedinci, kteří fungování demokracie hodnotí pozitivně mají ve většině zemí vyšší

²⁷ Více o všeobecném volebním právu v kapitole 2.1.

²⁸ Výjimkou je Švýcarská konfederace, která je specifická svým uspořádáním politického systému. V souvislosti se Švýcarskem hovoříme o tzv. ‚direktoriálním režimu‘ a často se můžeme setkat i s označením vlády jako shromáždění. Exekutivní i legislativní moc je soustředěna do parlamentu. Systém se proto neopírá o klasickou dělbu moci, což je vyváženo přítomností mnoha prvků participační demokracie. (Dočekalová, Švec, 2010, s. 79).

pravděpodobnost účasti ve volbách. Zároveň podotýká, že účast ve volbách by měla fungovat jakožto demokratická protiváha nevolebního ovlivňování politického procesu, jež má vysoký vliv na veřejné politiky. Tato protiváha však při nízké účasti postrádá nejen efektivitu, ale též správný směr. Někteří autoři na účast ve volbách nahlíží buď jako na podporu politickému systému, tedy přijmutí role demokratické občana, popřípadě jako na ochotu podpořit některou z politických stran, nebo kandidátů. Naopak neúčast se interpretuje jako odcizení od politiky a důsledek nedůvěry v daný systém.

V nynějších demokratických státech je volební právo omezeno několika nezbytnými požadavky. K nejvýznamnějším patří nutnost státního občanství, resp. trvalého pobytu, věkové omezení²⁹, způsobilost k právním úkonům, popřípadě naplnění veškerých podmínek ztráty volebního práva³⁰. Také bychom si měli v souvislosti s volbami uvědomit několik podmínek jako například aktivní volební právo³¹, neboli právo volit své zástupce a pasivní volební právo, tedy právo být volen.

Obdobně jako v jiných, i nepolitických, činnostech se i volby řídí jistými pravidly. Jedná se o proces s vlastními normami, které je třeba dodržovat od nominace kandidátu až po samotnou volbu a následné převedení hlasů do konečné podoby odhlasovaného sboru. Samotný volební proces pak dělíme na dvě fáze. První je samotný volební akt, druhou fází označujeme transformaci výsledků do politické struktury zastupitelského sboru. Pravidla, kterými se volby řídí nazýváme volebním systémem.³²

Výraz demokracie také označuje pouhou politickou metodu v níž vše závisí na možnosti svobodně volit, a proto se pro plnění demokratické funkce volební právo opírá o několik základních principů:

a) Všeobecné právo kdy mohou bez rozdílu volit všichni dospělí a vyloučení kterékoliv skupiny z volebního procesu dle pohlaví, národnosti, povolání, nebo vyznání je zakázáno. Všichni občané si jsou rovnou. V globálním měřítku se o volebním právu hovoří zhruba od poloviny 20.století.

b) Rovné právo, jež znamená, že každá občan má možnost volit pouze jedním hlasem, přičemž každý má svoji váhu. Jinými slovy: k získání jakéhokoliv mandátu je třeba získat přibližně stejný počet hlasů. Aktuální debaty o bonusech v podobě získání

²⁹ Nejnížší hranice aktivního volebního práva, tedy práva volit, je stanovena na 18 let. (Novotný, 2010, s. 111).

³⁰ Může se jednat například o výkon trestu. (Novotný, 2010, s. 111).

³¹ Aktivní volební právo bylo v minulosti omezovalo na základě vzdělání, pohlaví, nebo rasového původu. Taková omezení byla v demokratických zemích ve 20.století postupně zrušena. (Novotný, 2010, s. 111).

³² Více o volebních systémech v kapitole 2.2.

jednorázového navýšení volebních hlasů jsou zcela proti představám o rovném volebním právu.

c) Tajné volby během nichž nesmí být zjistitelné kdo a jakým způsobem hlasoval. Důležitým prvkem této zásady je zajištění voličovi bezpečnosti během hlasování, a proto není přípustné, aby byl volič během svého rozhodování někým ovlivňován.

d) Přímé volby během nichž se volí přímí zástupci, nikoliv sbor, jež bude posléze tyto zástupce volit. *„Přímost zpravidla na úrovni parlamentů platí jen pro volby do dolních komor parlamentů. Existují totiž horní komory parlamentů, které jsou voleny nepřímou. To platí i o volbách prezidentských. Podle výzkumů bylo v polovině 90.let 20.století voleno ve světě 132 prezidentů 91 přímo a 44 přímo či nevoleno. Zde vstupují do hry typy politických režimů (parlamentní, prezidentský, poloprezidentský) a jejich principy fungování a s tím spojený způsob volby prezidenta“* popisuje ve své knize Lukáš Novotný (2010, s. 110-111).

1.3.2 Nedemokratické politické režimy

Výzkumu demokracie je již od dob Aristotela, i přes fakt, že států s nedemokratickým režimem je dle klasifikace z kapitoly 1.3 mnohem více, věnováno podstatně více pozornosti. Například ještě v roce 1990 nedemokratické státy tvořily více než polovinu všech států. Jiný pohled ukazuje na celkem 65 demokratických z celkových 192 států světa. O nedemokratickém režimu budeme hovořit, pakliže monopol moci bude v rukou malé skupiny lidí, nebo jediné instituce ve státě. Přesvědčení centralizovaný stát se nejčastěji opírá o jedinou vedoucí sílu společnosti, kterou může být například státostrana s vládní ideologií. Zároveň zde dochází k systematickému porušování lidských a občanských práv, neb si občané nejsou rovni.

Neexistence politického, popřípadě náboženského pluralismu jde ruku v ruce s neexistujícími soutěživými volbami. Stát má rovněž monopol na nástroje masové komunikace, kontrolu nad ekonomickou a silovou sférou, která není pod civilním vedením. Nevýhodou zobecňování ovšem je silný průnik definicí odlišných typů nedemokratických režimů, přičemž žádná z nich již ani o jednom nic nenapoví. Volby dodávají režimu jistou legitimitu, protože právě jejich prostřednictvím dochází ke změně držitelů moci, proto konání férových voleb delegitimizuje jiné³³ podoby prosazování politických zájmů. Zásadním faktorem je možnost výběru mezi kandidujícími, aby veřejnost měla možnost ovlivňovat veřejné politiky. Pakliže mají volby sloužit k legitimizaci politického režimu, udává literatura požadavek na vysokou

³³ V tomto případě je jako jiná forma považováno násilí. (Linek, 2013, s. 8).

volební účast, protože nižší volební účast by mohla míru legitimacy režimu značně ohrozit. S klesající volební účastí se zmenšuje míra s níž je vláda závislá na souhlasu voličů, proto pro občany může taková vláda ztrácet legitimitu, což se projevuje v okamžiku prosazování veřejné politiky bez dostatečné podpory občanů. Pokud v takové situaci volební účast náhle stoupne, můžeme hovořit o sporu o povahu režimu (Lipsen In: Linek, 2013, s. 9). Protože vysoká účast je vnímána jako důsledek vysoké podpory protidemokratických stran. Těžko tedy lze takový režim nazývat zcela legitimní. (Dahl In: Dočekalová, Švec et. al., 2010, s. 142; Dočekalová, Švec et. al., 2010, s 141-143; Linek, 2013, s. 8-9).

2 VOLBY A VOLEBNÍ SYSTÉM

2.1 Volby

Volby patří k zásadním prvkům demokracie, neb je jejich prostřednictvím zajišťována většinová vůle, dle které jsou stanovovány zastupitelské a výkonné orgány. Občanská suverenita se dočasně přenáší na politickou reprezentaci. Za jeden z hlavních účelů voleb proto lze považovat produkce a zajištění reprezentantů politických orgánů, z čeho plyne také jedna z hlavních funkcí voleb – nábor politiků, legitimizace, zajištění reprezentativnosti, posilování elit, sestavování vlád a následná výchova voličů.

Člověk disponuje mnoha právy, jedním z nich, konkrétně od osmnáctého roku, je volební právo – tedy volit a být volen. Statut voliče je s ohledem na práva užším pojmem, než je občan nebo příslušník národa. Andrej Czajowski v tomto ohledu označuje voliči ty občany, jež mají právo a místy povinnost účastnit se voleb členů zastupitelských státních orgánů, orgánů územní samosprávy i představitelů státní správy a samosprávy a také občany mající právo účasti v referendu a celostátním, či místním plebiscitu³⁴. Volič je, stejně jako politické strany a politici, považován za politický subjekt a to především protože spolurozhoduje o složení orgánů státní správy a samosprávy. Politickým subjektem však rozumíme skupinového popřípadě individuálního účastníka politického života, jenž vědomě, plánovitě a především téměř neměnným způsobem provádí činnosti spojené s jeho provizí v politické struktuře společnosti. Toto chování nazýváme trvalou schopností provádět suverénní, nebo racionální činnosti spojenou s politikou. Porovnáváme-li takovouto definici se současným voličským chováním, například v České republice, docházíme k poznání, že ne každý volič se aktivně účastní politického života a hlasuje trvale stejně. Máme zde tedy voliče, pro které je prvořadý hodnotový a ideový systém dané politické strany, například ideologie s náboženstvím a morální zásady. Tyto voliče řadíme k pevnému a přesvědčenému jádru konkrétní strany a můžeme je připodobnit ke konzumentům různých značek spotřebního zboží, jakými mohou být zákazníci věrní značce oblíbené obuvi atd. Z výzkumů vyplývá, že podíl pevně přesvědčených voličů se nachází mezi 10 až 15 procenty. Opakem této skupiny voličích jsou tzv. „voliči-turisté“, kteří ve volbách střídají politické strany a také ty, kteří k volbám nechodí vůbec, přesto jsou účastníky politického života, neboť právo nevolit

³⁴ Plebiscitem označujeme lidové hlasové, též referendum.

je též vyjádřením politického názoru. Zároveň je třeba přihlídnout k faktu, že tato část voličů je vždy řadou potencionálních voličů, kteří svého práva nemusí využívat pouze dočasně, stejně jako trvale. Především na takové voliče se zaměřují politické kampaně.³⁵ (Novotný, 2010, s. 110-116).

Stranické složení politické scény je různorodé. Země, v jejímž čele stojí pouze jedna strana, nazýváme totalitními, naopak tam, kde se politické spektrum skládá z dvou, tří anebo více stran mluvíme o demokracii. Výběr strany s vládní odpovědností není pouze otázkou demokratických principů, ale také volebního systému. V prostředí demokratických států mají voliči právo svobodného výběru. Možnost volby do zastupitelských sborů probíhá na celostátní i lokální úrovni a je jedním ze základních atributů svobodné společnosti. Pravdou je, že volby se konají i v zemích s nedemokratickým režimem, tyto volby jsou však zpravidla zmanipulované a jejich cílem je teatrálním způsobem legitimizovat sílu vládnoucí strany.

Americký politolog Joseph Schumpeter prezentoval volby jakožto samotné jádro demokracie, kterou jinak charakterizuje jako *institucionální uspořádání, nebo nástroj obsazování veřejných úřadů prostřednictvím soutěže o hlasy voličů*. Jinými slovy dle Schumpetera demokracie znamená možnost lidu zvolit reprezentující osoby, které budou vládnout společnosti, proto demokracii považuje za pouhou politickou metodu, kdy vše závisí na možnosti nezávisle a samostatně volit. (Novotný, 2010, s. 109-110). S možností volit se také zvyšuje poptávka společnosti po nárůstu funkcí a úloha státu se zrcadlí především v demokratických volbách. Občané se poptávají po programech, a proto, pokud chce politik uspět, musí ve své kampani nabídnout více než ostatní kandidáti. (Dočekalová, Švec, 2010, s. 53). Volby zastupitelů jsou poté pro reprezentativní demokracii vysoce konstruktivní a stávají se symbolem demokratické legitimacy současných států. Dále volby v demokratických systémech umožňují občanům vyjádřit osobní preference volbou konkrétních kandidátů, nebo celých stran. Lukáš Linek (2013, s. 7-8) považuje za dvě nejdůležitější funkce parlamentních voleb:

- 1) legitimizaci politického systému;
- 2) legitimizaci držitelů moci.

První funkce voleb odkazuje k současnému vnímání legitimacy politického systému, pod podmínkou demokratického systému s férovými volbami. Demokratická podmínka volbám, jako nástroji legitimního systému, dodávána především, protože jejich prostřednictvím dochází ke změně držitelů moci, což představuje

³⁵ Více o volebních kampaních v kapitole 3.3.

příležitost pro zapojení veřejnosti do politiky. Lze tedy říci, že volby skrze takovouto participaci občanů na politice generují aktivní souhlas s režimem a držiteli moci. Tuto funkci voleb je možno vnímat též jako odkaz k symbolickému charakteru a ritualizované podobě reprodukcující kolektivní identitu politické jednotky. Konání svobodných a především férových voleb také de-legitimizuje jiné, především násilné, formy prosazování politických zájmů. Druhá funkce voleb se zaměřuje na výběr zastupitelů, kdy skrze volbu osob dochází k ustanovení systému reprezentace a zajištění přiměřené shody mezi vládou a preferencemi veřejnosti (Budge In: Linek, 2013, s. 7-8).

Pro zachování demokratické stánky a možnosti veřejnosti ovlivňovat politiky, by tedy měla být poskytnuta možnost výběru mezi kandidujícími. Tato funkce pohlíží na volební proces především instrumentální optikou, kdy má být cílů občanů dosaženo instrumentálním výběrem strany. Instrumentalita výběru naznačuje další z aspektů voleb – zajištění odpovědnosti vládnoucích (Maravall, Sánchez-Cuenca In: Linek, 2013, s. 8-9), neb volby většinou bývají o hodnocení výkonu minulé vlády.

Druhým hlediskem jsou diskutovaná témata, díky nimž dochází k nastolování nejen tematické agendy voleb, ale i politiky obecně. Obě zmiňované funkce úzce souvisí jak s účastí, tak s normativní pozicí, ohledně hodnocení výše volební účasti. Mají-li volby sloužit k legitimizaci politického režimu, v literatuře se objevuje potřeba vysoké volební účasti, neboť nižší účast představuje jistá ohrožení legitimacy režimu (Piven, Cloward; Teixeira In: Linek, 2013, s. 9). Pakliže dochází k poklesu volební účasti, míra závislosti vlády na souhlasu voličů se zmenšuje. Tento jev se projevuje především v případě prosazování obecné politiky bez dostatečné podpory veřejnosti. Vláda při nižší volební účasti může také pociťovat nižší legitimitu prosazování veřejných politik (Teixeira In: Linek, 2013, s. 9).

Naproti tomu je třeba říci, že pouze vysoká volební účast nemusí být dostatečnou charakteristikou legitimacy režimu, ale pouhým znakem sporu o celkovou povahu režimu. Pokud je vysoká účast důsledek vysoké podpory protidemokratické strany, lze velice těžko hovořit o legitimitě režimu. (Lipset In: Linek, 2013, s. 9). Zároveň je třeba přihlídnout k rozdílnému zastoupení jednotlivých sociálních skupin, kdy se při vysoké volební účasti diferencovanost zastoupení jednotlivých skupin téměř anuluje, kdežto při nízké účasti vzrůstá. Tento jev se netýká pouze politické reprezentace, ale také politické agendy voleb, jež může být při nízké volební účasti značně zkreslená ve prospěch voličích, resp. jejich politických preferencí. Příkladem může být tematický kalkul, kdy některé z námětů nemusí

být politizován. Nediskutovaná témata nemusí být nutně ta, která se nedotýkají dostatečného počtu obyvatel, mohou to být témata, jež se týkají především té části populace, která k volbám nechodí a je těžké ji k volbám mobilizovat. Toto je třeba si uvědomit, protože volby a volební účast jsou jistou formou politické participace s nejnižší mírou společenské nerovnosti (Van Deth, Montero, Westholm In: Linek, 2013, s. 9-10). Americký politolog Elmer E. Schattschneider o zkreslení americké politiky ve prospěch vyšší třídy hovořil již v roce 1960, svoji kritiku nevztahoval na samotný volební proces, nýbrž na proces politického rozhodování a přístup zájmové reprezentace.

Dahl, Teixera, Verba, Nie a Kim (In: Linek, 2013, s. 10) říkají: „*Účast ve volbách by měla fungovat jako demokratická protiváha nevolebního ovlivňování politického procesu, který má vysoký vliv na veřejné politiky. Při nízké účasti, resp. větší nerovnosti sociálních skupin při účasti, tato protiváha postrádá jak efektivitu, tak správný směr.*“ Na volební účast je tedy možno nahlížet jako na podporu politického systému a přijmutí role demokratického občana, popřípadě ochotu podpořit některou z politických stran, nebo konkrétních kandidátů.

Oproti tomu je neúčast interpretována jako důsledek nedůvěry v politický systém, odcizení od politiky, nebo dokonce i nezájem o budoucí osud země. Takto bipolární výklad odráží modernistickou³⁶ představu tzv. superobčana³⁷, jež se zájmem sleduje politiku, o níž je informovaný a již se chce účastnit, stejně tak jako dělat politická rozhodnutí, kterými by přispíval k veřejnému zájmu.

Jiná interpretace volební neúčasti vychází z elitistického pojetí demokracie Schumpetera, nebo Sartoriho a vysvětluje ji jako důsledek spokojenosti občanů, (Lipset In: Linek, 2013, s. 10), někdy dokonce až jako přesvědčení, že se věci budou kladně vyvíjet nadále, bez ohledu na to, zda se konkrétní jedinec voleb zúčastní, nebo která strana ve volbách zvítězí. Tato idea nevnímá nevoliče jako pohromu, ani nebezpečí. Naopak je elitistickým vnímáním viděn jako spása a požehnání. Mimo to v sobě obraz spokojenosti nevoličů nese konstruktivní argument hovořící o tom, že původně spokojená skupina nevoličů se k volbám dostaví, pokud dojde k ohrožení demokracie, popřípadě bude negativní vývoj politické, společenské či hospodářské sféry³⁸. Voliči se totiž dostaví pouze, pokud mají pocit, že jim o něco jde. Naopak setrvale vysoké procento volební účasti může být vnímáno

³⁶ Modernismem je označována záliba v prosazování novinek a zároveň umělecké tendence 20. století.

³⁷ Termín superobčan zmiňuje Dalton (2002, s. 13-14).

³⁸ Autoři Almond a Verba (1963) pro stabilní liberální demokracii požadovali politicky kompetentní občany, jež věří, že bude-li potřeba, mohou se angažovat a ovlivnit tak politický proces.

jako indikátor nespokojenosti a naštvanosti, v horším případě až extrémistických a společnost destabilizujících politický konflikt.³⁹ (Lipset; Almond, Verba In: Linek, 2013, s. 10-11). Takovéto rozdělení bipolární interpretace vysoké volební účasti na dobrou, či špatnou⁴⁰ částečně zrcadlí elementární, normativní důvody pro hodnocení výše volební účasti, přesto je v řadě aspektů zbytečně spojuje, čímž zamlžuje diskuzi.

Normativní hodnocení výše volební účasti se opírá o dva základní zdroje: v prvním případě se úroveň volební účasti hodnotí čistě na základě její samotné výše, bez ohledu na důsledky pro politický systém. Zde je třeba upozornit na, dle stoupenců participační demokracie - nejdůležitější podmínku, jíž je zapojení veřejnosti do politiky a rozšíření sfér přímého rozhodování občanů. Participace je v této teorii důležitá především pro osobnostní rozvoj jedinců, a proto je hodnotná už samotná účast, kdežto odklon od úplné volební účasti je již z principu hodnocen negativně (Pateman; Barber In: Linek, 2013, s. 11). Druhý typ normativního hodnocení se vztahuje k důsledkům výše volební účasti pro legitimitu režimu, politickou reprezentaci a efektivitu občanství i způsob volebního rozhodování. V tomto případě není výše volební účasti nekategorizována na dobrou, či špatnou, ale dle důsledků. (Lipset In: Linek, 2013, s. 11).

Dle sociologa Davida Beethama v případě poklesu volební účasti dochází k oslabení legitimacy moci, čímž je režim náchylnější k pádu (Beetham; Lipset In: Linek, 2013, s. 12). Na druhé straně je volební účast, pro mnohé autory nejdůležitější, jednou z mnoha forem politické participace. Vstupy skupin, ale i konkrétních občanů, do politického procesu jsou v demokratických systémech různé a nelze podle nich soudit kvalitu demokratického procesu. Jakožto možné měřítko můžeme chápat: *„volební účast do nejdůležitějších zastupitelských orgánů či postů by neměla klesnout pod určitou úroveň. Jaká úroveň je dostatečná, to bohužel nevím. Jsem ale přesvědčen, že kdyby byla účast v parlamentních volbách například 23%, bylo by to alarmující. A kdyby byla například nižší než 10%, téměř jistě by se jednalo o známku toho, že se ve společnosti a politice děje něco špatného. Legitimita takového*

³⁹ Americký sociolog a politolog Seymour Martin Lipset mnohdy bývá řazen mezi autory, jež nižší volební účast hodnotí pozitivněji, než vyšší a to především protože varuje před vyšší účastí v důsledku krize demokratického režimu anebo efektivního autoritářského hnutí. Zároveň pozitivně hodnotí vysokou účast, jež je důsledkem postupného zapojení voličů do systému, stejně jako jejich mobilizace a vzdělávání. Negativně se však dívá na situace, kdy je výrazná část veřejnosti vyloučena z politiky, což je situace, která může být pro politické systémy explozivní a politický konsenzus tak lze považovat za slabý. Autor uvádí, že existuje mnoho důvodů neúčasti a každá z nich má pro demokracii v zemi odlišné důsledky. Například při psaní této knihy (Linek, 2013) považoval neúčast v západních demokraciích za problematickou, neboť ji považoval za důsledek stability systému, poklesu významnosti hlavních společenských konfliktů a nárůstu křížících se tlaků. (Linek, 2013, s. 11).

⁴⁰ V češtině se tomuto tématu věnuje například Balík (2008, s. 41-44) In: Linek, 2013, s. 11.

zastupitelského orgánu činit rozhodnutí, která se významně dotýkají občanů daného státu, by vlastně neexistovala“. Dopady výše volební účasti pro reprezentaci i efektivitu občanství se primárně týká zkreslení zájmů a preferencí občanů v zastupitelských a výkonných orgánech. Hodnocení je pak orientováno především na kvalitu vazby občanů s politiky a stěžejním kritériem je rozdíl mezi voliči a nevoliči. V případě vysoké odlišnosti nastává problém s reprezentací, protože zájmy s preferencemi určitých skupin nemusí být brány v potaz, čímž může docházet k nabourání hlavního demokratického normativního požadavku na odhalení individuálních preferencí skrz účast ve svobodných volbách, kdy má každý občan stejný vliv na politiku. (Dahl; Lijphart; Pitkin; Wattenberg In: Linek, 2013, s. 12-13).

Toto téma bylo přítomno již v klasických teoriích demokracie, které zdůrazňovaly veřejnou moc vycházející z lidu, jež je řízena exekutivou skrz aktivní participaci na politickém procesu (Locke, Rousseau In: Linek, 2013, s. 13). Se stoupající volební účastí klesá pravděpodobnost zkreslení reprezentace preferencí občanů. K tomu dochází pouze, pakliže se voleb účastní politicky a sociálně odlišné skupiny voličů od nevoličů. Příkladem může být situace s 90%, nebo dokonce vyšší, volební účastí, kdy by byla pod-reprezentace skupin s nižším sociálním statutem, již ve větší míře tvoří nevoliči - malá, neboť voleb se v takovém případě účastní téměř všichni oprávnění voliči. Opakem je nižší volební účast, kdy lze logicky očekávat větší nerovnosti v účasti, a tedy i zkreslení složení parlamentů, vlád, zprostředkovaně i v obsahu veřejných politik oproti ideálu založenému na shodě míry volební účasti jednotlivých sociálních skupin. (Boix, Lijphard In: Linek, 2013, s. 13).

Další, již třetí, dopad výše volební účasti se týká způsobu volebního rozhodování. Teorie demokracie si zakládá na racionálním, informovaném volebním rozhodování založeném primárně na programu (Downs; Dahl In: Linek, 2013, s. 13) a volební účast a hlasování má tedy smysl pouze jako logický podíl, popřípadě instrumentální aktivita výběru politických reprezentantů a jejich programů. Pokud by tomu tak nebylo, mohlo by být nahrazeno například losováním, nebo jiným náhodným výběrem. Někteří z autorů se shodují na faktu, že vyšší volební účast vede k zapojení takových voličů, jejichž rozhodování není činěno na základě informovanosti, ale dojmů a emocí. (Lau, Redlawsk; Rosema In: Linek, 2013, s. 13-14).

Pro zkoumání vůle lidí účastnit se voleb, je třeba pochopit motivaci stojící za takovým rozhodnutím. Občané se budou s největší pravděpodobností lišit v chápání legitimacy režimu, resp. v tom, zda je volební hlasování vyjádřením legitimacy režimu, popřípadě ji snižuje. Zároveň je třeba přihlídnout k faktu, že v případě snižování

legitimity režimu, by nižší účast neměla být vnímána jako problém samotné oprávněnosti režimu. Pokud ovšem lidé k volbám nejdou, protože se země vyvíjí způsobem, s nimž souhlasí a jsou spokojeni, také to nemusí být při nižší volební účasti problém. Ba naopak, je-li důsledkem snižování volební účasti apatie a přesvědčení, že účast ve volbách nemá smysl, protože politické strany jsou stejné a hlasováním pro jednu z nich není možné nic změnit, pak již o problému, stejně jako v případě nerovnosti jednotlivých sociálních skupin, hovořit můžeme. Tento jev se navíc multiplikuje především pokud je nerovnost dlouhodobá a systematická. Hodnotit kvalitu demokracie čistě na základě výše volební účasti by bylo značně iluzorní. (Linek, 2013, s. 7-14).

Obecně proto můžeme volby vnímat jako jeden z určujících faktorů politického systému a zároveň nesou stěžejní podíl na tvorbě konkrétního politického systému daného státu. (Cabada, Ženíšek, 2003).

2.1.1 Právní úprava svobodných voleb

Dle mezinárodního standardu svobodných voleb obsažených například v dokumentech jako čl. 21 Všeobecná deklarace lidských práv, nebo čl. 3 Dodatkového protokolu Evropské úmluvy má každý občan splňující požadavky daného státu možnost, bez rozdílu a neodůvodněných omezení podílet se prostřednictvím nezávisle volených zástupců vedení veřejných otázek, tedy volit a být volen v tzv. správných volbách, které jsou na základě všeobecného a rovného hlasovacího práva prováděny tajným hlasováním zabezpečující svobodný projev vůle a to v pravidelných, nebo alespoň rozumných intervalech.

Abychom mohli volby nazývat tzv. správnými, je třeba splnit několik požadavků, mezi něž patří:

- a) umožnění konkurence politických programů a směrů reprezentovaných politickými stranami, hnutími a jejich kandidáty. Nikdo by neměl být z hlasovací konkurence a svobody konceptu předem vyloučen, například cestou volebního censu.
- b) záruka výběru alespoň ze dvou pozitivních možností. Pokud by tato podmínka nebyla splněna, jedná se o plebisct, nikoliv volby.
- c) zajištění rovnosti šancí, zároveň řízení voleb takovými orgány a způsoby, abychom mohli vyloučit záměrnou manipulaci, či zvýhodnění některého z kandidátů, nebo stran. Zároveň jsou zabezpečeny formule umožňující za stejných podmínek dosažení odpovídajícího volebního výsledku.

d) kontrola voleb jakožto součást jejich řízení, avšak bez omezení možnosti o přezkoumání některých ze zásadních otázek nezávislým soudním orgánem. (Filip, 2011, s. 277-278).

2.2 Volební systémy

Volebním systémem, můžeme v širším pojetí označit veškeré faktory regulující konání voleb a zároveň zahrnující kompletní volební proces, zásady volebního práva mezi kterými nalezneme například podmínky účasti obyvatel, nebo konečný proces voleb. Lze tedy říci, že se jedná o soubor pravidel řídících proces voleb od jeho úplného začátku – tedy vyhlášení a stanovení data voleb až po konečné sčítání hlasů a jejich transformaci na mandáty. Tato fáze se v poslední době, díky českému politickému kontextu, stala námětem mnoha diskuzí. Politologové se tak snaží reagovat na těsnost výsledků politické levice a pravice, jež neumožňují určit jednoznačného vítěze voleb a tudíž vytvořit silnou vládu. Význam volebního systému roste s rozšiřováním volebního práva, a proto o volebním systému nemluvíme jako o pouhé pasivní reflexi výsledků voleb, ale také jako o nástroji interpretace při sestavování politické reprezentace⁴¹. (Novotný, 2010, s. 125; Cabada, Ženíšek, 2003). Nejdůležitějším elementem každým voleb je vymezení způsobu transformace voličských hlasů na mandáty. Volby jsou ve své podstatě zjišťování většinového názoru voličů a jejich vůle, kterou je třeba převést do podoby počtů mandátů, resp. obsadit určité funkce. (Klíma, 2006, s. 127). Volební výsledky s výsledným složením parlamentu můžeme brát jako jasné vyjádření počtu hlasů a mandátů, jež strany ve volbách získaly. Jednotlivé volební systémy si jsou některými aspekty, například sčítání hlasů, na první pohled velice podobné, na druhou stranu faktory jako velikost volebního obvodu je značně determinují. Přestože po volbách známe celkové výsledky, jsou samotnými voliči mnohdy pokládány otázky ohledně ‚spravedlnosti‘ systému. Řadu z nich jsou schopny zodpovědět nástroje, jež tyto jevy dokáží změřit.

Proporcionalita a reprezentace

Míru proporcionality aneb úměrnosti části v rámci celku, považujeme za jeden z nejdůležitějších kvantifikovatelných, tedy množství určujících jevů, jež vypovídá o možných politických důsledcích volebního systému, popřípadě možných důsledcích

⁴¹ O reprezentaci mluvíme, pakliže konkrétní jednotlivec, nebo skupina zastupuje, či jedná jmény druhých, proto politická reprezentace vychází z vazby mezi hlavními aktéry politického procesu, občany a voliči. Synergie těchto dvou skupin umožňuje artikulaci názorů občanů do světa politiky. (Novotný, 2010, s. 137).

pro podobu stranických systémů. Zjednodušeně můžeme říci, že výsledek voleb je proporční, pakliže podíl mandátů, jež jednotlivé strany získaly, věrně odpovídá podílu voliči odevzdaných hlasů. Je-li zastoupení deformováno, či jinak zkresleno, jedná se o jistý projev disproportionality.⁴² Díky faktu, že jsou statisíce až miliony hlasů transformovány do několika desítek, maximálně stovek mandátů, je však prakticky nemožné, aby některý z parlamentů přesně kopíroval rozložení voličské základny. Neshody v přesnosti indexů měření míry (dis)proporcionality jsou (Novák et al., 2011, s. 509) „klíčovým bodem, který je často přehlížen, je skutečnost, že nástroje k měření proporcionality a volební formule jsou nerozlučně navzájem propojeny. Každá metoda alokace mandátů přináší vlastní index proporcionality. (Galagher In: Novák et al., 2011, s. 509). Protože si někteří autoři mylně mysleli, že objevili tzv. ideální a nestranný index proporcionality, je třeba se seznámit s vlastnostmi více mnohdy neobjektivních indexů. (Novák et al., 2011, s. 509).

Je nemožné, abychom kdekoliv na světě našli dva volební systémy, které by produkovaly totožné volební výsledky. Co je funkční v jedné zemi v žádném případě nemusí fungovat v jiné zemi. Podíl na tomto stavu nese specifčnost prostředí, v němž jsou volební výsledky aplikovány, dále velikost země a jednotlivých volebních obvodů, nebo počtu obyvatel. Typologií volebních systémů je proto třeba vnímat pouze jako orientační pomůcku, nikoliv obecně platnou direktivu. Holandský politolog zabývající se komparativní politologií, volbami, volebním systémem, demokratickými institucemi a studiem etnik – Arend Lijphart navrhuje rozlišovat volební systémy dle pěti dimenzí:

1. Volební formule, která by měla být hlavním kritériem pro veškeré klasické typologie volebních systémů. Jedná se o způsob s jehož pomocí určujeme vítěze voleb. Zároveň zajišťuje počet získaných mandátů. Volební vzorec zcela formuje způsob přepočítávání hlasů. Novináři jej přezdírají volební aritmetikou.

2. Velikost volebního obvodu v němž je rozhodující počet rozdělovaných mandátů, nikoliv počet voličů v jednotlivých obvodech. Podle této rovnice je možné obvody dále dělit na jednomandátové a vícemandátové. Větší počet mandátů odpovídá podobnému rozdělení, jako při principu poměrného zastoupení. Většinový volební systém je tedy typickou ukázkou jednomandátových volebních obvodů, zatímco vícemandátové naopak příkladem poměrného zastoupení.

⁴² Disproporcionalita neboli nepoměr a neúměrnost.

3. Dodatečné přerozdělování poslaneckých křesel je způsob rozhodující o tzv. kompenzačních mandátech. Systém je aplikován především dochází-li k závažným nerovnostem na úrovni malých volebních obvodů a předem počítá s jistým počtem křesel s kompenzační funkcí za případné neúspěchy. Těchto tzv. ‚kompenzačních mandátů‘ se užívá například v Německu.

4. Volební práh neboli hranice, jež musí politická strana, pro získání mandátu v zastupitelském sboru, překročit. Tento nástroj je užíván v systémech poměrného zastoupení, aby se tak zamezilo častému defektu – absenci jakékoliv zábrany zamezující extrémní rozštěpenosti parlamentu. V České republice se prahem míní pět procent ze všech odevzdaných hlasů. Někteří politologové považují zavedení volebního prahu za nedemokratický, ale pro funkčnost systému nutný prvek.

5. Struktura hlasu, kdy je volič povinen kategoricky volit pouze jednoho kandidáta, či politickou stranu, popřípadě dle možností seřadit své preference. (Novotný, 2010, s.125-126).

Každý volební systém je tvořený alespoň jednou z výše zmiňovaných dimenzí, tento rozměr nazýváme dominantním. Častěji se užívá dělení dle volebních formulí, tedy na většinové a poměrné. Tato stará typologie dodnes slouží k pochopení základních rozdílů, které vystihl Giovanni Sartori: *„Kritériem je to, zda se hlasy na mandáty přepočítávají v poměru (poměrný systém), nebo nikoli (většinový systém).“* (Sartori In: Novotný, 2010, s. 126), což Novotný (2010, s. 126) vysvětluje: *„Pokud všechny mandáty (nebo vládní křesla) získá vítěz voleb, jedná se o většinový systém. Tento systém je založen na principu ‚vítěz bere vše‘. Pokud si jednotlivé strany mandáty rozdělí na základě určitého klíče (tedy poměru), pak hovoříme o poměrném systému. V čistém poměrném systému poměrného zastoupení by strana, která například obdrží ve volbách 35 procent hlasů, měla mít v zastupitelském sboru 35 procent zastupitelů. Tento systém vede k tomu, že zřídka kdy vznikají jednobarevné vlády a strany se musí snažit o uzavírání koalic.“* Volební systémy jsou tedy až na výjimky mechanismem přepočítávání hlasů děleny na mandáty. Web senat.cz na svých stránkách říká, že většinový volební systém je situace, kdy v každém volebním obvodě se volí jeden zástupce a k jeho zvolení musí být dosaženo souhlasu většiny voličů. Podle volebního zákonodárství stačí buď prostá (relativní) většina, nebo je vyžadována absolutní většina (nad 50%); není-li jí dosaženo v prvním kole, koná se kolo druhé, do kterého postupují jen dva nejúspěšnější kandidáti. Většinový volební systém je na rozdíl od proporcionálního volebního systému založen na zásadě „vítěz bere vše“. Systém uplatněn pro volby do Senátu

Parlamentu ČR.“ (Parlament ČR. *Slovník pojmů z parlamentní praxe* [online]. [cit. 2015-1-2]. Dostupné z: http://www.senat.cz/informace/slovník_pojmu.php).

Vůbec první porevoluční komunální volby se konaly 24. listopadu 1990, staly se tak jedinými volbami do obecních zastupitelstev tehdejší České a Slovenské federativní republiky. Jejich vypovídací hodnota je však z pohledu vývojových tendencí minimální, přestože jsou politiky řazeny do období utváření stranického systému, jež je datováno od června 1990 do června 1992. Faktický výzkum je vzhledem k nemožnosti dohledat výsledky těchto voleb i na serveru volby.cz značně problematický. Odborné zkoumání hodné komunální volby se konaly o čtyři roky později v roce 1994. (Balík, 2003, s. 35).

Volební systémy dělíme na většinové s podkategorií systému relativní a absolutní většiny, dále systém poměrného zastoupení a smíšený volební systém. (Novotný, 2010, s. 126). V současnosti existují dvě velké skupiny volebních systémů, jež zastřešují své jednotlivé modifikace, mluvíme především o volebním systému většinovém a systému poměrného zastoupení. (Klíma, 2006, s. 127).

Většinový volební systém

Většinový, neboli majoritní systém je založen na principu tzv. „vítěz bere vše“. Mandát tedy získá ten kandidát, jež obdržel nejvíce hlasů, přičemž hlasy menšiny nejsou nijakým způsobem zohledňovány a propadají. Čistý většinový systém se uplatňuje v takových volbách, kdy je předmětem pouze jediný mandát. Většina však může být dvojitá – relativní i absolutní. Systém tíhne k tzv. politickému dualismu a vede k prosazení pouze dvou dominantních politických stran, proto je v literatuře řazen k jednoduchým a pro voliče snadno pochopitelným a přehledným formám volby. Ve své původní podobě se většinový volební systém aplikoval především v jednokolové formě, kdy kandidátovi k získání mandátu stačilo získat relativní, nebo absolutní většinu hlasů, tedy více než protikandidát. Posléze byl tento systém v některých státech modifikován na dvoukolový, přičemž měl-li být kandidát zvolen už v prvním kole, musel získat absolutní⁴³ většinu hlasů. Pakliže žádný z kandidátů takovou většinu nezíská, následuje kolo druhé, do nějž nejčastěji postupují první dva kandidáti s nejvyšším počtem obdržených voličských hlasů. V tomto systému též dochází ke ztrátě hlasů odevzdaných neúspěšným kandidátům. K charakteristickým rysům většinového volebního systému patří především to, že volby probíhají v menších, jednomandátových volebních obvodech, jejichž počet

⁴³ Za absolutní většinu hlasů je považována většina všech platných odevzdaných hlasů.

není pevně stanoven, ale odvíjí se od množství míst obsazovaných v zastupitelském sboru. Pro získání mandátu je v tomto systému třeba získat převahu alespoň jednoho hlasu, nad hlasy ostatních kandidátů, což zaručuje větší zavázanost ke svému volebnímu obvodu a vyšší personifikaci volených. Reprezentace voličů je mnohdy disproporcionální a ve své podstatě se jedná o neproporční systém s absencí respektu poměru rozložení voličských hlasů, pouze s upřednostněním většinových hlasů. Přesto se jedná o pluralitní systém založený na předpokladu existence více kandidátů, bez omezení typu, nebo počtu. (Novotný, 2010, s. 127-128; Klíma, 2006, s. 127).

a) Systém relativní většiny neboli *Plurality-Majority System* – znám též jako „první na pásce“, je uplatňován celkem v 68 zemích světa, například Velké Británii, USA, Kanadě či na Novém Zélandu. Základním požadavkem je získání prosté, jinak zvané poměrné anebo relativní většiny, jejíž velikost není určena. Mandát získává ten z kandidátů, který získá alespoň o jeden hlas více, než ostatní, a proto může připadnout i tomu, kdo získal méně než polovinu platných odevzdaných hlasů. Hovoříme-li tedy o většině, je třeba si v první řadě uvědomit, že se jedná o vysoce fiktivní pojem, protože opravdová, míněno jako absolutní, většina rozhoduje málokdy, častěji vítěze volí spíše menšina voličů⁴⁴. Aplikace většinového systému na úrovni volebních obvodů se promítá také do celkových výsledků voleb. Mezi další specifika tohoto systému dle Lukáše Novotného (2010, s. 128-129) patří taktéž vytvoření a fungování systému dvou primárních stran, jež disponují neadekvátní velikostí zastoupení v zastupitelských orgánech, což by mohlo gradovat až do jedno-stranické vlády, čímž může docházet nejen k omezení vlivu menších stran⁴⁵, ale i k omezení vzniku případných politických stran, které by mohly rychle reagovat na rozpory aktuální politiky. Tento tzv. bipolární systém je zpravidla velice silně ukotven. Mezi výhodami jednokolového systému lze nalézt například jasnou vazbu mezi voliči, jež volí budoucí vládnoucí stranu, a jejich zástupci. Díky ztížení cesty menším politickým subjektům do zákonodárského sboru pro ochranu před extremismem, čímž se setkáváme se silnými, stabilními a účinnými vládami. Oponenti mu však vyčítají podryvání legitimacy vlády, za kterou nestojí absolutní, nýbrž pouze relativní většina, omezený výběr tíhnoucí k bipartismu, nedostatečnou reprezentací ‚třetích stran‘ a tedy zkreslení preferencí a vysoké číslo ‚promarněných‘ hlasů.

⁴⁴ Menšina voličů je zde míněna k celkovému, absolutnímu počtu.

⁴⁵ Může se jednat o omezení také radikálních a extrémních stran.

b) Systém absolutní většiny neboli *Majority System*, což je volební systém podmiňující obdržení mandátu získáním nadpolovičního počtu odevzdaných platných hlasů. Proto pokud není při volbách tento požadavek zajištěn, následuje druhé kolo, do něž postupují dva nejsilnější kandidáti z předchozího kola. Systému se hojně využívá při prezidentských volbách, například ve Francii, nebo senátních volbách v České republice⁴⁶. Následně v druhém kole rozhoduje pouze relativní většina. Výzkumu volebního chování v tomto typu volebního systému se věnoval Giovanni Sartori. Z jeho bádání vyplývá, že jdou-li voliči k volbám poprvé, pak je to především proto, aby zpřehlednili situaci a vyselekovali silné kandidáty od těch slabých. Skutečná volba⁴⁷ následuje až v druhém kole, ve kterém alespoň pro některé menší strany, stoupají šance na úspěch. Díky vysoce neproporcionálnímu, ovšem s o to kvalitnější většinou zastoupení voličů a nemožnosti malých stran dosáhnout na kýžené mandáty, může systém absolutní většiny částečně omezovat politickou soutěž. Mezi dalšími nevýhodami je možnost opět se setkat s promarněnými hlasy⁴⁸, nemožnost uniknout debatám o podpoře vypadlých kandidátů, čímž se z druhého kola stává útok na trpělivost voličů bez podmínky vysoké volební účasti. Na druhou stranu voliči volí stranu, která bude opravdu vládnout silné, stabilní a účinné vládě chránící před extremismem⁴⁹. Systém oproti systému relativní většiny také rozšiřuje výběr, protože volič si v prvním kole volí ideově nejbližší stranu, v kole druhém je volič ovlivněn především racionálním uvažováním.

Specifickou jednokolovou alternativou vůči principu absolutní většiny je tzv. alternativní hlasování⁵⁰ přezdívané australské hlasování, kde se také nejvíce aplikuje. Podstata tkví v tom, že volič nemusí k volbám dvakrát, ale své preference vyjádří v jediném kole tím, že numericky označí kandidáty dle vlastních preferencí. Pod číslem jedna se skrývá kandidát, se kterým nejvíce sympatizuje. Dalšími čísly může volič v případě zájmu označit ostatní kandidáty. Hlavní zásada, kdy má každý volič jeden hlas, zůstává zachována s výjimkou možnosti přenesení takového hlasu v případě, že voličův favorit ztrácí šanci na podporu. Z komplikovaného hlasování a následného přepočítávání alternativních hlasů, pro voliče mnohdy nepřehlednou procedurou,

⁴⁶ Jistou obdobou systému jsou též volby do francouzského Národního shromáždění, kde se do druhého kola dostanou kandidáti, kteří v předchozím kole získali více než 12,5% hlasů – tedy ne dvě pouze dvě nejsilnější strany.

⁴⁷ Skutečnou volbou vnímáme jako nevynucené hlasování voličů, jejichž kandidát vypadl v prvním kole, proto se mohou rozhodovat pro kandidáta, který bude i přes silnou legitimizační základnu, vnímán jako menší zlo.

⁴⁸ V menším množství, než u jednokolového systému.

⁴⁹ Díky ztížení cesty menším politickým subjektům do zákonodárního sboru.

⁵⁰ Znamé též jako *Alternative Vote*.

vzejde kandidát s nejvyšším počtem prvních, případně druhých a dalších hlasů⁵¹. Dalšími nevýhodami je mnoho promarněných hlasů a významný podíl spoluurčujících voličů malých, často extremistických, stran. Oproti tomu jednou z největších výhod jsou silné, stabilní a účinné vlády. Existuje však preferenční hlasování, kdy má volič ‚dodatečný hlas‘ a pokud jeho kandidát nepostoupí, pak volba končí, protože k vítězství musí kandidát získat absolutní většinu hlasů pomocí alternativních hlasů. (Novotný, 2010, s.129-131).

System poměrného zastoupení

System poměrného zastoupení neboli *Proportional Representation System*, je na rozdíl od většinového volebního systému založen na respektování vzájemného poměru odevzdaných hlasů jednotlivým kandidátkám. Jeho cílem již od svého vzniku, po Velké francouzské revoluci⁵², je zajistit reprezentaci i těm voličům, kteří ve většinovém systému nebyli reprezentováni, resp. neměli v zastupitelském sboru svého zástupce. System odpovídá Rousseauově představě, pokud možno co nejširšího pojetí reprezentace a moci veškerého lidu. Jedná se o výsledek snah, kdy je možno na jedné straně nalézt většinu a na druhé proporcionalitu. System je bytostně spjat s kandidátními listinami, kdy proti sobě v daném volebním obvodu kandidují sbory kandidátů, a principem poměrnosti je míněn počet mandátů, jež každá kandidátní listina obdrží a je dán poměrem hlasů, které tato strana, k celkovému počtu odevzdaných hlasů, resp. v konkrétním volebním obvodu, získala. Systemu poměrného zastoupení je využíváno výhradně během voleb do kolektivních orgánů, což jsou volby parlamentní, zastupitelské anebo volby různých forem samospráv.

Tento system v rámci ústavních systémů jednotlivých⁵³ demokratických států posiluje roli politických stran a chrání menšiny⁵⁴ a jejich názory v pluralitní společnosti, což je jeden z důvodů, proč byl také zaveden, a proč je hojně využíván především v zemích střední Evropy s heterogenní sídelní strukturou. Volební formule jsou metody,

⁵¹ Nejprve se sčítají hlasy s pořadovým číslem jedna. Pokud však žádný z kandidátů nemá zajištěnou nadpoloviční většinu – což je velice častý jev, začíná se s přerozdělováním. Nejprve jsou vyřazeni nejslabší kandidáti a hlasy (druhé, třetí ale i další preference) jeho voličů jsou přerozděleny mezi ostatní kandidáty. Postupně jsou tedy seškrťováni a přerozdělovány hlasy nejslabších, což pokračuje dokud není zajištěna absolutní většina pro jednoho kandidáta. System je ovšem ošemetný, protože v konečném důsledku se vítězem nemusí stát ten, kdo získal nejvíce prvních preferencí, ale může se jím stát druhý, dokonce i třetí kandidát.

⁵² System funguje již od roku 1789.

⁵³ V některých státech dokonce mají politické strany monopol přihlašování kandidátek do voleb.

⁵⁴ System poměrného zastoupení se po první světové válce, spolu s rozšířením volebního práva do dělnických vrstev stal zárukou, že moc v meziválečném období nepřevezmou vzniklé socialistické strany.

díky kterým poměrné systémy převádějí počty hlasů na mandáty. Vzorce jsou nejčastější podobou těchto pravidel je možno uskupit do jakýchsi vzorců. Tyto formule dále dělíme do dvou primárních skupin:

- a) volební kvóty
- b) volební dělitele

a) Volební kvóty pracují s celkovým počtem odevzdaných hlasů – mluvíme o tzv. *votes* (V) a celkovým součtem mandátů, neboli *seats* (S), kdy je podílem kvóta – *quota* (Q), popřípadě volební číslo. Za pomoci takovéto kvóty se pak politickým stranám přisuzují mandáty, je třeba ale dbát na fakt, že samotné kvóty nedokáží rozdělit všechny mandáty, a proto bývají spojovány s dalšími metodami, mezi kterými jsou například: Hareova kvóta – v každém z volebních obvodů je celkový počet platných odevzdaných hlasů vydělen počtem rozdělovaných mandátů, čímž se dostaneme k volebnímu číslu. Kolikrát je ve volebním výsledku toto číslo obsaženo, tolik mandátů kandidátka získá. Naproti tomu Hare-Niemeyerova formule, nevypočítává kvótu, nýbrž samotné mandáty v poměru k jednotlivým stranám a jedná se o úpravu Hareovy formule. Ve vylepšené modifikaci ji nalezneme jako Hagenbach-Bischoffova kvótu. Zde hovoříme o volebním čísle, získaném vydělením celkového počtu platných odevzdaných hlasů, počtem rozdělovaných mandátů, ovšem navýšeném o jedna.⁵⁵ Droopova kvóta je celkový počet platných odevzdaných hlasů dělen počtem rozdělovaných mandátů s navýšením o jedna s tím, že vypočtené číslo se ještě o jedno navýší. Tato kvóta vylučuje teoretickou možnost rozdělení o jeden mandát více. Máme-li celkový počet platných odevzdaných hlasů vydělen počtem rozdělovaných mandátů zvýšeným o dva až tři, jedná se o kvótu Imperiali, kdy je třeba se vypořádat s rizikem rozdělení více mandátů, než je k dispozici.⁵⁶

b) Volební dělitele jsou formule, jejichž cílem je odstranit problémy s nepřidělenými mandáty. Všechny metody pracují na principu řady dělitelů, podle nichž se rozlišuje na D'Hondtova dělitele, kdy je v každé straně řadou celých čísel⁵⁷ vydělen počet platných hlasů, aby byly ze všech podílů vybrány ty nejvyšší, jichž je stejně jako rozdělovaných mandátů. Jedná se o původní a stále jednu z nejrozšířenějších metod volebního dělitele, jež vychází ze zásady, aby strany

⁵⁵ Hagenbach-Bischoffova kvóta vychází z teoretického předpokladu přerozdělování o mandát více, čímž by se velikost kvóty umožňující rozdělit více mandátů snížila. Takový případ by mohl teoreticky nastat, kdyby formule rozdělila o mandát více a za předpokladu, že by všechny strany obdržely totožný násobek vypočtené kvóty, což je prakticky nemožná situace.

⁵⁶ Kvóta Imperiali bývá často zaměňována za Imperialiho dělitelem.

⁵⁷ Počínaje jedničkou 1; 2; 3; 4; ...

získávaly mandáty pouze pokud bude průměrný počet hlasů na jeden mandát vyšší, než u ostatních stran. Český pokus o modifikaci D'Hondtova dělitele obměňující první číslici z 1 na 1,42, aby pásmo vypadalo jako 1,42; 2; 3; 4; ... byl pro volby do Sněmovny zrušen Ústavním soudem⁵⁸. Ze základního D'Hondtova dělitele vychází také systém Sainte-Laguë užívající pouze lichých čísel 1; 3; 5; 7; ... čímž na úkor velkých stran pomáhá nejen malým, ale i středně velkým stranám⁵⁹. Tyto strany jsou však podstatně více zvýhodňovány modifikovaným Sainte-Laguë dělitelem, známým také jako tzv. vyrovnávací dělitel, který upravuje 1 na 1,4, aby konečná řada vypadala 1,4; 3; 5; 7 ... Tato úprava znesnadňuje přístup malých stran k prvnímu mandátu, což se projevuje zejména v malých obvodech. Metoda je užívána ve Skandinávských zemích, jakými jsou Norsko, Švédsko, nebo Dánsko. Naopak malé strany výrazně zvýhodňuje tzv. dánský dělitel, užívající ob 3 celá čísla stupňovanou řadu. Vzniklá série čísel 1; 4; 7; 10; ... je společně s Imperiali dělitelem nejdisproporčnější volební formulí. Zmiňovaný dělitel Imperiali funguje na principu číselné řady počínající 2. V praxi proto 2; 3; 4; 5; ... a naopak na úkor malých zvýhodňuje strany velké. (Klíma, 2006, s. 128-129; Fiala, V. *Volební systém České republiky*. [online]. [cit. 2015-02-24].).⁶⁰

Velký rozmach poměrného volebního systému nastal po skončení 1. světové války. Mezi prvními zeměmi, kde však byl zaveden, nalezneme například od roku 1855 Dánsko, o několik let později, konkrétně v roce 1891 se připojila také Belgie, kterou v roce 1899 následovalo Švédsko.

Prostor mezi většinovými a poměrnými systémy vyplňují tzv. semiproporční, neboli poloměrné, mezi které mimo jiné spadají také systémy smíšené⁶¹. (Cabada, Ženíšek, 2003).

⁵⁸ Pokus o modifikaci probíhal během snahy o volební reformu v letech 1998 – 2002.

⁵⁹ Systému se aktuálně pro parlamentní volby nikde nevyužívá.

⁶⁰ Prezentace ke stažení

https://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=6&cad=rja&uact=8&ved=0CEEQFjAF&url=http%3A%2F%2Fwww.pf.upol.cz%2Ffileadmin%2Fuser_upload%2FFP-katedry%2Fpolitologie%2FVolebni_system_Ceske_republiky.ppt&ei=jdLTVPfcBtL7aoaXguAF&usg=AFQjCNEf5nxsgDFixdWdrdrCdOSs0PRcWQ&sig2=NiEYc2gitNC4EIQgg9T_SA&bvm=bv.86956481,d.d2s

⁶¹ Smíšené volební systémy kombinují volbu poměrnou s většinovou.

2.3 Volební systém České republiky

Český volební systém patří v oblasti postkomunistických zemí mezi nejstabilnější (Šedo In: Kostecký et. al., 2014, s. 73). Za první demokratické volby v historii České republiky lze označit volby do obecních zastupitelstev v tehdejší Československu, které proběhly v polovině června roku 1919⁶². (Kostecký et. al., 2014, s. 63). Politický systém před rokem 1989 byl charakteristický především mocenským monopolem Komunistické strany Československa⁶³. Základní, dodnes platné, principy demokratického systému a právního státu, jakými jsou dělba moci, nebo svobodná soutěž politických stran, které byly nahrazeny jednotnou kandidátkou Národní fronty⁶⁴. Možnost ucházet se o mandát v zastupitelských sborech na všech úrovních se vztahovala pouze na členy NF a dělba moci byla nahrazena sjednocenou státní mocí, jež měla vyjadřovat především zájmy lidu, prezentovány KSČ a zákonodárnými orgány⁶⁵. Po tzv. sametové revoluci v roce 1989⁶⁶ byl znovuobnoven demokratický režim, stejně jako systém soutěže politických stran. Uspořádání politické situace se oproti prvorepublikovému značně lišilo. Největší změny nastaly především v návaznosti na činnosti a zkušenosti politických aktivit některých relevantních prvorepublikových stran z období Rakousko-Uherska⁶⁷, zatímco politické strany a hnutí, jež se ucházely o voličské hlasy po pádu komunistického režimu, udržovaly diametrálně odlišný přístup. Na jedné straně tak proti sobě stála KSČ s přístupem ke všemu výše zmíněnému, na straně druhé se objevovala hnutí bez pevně ukotvené základny. Na středu střetu těchto dvou extrémů se nacházely tzv. satelitní strany⁶⁸ (Kostecký In: Kostecký, 2014, s. 50-51). Specifické postavení se v tomto ohledu zaujímal sociální demokracie, která období komunistického režimu přečkala v exilu, proto mohla, i přes zničené institucionální zázemí v Československu, navazovat

⁶² Zákon pro obecní volby byl přijat 31. ledna 1919. Tento zákon poprvé, přestože systém jakožto celek spadl do kategorie smíšených – zavedl princip poměrného zastoupení, čímž se stal jakýmsi mezníkem (Charvát In: Kostecký et. al., 2014, s. 63). Volby ve větších obcích probíhaly dle zásady poměrného zastoupení, avšak v obcích o velikosti 700 obyvatel v Čechách a do 1000 obyvatel na Slovensku bylo využíváno poměrného volebního systému pouze pokud o to požádala alespoň desetina voličů. V opačném případě se volilo dle systému většinového. (Kostecký et. al., 2014, s. 63).

⁶³ Dále jen KSČ.

⁶⁴ Národní fronta (dále jen NF) v každém volebním obvodu jmenovala jednoho svého kandidáta, který byl volbami potvrzen, popřípadě nepotvrzen. (Kostecký et. al., 2014, s. 50).

⁶⁵ Orgány výkonné i soudní sloužily především jako prodloužená ruka Ústředního výboru KSČ. (Kostecký et. al., 2014, s. 50).

⁶⁶ O sametové revoluci hovoříme jako o období revolučních změn v Československu mezi 17. listopadem a 29. prosincem roku 1989.

⁶⁷ V té době byli političtí kandidáti se zkušenostmi z lokální i celostátní politické scény, vlastní sítí lokálních stranických organizací, vlastním majetkem, vlastními, nebo blízkými médii a byli napojeni na rozličné fungující organizace jakými mohly být obory, či profesní svazy. (Kostecký et. al., 2014, s. 50).

⁶⁸ Mezi tzv. satelitní strany spadaly například lidová, nebo socialistická strana, jež byly jako součást Národní fronty v letech 1948-1989 plně kontrolovány komunistickou stranou, ale uchovaly si jisté institucionální a organizační zázemí. Tento statut jim dodával určitou výhodu.

na před-komunistickou tradici. Druhým zásadním rozdílem mezi počátkem 90. let 20. století a prvorepublikovou situací byla absence silné německé menšiny, čímž politika ztratila jednu z významných dělicích linií. S ohledem na vysokou etnickou homogenost Čechů již nebyl důvod organizovat strany primárně na etnickém principu.

Dvoje první volby v letech 1990 a 1992 se konaly ještě v období existence Československa, jakožto paralelní hlasování do tří parlamentních komor⁶⁹. Jednotlivé volby se od sebe lišily pouze počtem volených poslanců – v České národní radě šlo celkem o 200 mandátů, ve Sněmovně lidu Federálního shromáždění o 101 postů a ve Sněmovně národů Federálního shromáždění o rovných 75 křesel. Po rozdělení Československa a vzniku samotné České republiky se ústavní zákon České národní rady⁷⁰ 1/1993 Sb., v němž je Česká republika definována jako svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k lidským právům a svobodám, stal základním prvkem právního řádu.

V té době⁷¹ byla znovuzavedena politická tradice poměrného volebního systému, jež má Česká republika již z dob první Československé republiky. Zastánci systému se opírali především o tvrzení, že systém napomáhá tvorbě pluralitního politického systému. Tehdejší podmínky nebyly nakloněny zavedení většinového systému, protože by s ním, vedle Občanského fóra na levici přišel také nárůst jediného dominantního subjektu – komunistické strany. Česká republika, respektive tehdejší Československo se při zavádění poměrného volebního systému nechovala jinak, než ostatní země, jež po pádu totalitního režimu přecházely na demokracii a zpravidla též zaváděly poměrný a nebo smíšený⁷² systém. Aktuálně je politický systém charakterizován zastupitelskou demokracií a Česká republika se řadí mezi parlamentní republiky s multistranickým systémem. Výkonná moc je vykonávána prezidentem a vládou, v jejímž čele stojí premiér. Moc zákonodárnou, zajišťuje dvoukomorový parlament tvořený Poslaneckou sněmovnou a Senátem, o realizaci soudní moci se stará soudní ústava v čele s Ústavním soudem. Každý ze stranických systémů je dle politologů výsledkem aktuálních společenských procesů, přičemž potencionální kontinuita s jakýmkoliv obdobím je pouze jedním z mnoha možných vstupů průběhu jeho formování. K určujícím bodům stranického systému, mimo geopolitických, či ústavněprávních faktorů řadíme také sociální stratifikace společnosti, sociální a morální milénia,

⁶⁹ Sněmovna lidu Federálního shromáždění, Sněmovna národů Federálního shromáždění a Česká národní rada.

⁷⁰ Dále jen ČNR.

⁷¹ Konkrétně v roce 1990.

⁷² Více o smíšeném volebním systému v oddílu 2.2.

existující štěpící linie i faktory konjunkturální povahy (Fiala, Strniska In: Kostelecký et. al., 2014, s. 52).

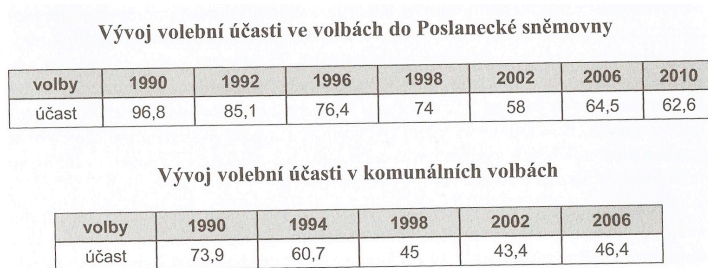
Na systém poměrného zastoupení má dále vliv velikost volebního obvodu, čímž je jasné, že počet mandátů se v daném volebním obvodu přerozděluje, proto přesněji odráží přerozdělení mandátů volebních výsledků. Pokud by se tedy v některém z volebních obvodů rozhodovalo pouze o jednom z mandátů, vykazovaly by volby prvky většinového systému a doplácely by na to především menší politické subjekty. Systém poměrného zastoupení v České republice běžně využívá zákonem určenou 5% omezovací klauzuli, pro vstup politických stran do Poslanecké sněmovny. Dlouhodobá etablovanost omezovací klauzule může teoreticky navádět voliče k postupnému odklonu od malých politických stran s nejistými šancemi na úspěch. Můžeme tedy říci, že relativně krátké období charakterizované negativním konsenzem proti komunismu se značně podepsalo na hlavním cíli politiky, kdy již nešlo o definitivní odstranění totalitního režimu, ale podílu zisku moci a prosazení vlastních představ o demokracii a tržním hospodářství.

V České republice je celkem 14 volebních obvodů s rozdílnou velikostí, například zatímco ve čtyřech největších krajích – Praze, Středočeském, Jihomoravském a Moravskoslezském, se ve volbách v roce 2006 volilo mezi 23 a 25 poslanci, v Libereckém kraji jich bylo 8 a v Karlovarském kraji dokonce 5 poslanců, ve zbývajících osmi krajích se hlasovalo mezi 10 až 14 mandáty. Dále ve čtyřech největších krajích systém přináší vcelku poměrné výsledky, naopak ve dvou nejmenších krajích brání reprezentaci nejmenších stran. Většina z obvodů vytváří přirozený práh vyšší, než je hodnota 5%, a proto se i mnozí experti na volební systémy shodují, že dvě nejdůležitější dimenze volebního systému jsou právě volební formule a velikost volebních obvodů. Velikost, jakožto nejvýznamnější prvek ovlivňuje nejen celkový charakter, ale také vlastnosti volebního systému. Ve své podstatě lze konstatovat, že počet mandátů přidělovaných v daném volebním obvodě má mnohem výraznější dopad na proporcionalitu, než ostatní faktory. Dalším ovlivňujícím faktorem je přerozdělování mandátů, které je především v zemích s poměrným volebním systémem značně komplikované a výše zmiňovaná omezovací klauzule, která se může pohybovat od jednoho do pěti procent u stran, u volebních koalic pak sedm procent a trojkoalic je třeba se dostat na hranici devíti procent. (Novotný, 2010, s. 129-134; Kostelecký et. al., 2014, s. 50-51). V České republice se pracuje s tzv. polovázanými kandidátními listinami, i přestože volič volí jednu jedinou stranu, může ovlivnit koho na kandidátce bude chtít

zvýhodnit. Přes toto privilegium je volební účast v České republice specifická několika skupinami absentérů, kteří se objevili na počátku 90.let, jež Lukáš Novotný (2010, s. 133) rozděluje na několik skupin:

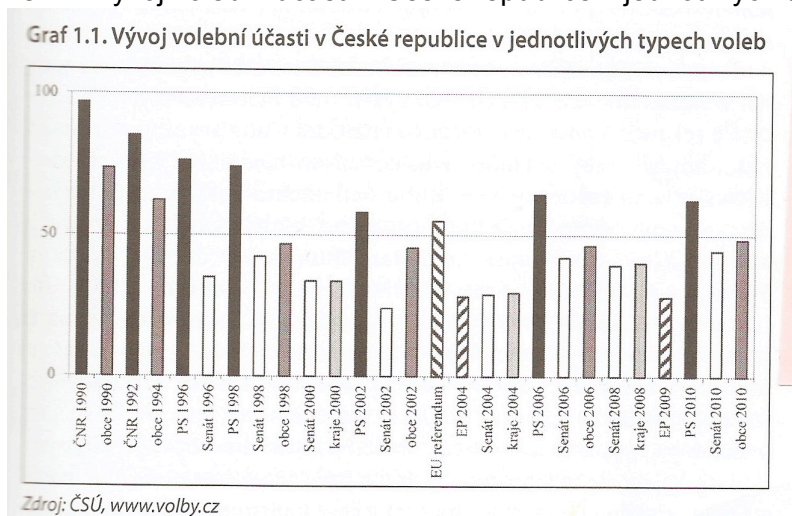
- Voliči, jež se rozhodli jít k volebním urnám, ale z nějakých důvodů jim to nevyšlo.
- Část obyvatelstva, jež se během voleb věnovala jiným aktivitám, a proto si na ně nenašla čas.
- Občané, které politika naprosto nezajímá.
- Skupina projevující nezájem o politiku, protože mají pocit, že za ně ‚odvolí‘ někdo jiný.
- Apatiční lidé, pro které volby nejsou důležité, neb nabyli dojmu, že se stejně nic nezmění.

Obrázek 1: Vývoj volební účasti ve volbách do Poslanecké sněmovny a v komunálních volbách

Zdroj: Novotný, 2010, s. 133

Obrázek 2: Vývoj volební účasti v České republice v jednotlivých typech voleb

Zdroj: ČSÚ, www.volby.cz In: Linek, 2013, s. 17

Mezi největší výhody poměrného zastoupení řadíme fakt, že se jedná o čistě proporční systém s nejmenší mírou zkreslení, zároveň existuje velký počet stran, což je zárukou vyjednávání a konsensu, bez něž by nevznikaly vlády a koalice. Nevýhodou ovšem může být stabilita a síla takových vlád. (Novotný, 2010, s. 133).

2.4 Teorie volební účasti

Pro vysvětlení volební účasti jsou využívány dvě základní perspektivy. První z nich analyzuje volební účast na systémové úrovni a jejím cílem je vysvětlit variabilitu volební účasti v čase, napříč několika typy voleb a různými územními jednotkami⁷³. Vysvětlení jsou založena nahlížením na souvislosti mezi výši volební účasti a různými charakteristikami územních jednotek, kterými mohou být:

- 1) institucionální charakteristiky jako je volební systém, struktura stranického systému, popřípadě samotný typ politického systému
- 2) socioekonomické charakteristiky mezi něž řadíme úroveň vzdělanosti, bohatství a nezaměstnanosti

Druhou úrovní je zkoumání volební účasti na individuální úrovni, kde je cílem vysvětlení rozhodnutí jít k volbám – kdo, proč a kdy se voleb zúčastní. V tomto případě je vysvětlení založeno na zkoumání kontextů mezi sociodemografickými charakteristikami, postoji a samotným účastněním se voleb⁷⁴. Ostatně důvody, které občany k volbám vedou jsou minimálně tak různorodé, jako ty, jež jim brání se voleb zúčastnit. Na tyto skutečnosti upozorňují analýzy volební účasti ve specifických segmentech populace, příkladem je možno uvádět vysokoškolské studenty, nebo seniory. Studie, které se takto speciálními skupinami zabývají nám ukazují, že teorie a interpretace, jež byly generovány pro celou společnost, není možné tak snadno uplatnit také v případě natolik specifických subpopulací.

V současnosti se k vysvětlení volební účasti na individuální úrovni se používá celá řada základních přístupů:

- teorie socioekonomického statusu a zdrojů
- teorie motivace
- teorie mobilizace
- teorie racionální volby

⁷³ Územními jednotkami jsou míněny nejen státy, ale také vnitrostátní oblasti.

⁷⁴ Uváděné zdrojové modely volební účasti využívané pro vysvětlení výše a změny volební účasti v České republice se omezují čistě na teorie vysvětlující volební účast na individuální úrovni. (Linek, 2013, s. 36).

- teorie valenčního hlasování
- teorie habituálního hlasování

Příčemž uvedené teorie v parafrázi Verby, Scholzmana a Bradyho vysvětlují volební účast tak, že pokud občané hlasovat mohou, jedná se o teorii statusu a zdrojů, když chtějí, jde o teorii motivace, pakliže jsou osloveni, hovoříme o teorii mobilizace, má-li pro potencionální voliče hlasování smysl na základě kalkulace užítku z konkrétní strany, hovoříme o teorii racionální volby a valenčního hlasování, popřípadě jedná-li se o naučený akt, vnímáme jej jako teorii habituálního hlasování.

Teorie socioekonomického statusu a zdrojů

Představuje souhrn teorií, jež volební účast interpretuje na základě sociálních a ekonomických charakteristik, které se vztahují především ke zdrojům, jimiž jednotlivec disponuje. Účast ve volebním procesu je vysvětlována na základě ukazatelů sociálních statusů, mezi které patří – vzdělání, finanční příjem, typ zaměstnání, nebo na základě demografických charakteristik jako pohlaví a věk. Vedle těchto aspektů je zkoumán také efekt nezaměstnanosti. Lze argumentovat, že tato stránka bude s nejvyšší pravděpodobností aktivizovat jedince pro hlasovat za strany nabízející řešení těchto problémů, nebo naopak tyto svým hlasem ‚potrestat‘. Paradoxně však většina studií dokazuje, že hledisko nezaměstnanosti volební účast snižuje. K pochopení účasti občanů ve volbách je tedy dle tohoto přístupu stěžejní určení sociálních charakteristik, které ovlivňuje volební chování jednotlivců. Lukáš Linek parafrázuje Wolfingera a Rosenstona (2013, s. 39): *„Argument těchto teorií je jednoduchý: voleb se účastní lidé s vyšším socioekonomickým statusem, protože disponují více zdroji, jako jsou peníze, schopnosti, nebo čas, které jim umožňují snížit, resp. zvládnout náklady na hlasování a které jim umožňují dosáhnout zisky z hlasování.“*

Základy těchto teorií byly veřejnosti představeny v počátcích výzkumů volebního chování, jež je spojeno s tzv. kolumbijskou školou volebního chování. Autoři Lazarsfeld, Berelson, Gaudet a McPhee se během vysvětlování zaměřili na socioekonomický status, náboženství i vztahy v rodině a mezi přáteli. Zároveň volební účast spolu se stranictvím vnímá jako důsledek politické socializace v rodině, nikoliv na základě kalkulace zisků a nákladů. Kromě toho se stoupající konzistencí mezi socioekonomickým statusem a náboženskou afiliací jedince s rodinou roste pravděpodobnost, že občan zdědí stranickou preferenci a inklinaci k účasti ve volbách. K nejsystematičtějším studiím politické participace patří Wolfingerova a Rosenstonova

teorie socioekonomického statusu z roku 1980, v níž autoři k vysvětlení volební účasti využívají především základů dedukce motivace k hlasování. Z pohledu zisků jsou preferovány zisky jako instrumentální⁷⁵, tak expresivní⁷⁶. Na straně nákladu studie hovoří o potřebě informovat se o kandidátech a stranách, rozhodnout se, zda a jakým způsobem hlasovat. Zdroje díky zainteresovanosti ve volbách pomáhají nejen zvyšovat zisky, ale díky schopnostem i snižovat náklady, a proto lidé, jež zvládnou náklady na hlasování, souběžně vnímají vyšší zisky z hlasování vyplývající.

Ještě v 80. letech Bernard Grofman rozlišoval dvě tradice výzkumu volební účasti, první z nich na základě demografických a postojových charakteristik, druhou na základě racionální volby a kalkulace zisků a nákladů.

Teorie občanských orientací

Tato teorie vysvětluje volební účast na základě hodnotových a postojových orientací společně s psychologickými vazbami na politiku. Hodnotami a postoji míníme například stranickou identifikaci, zájem o politiku, pocit efektivity, nebo přesvědčení o občanské povinnosti hlasovat. Z pohledu teorie zdrojů je možno na postoje a hodnoty nahlížet jako na zdroje volební účasti, které mají psychologický a motivační podoby, nikoliv jako socioekonomickou formu. Ono už samotné rozhodnutí ohledně volební účasti a volby strany nenastává čistě v den konání voleb, ale má svoji historii, proto je vysvětlení podílu na volbách založeno primárně na psychologických faktorech, ačkoliv nepsychologické bariéry jednání se mohou ve větší míře objevovat také u volby strany. Jako příklad můžeme uvést problémy s registrací. *„Ačkoliv jsou tyto psychologické faktory a motivace nejbližšími příčinami volební účasti, jakou zároveň proměnnými, které vyjadřují vliv řady předcházejících faktorů. Michiganský sociálněpsychologický model⁷⁷ využíval při vysvětlování volební účasti celkem šest proměnných: intenzitu stranické identifikace, vnímání těsnosti voleb, zájem o volební kampaň, zájem o výsledek voleb, pocit politické efektivity a pocit občanské povinnosti.“* Parafrázuje Lukáš Linek (2013, s. 44). Z těchto postojů

⁷⁵ Instrumentální míněno placením za hlasování v podobě peněz, či patronáže, uspokojení sociálního tlaku v rodině a komunitě.

⁷⁶ Expresivně je vnímáno splnění povinnosti ke společnosti, sociální a referenční skupině i k sobě.

⁷⁷ Michiganský model se zaměřoval na obecné orientace jakožto stranické identifikace, pocit politické efektivity a občanské povinnosti, zároveň orientoval svoji pozornost na závažné socializační efekty. Zdůrazňuje nejen socializaci v rodině, ale také socializaci událostmi i životem v komunitě. První kolektivizace hodnotových orientací přichází v rodině v období přezdívaném ‚raná fáze politické socializace‘ zhruba v období dospívání. Další důležité stádium je socializační role společenských skupin s politizovanými zájmy, se kterými se občan setkává převážně skrz odbory a zájmové skupiny, dále integrací do komunit a ovlivňování velkými historickými událostmi, například hospodářskou krizí, či válkou a nebo naopak osobních debaklů v podobě ztráty zaměstnání, nebo neúrody. (Campbell et al.; Converse In: Linek, 2013, s. 44).

je zřejmé, že volební účast je dle jednaní založena především na zvyku a utváření obecné orientace v politice. Tato orientace posléze proniká až do běžného jednaní - účast, či neúčast. V těchto směrech je teorie občanských orientací velice blízká teorii habituálního hlasování⁷⁸.

Teorie mobilizace a zapojení do společnosti

Volební akt není čistě individuálním jednaním, neb má také svoji sociální i politickou rovinu. Samotnou účast není možno vykládat pouze dosud zmíněnými zdroji, hodnotovými orientacemi a motivacemi, ale vzít v potaz i mobilizační aktivity politických stran, kandidátů a zájmových skupin. Taková interpretace volební účasti je navýsost politická, protože klade důraz na politické organizace se strategickou mobilizací. *„Mobilizovat k volební účasti mohou ale nejen tito aktéři bojující o hlasy voličů, ale i členové rodiny, přátelé a kolegové v práci. Řada autorů upozorňuje na sociální sítě, v nichž jsou jedinci zakořeněni a které ovlivňuje to, zda budou ve volbách hlasovat“* jak Lukáš Linek (2013, s. 45) formuluje Rosenstonovy a Hansenovy studie. Tímto chováním vzniká jistá homogenita volby v rámci domácnosti, která spočívá v tlaku okolí, kdy jeden člen chce vyjít vstříc požadavku jiného člena a vyhnout se tak případnému ponižování, stejně tak v přesvědčení a socializaci společných hodnot. Síla těchto mechanismů je na straně těch, kteří mají malou motivaci k volební účasti a neplánují se voleb účastnit. (Lazarsfeld In: Linek, 2013, s. 49). *„Rozhodnutí o účasti je ovlivňováno a dosahováno mezosobním vlivem, a to jak skrze sociální tlak a normy správného chování, tak skrze poskytování informací. Tyto teorie zdůrazňují efekt politického a společenského kontextu na volební rozhodnutí. Rozhodnutí o účasti není explicitně provázáno s volbou strany, neboť se klade důraz především na samotnou existenci vazeb mezi jedincem a mobilizujícím aktérem. Vzhledem k tomu, že mobilizace ale bývá často zaměřena na strany a kandidáty, lze hovořit o částečném propojení. Rozhodnutí ohledně účasti ve volbách je situováno blízko k samotným volbám.“* konstatuje Lukáš Linek (2013, s. 49-50).

Teorie racionální volby

Teorie volební účasti je obdobně jako předchozí teorie socioekonomického statusu a občanských orientací značně individualistická a na rozhodnutí o volební účasti pohlíží především optikou jedince bez ohledu na jeho politický a sociální kontext.

⁷⁸ Více na str. 52.

Zároveň volební kontext popisuje jako souběžný s volbou strany, protože volební účast považuje za funkci volby strany. Je zcela typické, že voliči se racionálně rozhodují minimálně z procedurálního hlediska, což znamená, že voliči jednájí s ohledem na cíl a rozhodují se na základě osobních výhod v konfrontaci se stranou, kterou nejvíce preferují s ohledem na náklady a zisky. Ekonom Anthony Downs (In: Linek, 2013, s. 50) například tvrdí, že: „každý racionální člověk se rozhoduje zda hlasovat stejně, jako dělá jiná rozhodnutí: jestliže jsou zisky⁷⁹ větší než náklady, tak hlasuje; jinak se voleb neúčastní“. Jako možné důvody neúčasti Downsův model udává lhostejnost, neboli přesvědčení, že neexistuje rozdíl mezi kandidujícími stranami, dále odcizení, které se vysvětluje jako přesvědčení o příliš vzdálené pozici kandidujících stran od voliče, přestože tomu tak nemusí být. Lze tedy říci, že volební účast ovlivňuje naprosto každý prvek rovnice: zisky z hlasování, pravděpodobnost ovlivnění výsledku i samotné náklady na hlasování. Tyto úvahy samozřejmě neplatí pakliže volič pociťuje povinnost se voleb zúčastnit. Dále Anthony Downs prohlašuje, že se lidé účastní voleb proto, aby zachovali, resp. udrželi demokracii. Podle tohoto autora si každý volič nejprve vykalkuluje výši volební účasti, aby zjistil, nakolik racionální je se voleb neúčastnit. Následuje uvědomění si, že pokud k volbám nikdo nedorazí, může demokracie v zemi upadnout, a proto se ve svém dlouhodobém zájmu a kvůli zachování demokracie zúčastní. Teorie racionální volby byla Williamem Rikerem a Peterem Ordeshookem v roce 1968 doplněna o expresivní motivace, čímž definovali další náklady vznikající především v místech, kde není umožněno tajné hlasování, proto lze voliče více kontrolovat. Mezi zisky však lze najít uspokojení z dodržení normy o správnosti hlasování, potvrzení příslušnosti k volebnímu systému, dále potvrzení stranické preference⁸⁰, nebo rozhodující proces pro konkrétního kandidáta a stranu, stejně jako cesta k volbám⁸¹ a utvrzení se ve vlastní efektivitě v politickém systému. Downsova obvyklá argumentace vnímá racionalitu jako instrumentálně motivovanou s ohledem na působení volebního výsledku a zvolení vlády. Taková motivace je zaměřena na dosažení cíle, kterými jsou v případě důsledky voleb jako složení vlády a její veřejné politiky.

⁷⁹ Zisky jsou vnímány jako užitek z hlasování pro konkrétní stranu oproti hlasování pro ostatní strany, proto je nutné do modelu zakomponovat také pravděpodobnost, s níž hlasování povede k dosažení zisku, jež by bez hlasování nenastal. Naproti tomu za náklady je považován především čas, především cesta, strávený hlasováním a získáváním informací o kandidátech. Downsovský model proto chápe náklady jako skutečně dané, kdežto zisky jako očekávané. (Linek, 2013, s. 50-51).

⁸⁰ Tento důvod je považován za jeden z nejdůležitějších, protože dokáže vysvětlit příčinu hlasování pro kandidáty a strany u nichž je zřejmé, že budou ve volbách poraženi. (Linek, 2013, s. 54).

⁸¹ Přičemž cesta k volbám a rozhodnutí se pro konkrétní stranu jsou v Downsově modelu vnímány jako náklady.

„V posledních dvou dekádách se objevují studie, které opouštějí představu individuálního pivotálního voliče. Základní předpoklad teorie racionální volby spočívá v tom, že pravděpodobnost ovlivnění výsledku se vypočítává z hlediska jedince: jedinec se účastní voleb jedině tehdy, když má alespoň nějakou – nikoli limitně se blížící nule – pravděpodobnost ovlivnění výsledku.“ shledává ve své studii Lukáš Linek (2013, s. 55-56), aby tuto teorii rozšířil o: „Jestliže je totiž jedinec členem velké skupiny, koordinované jednání takovéto skupiny již může výsledek voleb ovlivnit: politický vliv skupiny je větší, a může tak snadněji být pivotální.“ K dosažení takového statku je možné pouze díky kolektivní akci, která je organizována samotnými kandidáty a zájmovými skupinami. Zásadní je mobilizace voličů a jejich přesvědčení o důležitosti hlasování pro konkrétní stranu a tím možnému dosažení svého cíle.

Teorie valenčního hlasování

Literatura označuje jako valenční⁸² témata ta, u nichž existuje téměř absolutní shoda mezi politiky a voliči ohledně správnosti cíle: silná ekonomika s hospodářským růstem, nízkou nezaměstnaností a inflací, fungující veřejné služby v oblastech jako je zdravotnictví, školství s dopravou, efektivní státní správa, nízká kriminalita, boj proti korupci, čistota životního prostředí, nebo mír.

Valenční teorie chování je stejně jako klasická prostorová teorie součástí obecného modelu volebního jednání založeném na maximalizaci užitku (Clarke et al. In: Linek, 2013, s. 59). Tato teorie předpokládá dvě podoby voličské racionality: poziční, tedy vzdálenost mezi voličem a stranou skrz politická témata a valenční, tedy voliči vnímanou pravomoc stran řešit problémy, přičemž „v prvním případě voliči posuzují strany z hlediska toho, jak chtějí pro ně důležitá (poziční) témata řešit. Ve druhém případě se voliči spoléhají na různé informační zkratky, které jim umožňují posuzovat schopnosti různých stran a kandidátů řešit konsenzuální témata.“ Mezi těmito zkratkami je převážně image stranických lídrů, hodnocení předchozí činnosti vlád a stran, či stranické identifikace v podobě Fiorionova pozitivního, nebo negativního hodnocení výkonnosti politických stran, jak parafrázuje Linek (2013, s. 59). Maximalizace užitku je očekávaný užitek, jež volič získá z hlasování pro stranu a je kombinací dvou výpočtů: samotného užitku, jež je odvozen z blízkosti k dané straně u důležitých pozičních témat a zároveň pravděpodobnost,

⁸² Výraz valence označuje schopnost na sebe vázat nějaké další prvky, v kontextu politických témat znamená, že pouze ty strany a kandidáti jsou schopni na sebe vázat a být voliči vnímáni jako kompetentní k řešení či zabezpečení těchto témat. Volební úspěch strany se zakládá čistě na posílení a rozšíření takové vazby mezi voliči. (Linek, 2013, s. 58).

s níž daná strana dokáže účelně řešit pro voliče důležitá témata. Pakliže jsou pozice u témat z více stran totožné, volič se rozhodne na základě pozičních témat. Pokud jsou ovšem stejné nejen pozice, ale i schopnosti taková témata řešit – volič se většinou neúčastní. (Clarke In: Linek, 2013, s. 59). Tento přístup vychází ze zjištění několika empirických výzkumů, podle kterých je řada hlasujících přesvědčena o významnosti svého hlasu, avšak velká skupina nevoličů je naopak přesvědčena o nevýznamnosti a nesmyslnosti hlasování, které nemá sílu ovlivnit výsledek. „*Mechanismus vysvětlení volební účasti tedy spočívá v ziscích z hlasování pro konkrétní stranu, které jsou založeny na vnímané odlišnosti stran z hlediska kompetence a důvěryhodnosti řešit důležitá témata, nicméně bez toho, že by do rozhodování vstupovala kalkulace pravděpodobnosti, s níž může jedinec ovlivnit volební výsledek. Obdobně jako v případě teorie racionální volby je účast ve volbách propojena s volbou strany a rozhodnutí o účasti je situováno blízko k volbám*“ uvádí Lukáš Linek (2013, s. 61).

Teorie habituálního hlasování

Jedním z elementárních zjištění v oblasti výzkumu volební účasti ubezpečuje, že existuje významná skupina voličů totožně hlasujících v po sobě jdoucích volbách. Toto tvrzení staví na tvrzení o pozvolných změnách na volební účasti (Blanis In: Linek, 2013, s. 61). Tento trend se v oblasti průzkumů účasti na volebním procesu prosazuje až v posledním desetiletí. Až studie Donalda Greena a Rona Shachara z roku 2000 jež přinesla důkazy o jisté existenci habituálního hlasování, dle které v sobě hlasování ve volbách nese prvek zvyku, setrvačnosti, či inerce⁸³. Jistým východiskem pro takové tvrzení je posudek v oblasti sociální psychologie, podle kterého současné jednání ovlivňuje budoucí vystupování, bez ohledu na postoje a jejich změnu.

Myšlenku o účasti ve volebním procesu jakožto habituálním jednání poprvé v roce 1960 ve svém díle zmínil Campbell et al. Autoři této publikace hovoří o tom, jak jedinec tvoří obecnou orientaci k politice. Stane se pro něj účast nebo naopak neúčast ve volbách součástí běžného jednání.

Dle studie Lukáš Linka celosvětové hodnocení výše volební účasti v demokratických zemích pokleslo z průměrných 79 %, v období let 1970 až 1979,

⁸³ Různí autoři používají odlišné termíny pro hlasování ze zvyku. Green a Shachar (2000) hovořili o zvyku (*consuetude*), Denny a Doyle (2009), Franklin (2004) a Aldrich, Montgomery a Wood (2011) o zvyku (*habit*) a Plutzer (2002) o setrvačnosti (*inertia*). Přestože mezi těmito autory existuje rozdílnost v tom, jak chápou zvyk, jejich původní, anglická terminologie tuto odlišnost neodráží upřesňuje Lukáš Linek (2013, s. 62).

na zhruba 71 % v letech 2000 až 2004. Ve vyspělých demokraciích byl tento pokles ještě znatelnější. Zde nastal pokles z původních 83 % mezi lety 1970 až 1979 na zhruba 74 % v době mezi roky 2000 a 2004. Stejně dramatický je i pokles volební účasti v nově demokratizovaných zemích a postkomunistickém regionu. Takové klesající tendence do Evropy dorazily o několik let později, než do USA, kde se o této problematice, jež je třeba zkoumat a vysvětlit, běžně hovoří již od poloviny 70.let. Na poklesu volební účasti v několika posledních dekádách je zásadní především postupná gradace celého procesu. Tento sestupný evropský vývoj nejlépe analyzovala práce Karla Ditttricha a Larse N. Johansena z počátku 80.let minulého století s konstatováním neexistujícího trendu v hlasování.

Oproti tomu Richard Topf již v první polovině 90. let minulého století, již upozornil na menší podíl poklesu volební účasti na konci 80 let., ale zároveň nadále hovořil o volební účasti a o tom, že na rozdíl od průměrné volební populace, přičemž účast na úrovni 83 % v době po druhé světové válce a klesla až v roce 1985 a 1989 na 90 %. Práce nejen zdůrazňovala, že obecný postupný trend poklesu neexistuje. Od počátku 21. století o tomto poklesu již autoři hovoří otevřeně. Například Aarts s Wesselsem svá tvrzení⁸⁴ zakládají na analýzách západoevropských zemí, kde byla volební účast v 90. letech na podstatně nižší úrovni než v dekádách let 80. a dokonce i 70. Tendence snižování volební účasti se navíc o něco rychleji, než v západoevropských, projevují v postkomunistických státech. *„Pro srovnání vývoje volební účasti v postkomunistických státech využijí deset zemí, které jsou v současnosti členy Evropské unie. Průměrná účast v parlamentních volbách v těchto zemích byla v období od roku 1990 do roku 1995 na úrovni 76 %. V následujícím pětiletém období (1996-2000) klesla průměrná účast v těchto zemích na 66 %. V období 2001 až 2005 dokonce jen na 55 %. Dramatický pokles volební účasti v těchto zemích se v průběhu 21. století téměř zastavil, nicméně na úrovni téměř o 20% bodů nižší než v západoevropských demokraciích.“* Ani Česká republika není v trendu klesající volební účasti výjimkou, naopak jej od počátku 90. let v téměř totožném, vlnovitém duchu, kopíruje (viz. Graf 1.1). *„Zatímco v prvních volbách po přechodu k demokracii dosáhla volební účast téměř neuvěřitelných 97%*

⁸⁴ Aarts s Wesselsem upozorňují na důležitost časového období vybraného pro analýzu vývoje volební účasti. Během srovnávání současného vývoje s účastí v období po druhé světové válce a k tomu srovnání například s 60. léty bychom se měli dobrat k odlišným závěrům. Tvrzení bude z principu pravdivé, neb svoji roli hraje také období považované za základ srovnání. Je třeba ale podotknout, že toto tvrzení se potvrzuje pouze v případě západoevropských zemí. V případě skandinávských států paradoxně dosahovala volební účast v 60. až 80. letech podstatně vyšší úrovně, než v letech 50. Ve zbývajících evropských zemích je tomu naopak a volební účast od 50. let klesá. (Aarts, Wessels; Wattenberg In Linek, 2013, s. 16).

a v následujících volbách v roce 1992 klesla na 85%, tak v druhé polovině 90. let došlo k dalšímu poklesu, kdy se voleb účastnily přibližně tři čtvrtiny voličů. Další pokles volební účasti nastal v roce 2002, kdy klesla o 16 procentních bodů ze 74 na 58 %. Účast v posledních třech volbách do poslanecké sněmovny (2002 až 2010) nepřesáhla 65 %. Znamená to, že minimálně každý třetí český občan s volebním právem nebyl hlasovat ve volbách, které mají přímý vliv na složení vlády a které jsou obecně považovány za nejdůležitější.“ vychází ze zkoumání Lukáše Linka (2013, s. 16-17). Dle Obrázku 1 a 2 je zřejmé, že pokud se hlasuje o krajských zastupitelstvech, účast se pohybuje v rozmezí od 30 do 40 %, v případě voleb do Evropského parlamentu však nepřesahuje ani oněch 30 %. Toto číslo je zhruba poloviční ve srovnání s celkovou účastí v referendu o vstupu do Evropské unie v roce 2003. V senátních volbách lze očekávat účast zhruba od 25 do 45 % v závislosti na souběžném konání krajských, nebo obecních voleb.

Tato tvrzení naznačují jakousi hierarchii mezi jednotlivými typy voleb, která bývá v literatuře líčena za pomoci rozlišení národní volby prvního a druhého řádu.⁸⁵ Tato hierarchie je taktéž zobrazena na obrázku 2, v momentě kdy byla ve sněmovních volbách nejvyšší volební účast⁸⁶. Významným kritériem pro rozlišení voleb prvního od voleb druhého řádu lze využít hranici účasti v úrovni 50%, z čehož plyne, že senátní, krajské, obecní i evropské volby spadají do kategorie hlasování druhého řádu. Bez ohledu na evidentní volební hierarchii, dochází k postupnému sblížení volební účasti v obou volebních liniích. Jako možný důvod je udáván především pokles podílu voličů v hlasování do sněmovny.

Je téměř nezpochybnitelné, že jednotlivé sociální skupiny mají rozdílné představy o veřejných politikách, proto mohou být při rozdílné účasti takových občanských seskupení některé z jejich představ ve volbách výrazně podprezentovány. Tento jev se může značně odrazit také na úrovni volební účasti, resp. výši podpory konkrétních stran. Snižující efekt volební účasti na se proto bude v závislosti na obsah veřejných politik s nejvyšší pravděpodobností zvyšovat. Význam volební účasti má z takového důvodu zásadní dopad na složení parlamentu, vlády a potažmo i na onen obsah veřejné politiky. Přesně k tomuto závěru dospívají ve všech evropských státech a dlouhodobých demokraciích. Průměrná hodnota

⁸⁵ O volbách prvního řádu hovoříme v případě nejdůležitějšího zastupitelstva v zemi – většinou národního parlamentu, resp. jeho dolní komory, hlasováním druhého řádu označujeme volby do regionálního a komunálního zastupitelstva, nebo Evropského parlamentu.

⁸⁶ S výjimkou voleb do obecního zastupitelstva v roce 1990 a 1994.

propadu volební účasti je zhruba 10 % od 70. let po současnost, přičemž volební účast výrazně klesá teprve od konce 80. let.

Některé studie volební účasti se nesou v duchu představy heterogenity voličů, což se často objevuje jako důsledek snahy o poskytnutí konkrétní výše volební účasti, nebo jejího vývoje v čase, takže pokud jsou tvrzení o generační podmíněnosti volební podpory a teorie naučeného hlasovacího chování pravdivé, může trvat až několik desetiletí, než proces snižující se účasti ve volbách díky generačním výměnám zcela rozvine.

Zároveň je třeba přihlídnout k nezpochybnitelným souvislostem mezi celkovou velikostí popularity strany v poměru k její regionální nerovnoměrnosti, kdy velké strany s obecně početnějším procentuálním ziskem hlasů mají své stoupence v kraji rozmístěné rovnoměrněji, než malé strany. U malých stran není výjimkou silná voličská podpora pouze ve vybraných hlasovacích okresech. Stejně tak je možné, že na některých územích České republiky stále přetrvávají vybraná kulturní specifika, díky kterým by bylo možno vysvětlit například stabilní a dlouhodobou podporu pravého bloku v severovýchodních Čechách, kde jak Tomáš Kostecký uvádí, pro takový jev není z čistě strukturálního pohledu žádný důvod. Stejně tak lze příkladem uvést obyvatele většiny venkovských oblastí se značným podílem zemědělců, kteří se od dob první republiky přikláněli převážně k pravicovým agrárníkům, avšak po roce 1989, kdy již nejsou tak silně spjati se zemědělstvím, přiklánějí spíše k levicově zaměřeným stranám. Je několik důvodů, proč mohou být ve volebních výsledcích tak výrazné prostorové rozdíly. Například když se v malém volebním obvodu vyskytne specifická strana zaměřující se svým programem na konkrétní problémy tamní obce, stejně tak může být příčinou tohoto fenoménu silná osobnost stojící v čele strany.

Politické preference obyvatel různých regionů mají na druhou stranu jistou trvalost, kdy voliči v reakci na vývoj místní situace mění svá rozhodnutí, kterou stranu volit, ale o nejedná se o radikální ideologické změny. Nespokojenost s konkrétní stranou pravého bloku vede k přechodu k jiné pravicové straně. Tento efekt je platný nejen u pravicových, ale také levicových voličů. (Topf, Franklin In Linek, 2013, s. 15-19; Linek, 2013, s. 15-72; Kostecký et. al. 2014, s. 139-142).

3 VEŘEJNÉ MÍNĚNÍ A POLITIKA

3.1 Veřejné mínění, propaganda a masová komunikace

Úvodem této kapitoly bychom si měli definovat výrazy, se kterými se budeme na následujících stranách setkávat.

- Propaganda určitých idejí neboli cílevědomé šíření ideologických podnětů informativní, regulativní a stimulativní povahy s cílem dosáhnout jednání shodujícího se s šířenou ideologií.
- Propagace, například v případě zboží je cílevědomá komunikační činnost, jež zprostředkovává podněty mezi subjektem a cílovou skupinou. Je-li tato činnost úspěšná, vede ke změně spotřebitelských postojů.
- Naproti tomu o agitaci mluvíme jakožto o přesvědčování lidí a jejich získávání pro určitou myšlenku, nebo programový cíl. Na rozdíl od propagandy však agitace funguje transparentně a jejím primárním cílem není ovlivnit, ale přesvědčit.
- O manipulaci hovoříme jako o ovlivňování mysli. Většinou je to skryté jednání, které vede k naplnění propagačních či propagandistických cílů.
- Další formou propagace a propagandy je reklama, neboli placená forma pozitivní prezentace, nabídky kontaktů, zboží, služeb i idejí. V předvolebním období se setkáváme například s její venkovní – billboardovou formou, nebo tištěných periodikách. V takovém případě hovoříme o inzerci. Reklama i inzerce mohou svým častým opakováním působit manipulačně. (Verner, 2011, s. 17).

Americký komik Will Rogers s oblibou zahajoval své politické glosy větou: „*Všechno, co vím, jsem se dočetl v novinách.*“ Ve zkratce shrnuje většinu znalostí a informací o věcech veřejných, jimiž disponuje každá z nás, neboť většina témat a problémů přitahujících naši pozornost není přístupná skrze přímou, tedy osobní zkušenost. O téměř všech zájmech veřejné agendy platí, že se občané zabývají až zprostředkovanou skutečností, tedy realitou poskládanou ze zpráv novinářů. Zprávy nás denně seznamují s nejnovějšími událostmi i změnami v širším okolí, mimo náš přímý dosah. Vedoucí zpravodajství spolu s editory každý den vybírají a uveřejňují ty zprávy, k nimž zaměřujeme naši pozornost a které považujeme za důležité. Takovouto schopnost ovlivňovat významnost⁸⁷ témat veřejné agendy

⁸⁷ Salience z latinského *salire* – vyskakovat z řady, vymykat se něčemu běžnému, v našem případě hovoříme o poutání pozornosti, potažmo z anglického *salient* neboli nápadný, hlavní, význačný, či opět pozornost poutající. Jedná se tedy o míru nápadnosti, nebo spíše rychlost s jakou konkrétní

zpravodajských médií nazýváme nastolováním agendy. Médii sdílené informace napovídají relativní významnost konkrétních témat v denní agendě. Hlavní zpráva se zpravidla nachází na titulní straně, o důležitosti dalších sdělení napovídá řazení stran, velikost nadpisů, délka a členění na stránce, nebo přiložené fotografie. Naproti tomu omezenější možnosti televizního zpravodajství přikládají události vysokou významnost už pouhou zmínkou. Rozhraní webových portálů nabízí analogickou nápovědu. Pro všechna zpravodajská média však platí, že objevuje-li se téma několik dní po sobě, jde v očích veřejnosti o nejmocnější sdělení s vysokou důležitostí a ze zpravodajské agendy se stává agenda veřejná.

Jedním z prvních kroků při ovlivňování veřejného mínění je zajistit sdělení vysokou významnost, tedy umístit téma do veřejné agendy, aby na něj byla zaměřena veřejná pozornost, myšlenky, v ideálním případě i jednání společnosti. O společenský zájem soupeří velké množství témat, avšak jen málo z nich je úspěšných. Záleží pouze na zpravodajském médiu, které z témat dne budeme považovat za nejdůležitější. Rozdíl mezi médii ovlivňujícími významnost jednotlivých témat a konkrétních názorů na ně je shrnut v postřehu Bernadrda Cohena, podle nějž mají média schopnost sdělit publiku, nač má myslet a o čem hovořit. Diskuze veřejného mínění se pak soustředí především na distribuci názorů. Proto je například společnost mimo jiné fascinována předvolebními průzkumy veřejného mínění a tříděním pozitivních, negativních a neutrálních názorů na jednotlivé strany. (McCombs, 2009, s. 25-27).

3.2 Propaganda a ovlivňování veřejného mínění

Josef Goebbels 9. ledna 1928 na shromáždění NSDAP v Berlíně ve svém projevu Poznání a propaganda prohlásil: „*Propagandě není možné předepsat abecedu a není možné ji vyučovat. Propagandu buďto umíme, nebo neumíme. Propagandaje umění.*“ (Duffack In: Verner, 2011, s. 17). Můžeme tedy konstatovat, že cílem propagandy je změna názoru, zatímco propagační kampaň je mnohostranná plánovitá, systematická činnost, jež je založená na dobrých znalostech zájmu trhu a nabízeného zboží. Zároveň kampaň využívá propagačních prostředků a metod k dosažení změny spotřebitelského postoje u co možná největšího počtu příslušníků konkrétní cílové skupiny. Propagační kampaň na podporu prodeje zboží a propagandistická kampaň snažící se prosadit politickou ideologii⁸⁸ mají mnoho

podněty z našeho okolí poutají pozornost našich smyslů a následnou schopnost proniknout do vědomí. (McCombs, 2009, s. 26).

⁸⁸ Více o ideologiích v kapitole 1.3.

společného. V obou případech se jedná o sérii komunikačních aktivit, využívajících rozličných nástrojů masové mezilidské komunikace k oslovení veřejnosti.

V komerční kampani, sloužící k propagaci zboží, či služeb jde o zapojení dostupných podnikových forem komerční komunikace a to především za pomoci přímého marketingu, public relations, nebo sales promo aktivit. Obdobně široce záběrové jsou sdělovací prostředky mezi něž řadíme veškerá televizní, rozhlasová, tisková média, ale i podpůrná média vytvořená dalšími nástroji masového působení a propagandy jakými jsou billboardy, či direct mailing⁸⁹, ale jsou také využívána při větších propagačních akcích a propagandistických kampaních. Politickou kampaň můžeme přirovnat k reklamnímu sdělení zaměřenému na popularizaci značky, nebo představení konkrétní nabídky zboží, či služby. Cílem je, prostředky zpětné vazby, například ankety, změřit reakci a je-li to nutné, změnit povědomí cílové skupiny, především informativnost, reaktivnost⁹⁰ a adresnost⁹¹.

Příprava reklamní kampaně začíná určením strategie, formulací klíčových sdělení, vytvoření kreativního designu, zapamatovatelného loga, výstižného sloganu a především ústřední, v našem případě politické, osobnosti. Vysoký podíl na úspěchu nese především propracovanost a dramatizace kampaně. Zajištění produkce, nákup médií a spolupracujících novinářů, dále zabezpečení zdrojů pro realizaci rozpočtů, ale také prezentace na internetu⁹². Průběh by měl být seřazen chronologicky s možnými variantami působení na voliče. Multimedialní prezentace, udržovací připomínková prezentace, komunikace s loajálními skupinami, zajištění ověřovací i konečné, neboli zpětné vazby by mělo být plně zharmonizováno.

Kdežto propaganda idejí, prosazování ideologie konkrétní skupiny lidí je snahou zadavatele získat ostatní stoupence, spojence a potencionální voliče na vlastní stranu. Ve snaze přemluvit je nemusí záležet ani tak na pravdivosti, jako na přesvědčivosti. Užívaná argumentace často budí dojem absence logiky. Takováto kampaň vzniká obdobně jako kampaň propagační, cílem však není změna spotřebitelských postojů, ale myšlení a postojů cílové skupiny. Rozdíl je v možnosti aktivního podílu veřejnosti na průběhu kampaně, zapojení do propagandistické kampaně a ztotožnění se s jejími cíli. (Verner, 2011, s. 17-19). Verner (2011, s. 18) říká že: „*Propaganda*

⁸⁹ Do direct mailu spadají propagační činnosti, které jsou zaslány poštou, nebo distribuční sítí konkrétní osobě, které chce prodejce nabídnout produkt. Může se jednat o formu dopisu, pohlednice, katalogu, ceníku, objednávkového listu atd. Direct mail je součástí přímého marketingu a vztahuje se na něj Zákon o regulaci reklamy (č. 40/1995 Sb.) a Zákon o ochraně osobních údajů (č. 101/2000 Sb.).

⁹⁰ Reaktivností nazýváme schopnost vyvolat konkrétní reakci, může se jednat například o nákupní rozhodnutí.

⁹¹ Adresností označujeme zacílení na určitý počet adresátů.

⁹² Navýšení návštěvnosti na webových stránkách, reklamní bannery, prezentace ve vyhledávacích.

je cílené kampaňovité rozšiřování názorů a informací za účelem vyvolání nebo podpoření určitých postojů nebo jednání. Může být oslavná i očerňující. Druhy propagandy podle Thompsona⁹³: politická, ekonomická, vojenská, diplomatická, didaktická, ideologická.“

Před propagandou davového šílenství varoval již v roce 1937 ve svém románu *Bílá nemoc* Karel Čapek. Agresivní propagandistické kampaně již v minulosti poznamenaly nejen právní a politické myšlení, ale také vědomí většiny příslušníků tehdejší generace. Zkušenosti s tímto jednáním se posléze staly zdrojem odporu vůči režimu, jež by mohl začít své brutální metody opět používat. (Kaplan, Paleček, 2001, s. 208).

Mezi předpoklady úspěšné propagandy a manipulace s lidmi prostřednictvím masmédií je možno nalézt například stanovení diferencované cílové skupiny dle velikosti, věku, vzdělání, popisu sociální skupiny, nebo odhadnutí emoční citlivosti, dále popsání předmětu propagace a stanovení hlavního i doprovodného cíle, vypracování rozpočtu a zajištění finančních zdrojů, stanovení realizátora kampaně a její plánovitost, do které spadá stanovení rozsahu a intenzity i časového harmonogramu, jednotlivé fáze působení od zavádění po vrchol, včetně občasných připomínek se občanům, což by mělo vyvolávat zájem o cíl propagačního působení a průběžné měření zpětné vazy a její využívání ke korekci průběhu kampaně. (Verner, 2011, s. 19-20).

Manipulace spadá do kategorie negativních metod získávání voličských hlasů. Obecně je manipulace vnímána jako *ovlivňování postojů voličstva kamuflovaným utvářením jeho názorů a hodnot*, bez jeho vědomí a vůle. *Manipulace je tedy nepoctivým ovlivňováním cizích názorů a činností za účelem dosažení vlastního zisku.* Současné politické kampaně v praxi fungují jako běžné komerční reklamní kampaně, což je jedním z důvodů, proč je při nich potencionální volič vystavován nebezpečí manipulace. Manipulátoři z řad politických stran se mnohdy neštítí překrucovat, nebo dokonce skrývat fakta a předkládat zkreslený obraz politického problému. Většinou se o manipulaci budou pokoušet zástupci stran, které nemohou počítat s dostatečnou politickou podporou voličů, popřípadě bojují s časovou a finanční tísň.

V oblasti ovlivňování veřejného mínění nelze vynechat lobbying se všemi jeho klady i zápory. Mluvíme-li o lobbyngu, míníme specializovanou lobbistickou firmu, nebo osobu, která zprostředkovává kontakty a jednání s příslušnými poslanci u kterých se chce zasadit o prosazení zájmu konkrétní zájmové skupiny. V běžné praxi

⁹³ Thompson rozdělil propagandu na tyto druhy již v roce 1977.

se především v USA pod pojmem lobbista rozumí někdo jako profesionální „přemlouváč“. Veřejně se na toto povolání nahlíží spíše s despektem a je na něj nahlíženo jako na „kupování“ politického vlivu. Je třeba také upozornit, že lobbista nejedná z pozice zastávané veřejné funkce, ale na vlastní odpovědnost. Nejčastěji je lobbying iniciován osobami, které mají se zákonodárci osobní vztahy. Mimo zprostředkování těchto styků by se měl lobbista orientovat ve veškerých záležitostech, legislativě i prostředí, ve kterém se snaží o zasažení cíle zastupující zájmové skupiny. (Klíma, 2006, s. 136; Novotný, 2010, s. 117, 141-142).

3.3 Politický marketing a volební kampaně

„Propagace je nadřazená reklamě a je často spojovaná s marketingem. V souvislosti s politikou se příliš neužívá. Primárně se snaží uvést něco nebo někoho ve známost. Jedná se o druh komunikace, jejímž cílem je ;na základě předávaných informací ovlivňovat poznávací, motivační a rozhodovací procesy těch, na které chceme působit ve shodě s naším záměry.“ Konstatuje Vysekalová (In: Verner, 2011, s. 17). Spolu se zvyšujícím se počtem voleb přichází zvýšená potřeba trvalého udržování voličské podpory, čemuž je uzpůsobeno vystupování politických stran a politiků. Můžeme tedy říci, že žijeme pod permanentním tlakem volebních kampaní. Tento tlak se hromadí především v předvolebním období. Následkem je silný rozmach politického *public relations*⁹⁴.

Politický marketing nedefinuje voliče jako přímého politického aktéra, ale jako konzumenta, klienta, nebo odběratele, či naopak zadavatele služeb. Obdobně jako v ekonomice klient svým jednáním ovlivňuje hospodářskou situaci, i volič svým stranickým výběrem, spoluvytváří politickou situaci. Hlavním politickými stranami využívajícími metodami v boji o voličské hlasy jsou přesvědčování a manipulace.⁹⁵ Přesvědčování voličů je založeno na přemluvení k rozhodnutí volit konkrétní stranu a je považováno za pozitivní metodu získávání voličských hlasů. Tento způsob se opírá o dva druhy činností. První z nich je racionální argumentace při níž jsou jasně interpretovány a vykládány sociální jevy a procesy. Dále jsou prezentována nesporná fakta a posléze jsou předkládány statistiky, či logické závěry. Druhým způsobem je emocionální působení, kdy se politici snaží u voličů vyvolat pozitivní, ale i negativní psychické stavy. Příkladem může být satisfakce, pocit bezpečí, nespokojenost, ohrožení atd. (Novotný, 2010, s. 116-117), nebo valenční teorie volebního rozhodování

⁹⁴ Volně překládáme jakožto vztahy s veřejností.

⁹⁵ Více o propagandě a manipulaci v kapitole 3.2.

dle kterého není důležité pouze programové hodnocení stran a kandidátů, ale také hodnocení jejich kompetencí, důvěryhodnosti a schopností. Taková kritéria bývají považována za neracionální, neboť jsou založena na dojmech a emocích. (Clarke In Linek, 2013, s. 14). Hlavní úlohou volebního marketingu je pomocí přesvědčování až manipulace ovlivnit volební chování voličů. Záměr se vymezuje jako poskytování relevantních informací, utvrzení pozitivního názoru na kandidáta, včetně odvrácení se od konkurence a dále přitáhnout co největší počet voličů k volebním urnám. Stěžejním cílem je i ovlivnění případných voličů a jejich přetažení od konkurence na vlastní stranu. (Novotný, 2010, s. 117-118). S kampaněmi se tedy můžeme setkat prakticky ve všech sférách společnosti, kde si konkrétní subjekt klade za cíl ovlivnit svým působením mínění lidí. Mluvíme o profesionální a organizované snaze informovat, přesvědčovat a mobilizovat, nebo o politickém souboji kandidujících subjektů. (Šimíček, 2000, s. 47). Zjednodušeně lze tedy říci, že ve volebním marketingu jde o prodej nějakého produktu, v našem případě politickou stranu, popřípadě jejího konkrétního kandidáta potencionálním kupcům, tedy voličům. V současnosti se za tímto účelem využívá především volebních reklam, jež by měly zdůrazňovat především pozitiva daného kandidáta a patří ke stále silněji ovlivňujícím činitelem volebního chování. Aby měla volební kampaň šanci úspěšně naplnit veškeré stanovené ideje, podílí se na ní celé týmy odborníků z oblastí sociologie, psychologie a specialistů na veřejnou, tzv. *image-makers*, a mediální, tzv. *media-planners*, prezentaci, trenérů komunikačních dovedností neboli *coach speakers*, v neposlední řadě i programových poradců a mnoho dalších. Průběh politické kampaně se neustále přibližuje způsobu interakce v oblasti trhu, kde vládne zákon vzájemné závislosti nabídky s poptávkou. Tímto procesem se určuje poměr ceny se statky a službami. Politický, v našem případě spíše volební, trh odráží proces vzájemného působení politických stran a voličů. Politické strany na takový trh vstupují v pozici dodavatelů, voliči jsou vnímáni jako konzumenti. Takovéto rozdělení v žádném případě není jednoznačné a s ohledem na pře dostačující. Postavení konzumenta mohou v některých případech zaujímat též politické strany s ohledem na závislost na určitých sociálních a lobbyistických skupinách jakými mohou být odbory, svazy zaměstnanců atd. Za dodavatele proto můžeme považovat sociální skupiny, jež podporují, nebo přímo ‚vyprodukovaly‘ politické strany. Oproti tomu se postavení klienta na politickém a ekonomickém trhu hned v několika faktorech výrazně odlišuje. Markantním rozdílem je například absence záruky na ‚kupované

zboží', tudíž nemůže reklamovat ani zboží, ani služby a jejich funkčnost.⁹⁶ (Novotný, 2010, s. 117-118). Dále Novotný (2010, s. 119-120) ve své knize uvádí, že: „*Komplexní a efektivní použití volebního marketingu může způsobit zejména čtyři hlavní vzorce chování voliče: 1) volič volí stabilně jednu propagovanou stranu či kandidáta; 2) volič mění své volební chování ve prospěch propagované strany nebo kandidáta; 3) propagovaná strana či kandidát přitáhnou dosavadní nevoliče; 4) propagovaná strana nebo kandidát přitáhnou prvovoliče.* Na všechny uvedené vzorce chování se strany snaží působit za pomoci *marketization of electioneering* neboli marketingových metod o nichž australský politik David Reid (In: Novotný, 2010, s. 120) říká: „*otázka zvolení je především marketingovou záležitostí*“, což ve své knize potvrzuje také Eva Bradová (2008, s. 7), když konstatuje, že: „*Politická reklama je v současnosti jedním z nejsledovanějších jevů politické komunikace a její role v předvolebním procesu stále stoupá.*“

Volební kampaně jsou sice zaměřeny na skupinu přesvědčených i nepřesvědčených voličů, jejich primární zaměření je však právě na ty, jež jsou rozhodnutí se na volbách podílet. Z toho lze vyvodit, že ti, kteří jsou kontaktováni, mají vyšší pravděpodobnost účasti než ostatní bez ohledu na míru mobilizace k účasti, což Lukáš Linek ve své knize *Kam se ztratili voliči?* (2013, s. 47) vysvětluje jako: „*Endogenní vztah mezi participací a mobilizací bývá v analýzách řešen tak, že je do modelu zahrnuta proměnná, která sleduje volební účast v minulých volbách (Goldstein, Rideout; Holbrook, McClurg In: Linek, 2013, s. 47). Poté se sleduje, nakolik dojde k proměně efektu kontaktování kandidátem či jiné proměnné, která měří volební mobilizaci. Díky tomu bylo prokázáno, že volební kampaň mobilizuje nejen ty, kteří nejsou rozhodnutí ohledně volební účasti, ale i přesvědčené stoupence jednotlivých stran a kandidátů (Hillygus; Holbrook, McClurg In: Linek, 2013, s. 47)*“⁹⁷. Vysoké procento úspěšnosti mobilizaci je možné pozorovat v případě osobního kontaktování, v případě dopisů méně a za pomoci telefonátů téměř vůbec (Green, Gerber In: Linek 2013, s. 47). Vyšší míru mobilizace lze také vysledovat v místech, kde jsou těsné volební výsledky. S jistotou lze tedy říci, že volební mobilizace nemusí mít jenom klasickou povahu v podobě kontaktování, či oslovování politickými stranami, kandidáty a zájmovými skupinami k účasti na volbách, ale může se jednat

⁹⁶ Výjimkou byly v historii země tzv. imperativním (vázaným) mandátem, jež zformuloval Jean Jacques Rousseau a podle nějž bylo možné odebrat zástupcům lidu pravomoc, pokud nerealizovali, nebo špatně realizovali svůj volební program. (Novotný, 2010, s. 118).

⁹⁷ Přičemž je možné rozlišovat mezi mobilizací stoupenců konkrétní strany a přesvědčování nerozhodných voličů, aby se voleb nejen zúčastnili, ale také hlasovali pro konkrétní stranu. V přehledu z knihy Lukáše Linka (2013, s. 47) se mezi oběma efekty mobilizace nerozlišuje.

i o tzv. nepřímou mobilizaci například uvnitř rodiny, v kruzích přátel, nebo přes zapojení do komunit i zájmových skupin. Jedinec v běžných interakcích s členy rodiny, kolegy a přáteli získává mnoho informací o stranách, konkrétních kandidátech a volebních tématech, jelikož jsou takové informace poskytovány v sítích se silnými sociálními vazbami, jsou považovány za důvěryhodnější. Domnívat se, že by samotné diskuze o politice zákonitě vedly ke zvýšení volební účasti, je ovšem dle Partheymüllerova a Schmitt-Beckova průzkumu, mylné. Diskuze s nevoliči totiž naopak vede k demobilizaci, obzvláště pokud se jedná o nevoliče z blízkého okruhu rodiny a přátel.

V současné době již hrají důležitou roli také sociální sítě, díky kterým jsou lidé politikům dostupnější. Takto nepřímá mobilizace mimo jiné dovoluje překonat paradox participace, protože využívá selektivních benefitů, kdy lidé dělají některé věci, protože to od nich okolí očekává, vyžaduje, popřípadě jsou do nich vtlačeni. Přes sociální sítě zprostředkovaná mobilizace umožňuje politikům a aktivistům využívat závazky mezi přáteli, v rodině i jiných sociálních skupinách, protože sociální sítě pracují za ně. (Rosenstone In: Linek, 2013, s. 48-49).

Přestože historii volebních kampaní datujeme již před naším letopočtem, jednu z prvních doložených kampaní připisujeme bratru Marka Tulliana Cicera z let 65 a 64 př. n. l.. Římský řečník usiloval o zvolení na post římského konzula a v dochovaných dopisech se nachází poutavý příběh, který může utvořit pouto mezi kandidátem a voličem. Volič by měl odevzdávat hlas s pocitem aktivního zapojení se do politického ovlivnění své země. (Matušková, 2010, s. 13). Za počátek éry volebních kampaní v podobě, jak je známe dnes, v České republice považujeme první svobodné volby v roce 1990. (Bradová, 2005, s. 7).

Základním pravidlem politického marketingu během voleb do Poslanecké sněmovny je zajištění rovného přístupu k veřejnoprávnímu rozhlasu a televizi v rámci vysílacích okruhů Českého rozhlasu a České televize, v níž je pro politickou propagaci vyhrazeno a rovným dílem, mezi politické strany, rozděleno celkem 14 hodin vysílacího času. (Klíma, 2006, s. 299-300).

3.3.1 Druhy volebních kampaní

Lukáš Novotný ve své knize (2010, s. 120-124) rozlišuje politické kampaně dle typu na volební, pro něž je typický vyšší počet kandidujících, či politických stran. Během průběhu je dbáno na zdůraznění jednotlivých bodů programu a cílem je zajištění volebního úspěchu a s ním spojené vládní moci. Mnohdy se klasické volební kampaně zaměřují za tzv. image kampaně, což jsou kampaně týkající

se konkrétního aktéra, popřípadě dané politické strany. Cílovou myšlenkou je vylepšení image⁹⁸. Příkladem tohoto typu kampaně může být pokus Unie svobody z roku 2003, kdy strana chtěla upozornit na změnu svých postojů, nebo také *re-branding*⁹⁹ ČSSD související také se změnou stranické barvy ze žluté na oranžovou. Tyto změny nastaly během předsednictví Jiřího Paroubka jako odpověď na nízké preference pohybující se kolem 11 %. Tento krok pomohl ke snadné rozpoznatelnosti a vytvoření silné vizuální identity. Dalším typem politických kampaní jsou referenda, respektive kampaně s nimi spojenými. Od ostatních se liší záběrem témat, kdy se vztahu k faktickému tématu, o němž se bude v referendu jednat. Záměrem je propagovat názory a tím ovlivnit veřejné mínění. Vzorově může posloužit třeba kampaň za (resp. proti) přijetí České republiky do Evropské Unie. Politici kampaním obecně věnují značnou pozornost, protože zájem o politiku ve společnosti značně klesá a naopak narůstá politická apatie. Je proto třeba vzbudit zájem občanů, čemuž se daří díky politainmentu alias spojení dvou takřka neslučitelných pojmů - politických informací a zábavy. *„Politainment je forma veřejné komunikace, kterou zprostředkovávají média. Přenášeny jsou politické informace, ale zábavnou formou. Tento vývoj umožňuje několik trendů veřejného politického života jako například silná personifikace politiky (hovoří se o amerikanizaci politiky), celková emocionalizace, při níž je kladen důraz na osobní svět politiků, na utváření napětí (například prostřednictvím podbarvení vhodnou hudbou atd.) a vizualizace, díky níž jsou rekonstruovány jednotlivé scény, čímž divák získává co nepřesnější informace o tom, co se stalo“* uvádí se dále v knize. Nelze proto vyvrátit tvrzení, že se se politika stále více a více přizpůsobuje mediální společnosti a s ním narůstajícímu vlivu médií na život občanů, což z občanů činí méně předvídatelné subjekty, jelikož to nejsou pouze volení kampaně, co rozhodování ovlivňuje. (Novotný, 2010, s. 120-123; Komínek, K. *Loga a barvy politických stran: svazující barvy 1/4*. [online]. © 21.1.2015 [cit. 2015-02-26]. Dostupné z: <http://politickymarketing.com/loga-a-barvy-politicky-stran-svazujici-barvy-14>; Komínek, L. *Loga a barvy politických stran 2/4: ČSSD, ANO, KSČM, TOP 09* [online]. © 22.1.2015 [cit. 2015-02-26]).¹⁰⁰

⁹⁸ Image neboli obraz/představa se v češtině užívá jako odborný termín pro afektivní a celkovou představu osoby, značky, nebo výrobku veřejnosti. Mnohdy je často záměrně pěstovaný s cílem být úspěšný. V ekonomické oblasti se jedná především o úspěch u zákazníků, v politice jde o voliče, zatímco populárním umělcům půjde o posluchače a městům či obcím o potencionální návštěvníky. Image je považována za součást s reklamou, médií i marketingu.

⁹⁹ *Re-brandingem* je označován proces tzv. marketingového přerodu.

¹⁰⁰ Dostupné z: <http://politickymarketing.com/loga-a-barvy-politicky-stran-ceske-strany-24>).

Existuje mnoho teoretických přístupů typologie volebních kampaní, mezi kritérii může být obsahová náplň kampaně, měnící se organizační složky, míra využitelnosti médií anebo časové hledisko, které kampaně dělí na premoderní, moderní a postmoderní. Toto rozdělení pochází od americké politoložky Pippy Norris. Mezi základními rozlišovacími znaky je míra centralizace kampaně, využití prostředky, nebo přístup k vedení kampaně. Dalšími aspekty, jež mají ve volební kampani značnou roli je vedle přesvědčivosti argumentů ve volebním programu také vzhled, nebo zabarvení hlasu politického předáka. (Verner, 2011, s. 19).

Premoderní kampaně

Datovány od 60. do 70 let 20.století. a jsou spojovány s nástupem masových stran, zavedením všeobecného volebního práva a vysokým stupněm decentralizace, což je jedním ze základních rysů a přímým kontaktem kandidáta s voličskou obcí, což je jedním z hlavních cílů. Tato forma komunikace má mnoho společného s direkt marketingem. Mezi prostředky premoderních kampaní nalezneme tištěné materiály, jakými mohou být brožury s programy a stranický tisk a pořádání meetingů s občany. U premoderní kampaně hovoříme o lokálně-aktivním modelu komunikace, kdy je propagace strany výrazně soustředěna na místní komunitu. V současnosti se jedná o doplňkovou část jiných forem kampaní a je možné se s ní setkat zejména u komunálních voleb, kdy má přímé oslovení voličů značný význam.

Moderní kampaně

O těchto kampaních se traduje, že jsou orientované na kandidáta a datují se od 80. – 90. let 20. století, tedy rozvojem především televizního vysílání, jež ovlivnilo charakter celé kampaně. Základním kamenem takové kampaně je především vysoký stupeň organizační preciznosti, centralizace i profesionalizace, kdy se z médií stává komunikační kanál a nástroj přenosu politického sdělení. Umožňuje taky kandidátům slevit z náročného přímého kontaktu s voliči, který ovšem zůstává v jisté míře zachován a soustředit se na kontakt nepřímý. Nevýhodou tohoto typu kampaní je nutné navýšení finančních prostředků, které stoupají s ekonomickým stavem země. Nebezpečí ovšem tkví v získávání zásadního vlivu médií na formování společenského povědomí. Vlastníci i novináři náhle spoluurčují *agenda setting*¹⁰¹, čímž mohou ovlivnit celkový výsledek voleb, protože voliči mohou ztrácet stabilní stranické vazby a být od celého procesu voleb vzdálenější. Takový jev se projevuje

¹⁰¹ Více v kapitole 3.4 Agenda setting.

na průběhu rozhodování, které mimo jiné ovlivňuje image strany i programu. Postupná profesionalizace se spolu se zpravodajskou informovaností o politice a dominancí zábavních volnočasových aktivit se tak dle Markuse Rhomberga značně podílí na postupné depolitizaci obyvatel. Eva Bradová v knize *Od lokálních mítinků k politickému marketingu* (2005, s. 53) konstatuje, že: „Přechod od amatérských kampaní ke kampaním založeným na mediálních expertech, PR konzultantech marketingové teorie považujeme za shopping model. Strany se snaží využívat zejména ty techniky, které se ukázaly být v předchozích kampaních úspěšné a osvědčily se.“

Postmoderní kampaně

Hovoříme o nich jako o kampaních orientovaných především na voliče a vyznačují se novým způsobem vedení, za nímž stojí značná fragmentace a komplikovanost mediálního prostředí. Přesun kampaní do nových médií jakými je kupříkladu internet, elektronická pošta, online konference i satelitní televize je datován zhruba od 90. let. 20. století. Postmoderní kampaně se vyznačují dalším prohlubováním profesionalizace, proto je možné sledovat decentralizovanou a méně standardizovanou, avšak ne nekoordinovanou. Také je třeba zdůraznit, že kampaň již není časově ohraničena a stává se prakticky permanentní. V popředí mimo jiné stojí nezávislí poradci z oblasti klasického marketingu, kteří kandidáta „prodávají“ za pomoci podobných nástrojů jako hmotné zboží, či služby. Za průkopníka této vývojové etapy politických kampaní bývá označován Barack Obama se svojí pozoruhodnou prezidentskou kampaní, během níž vytvořil jednu z největších databází mobilních čísel a virtuálních přátel na Facebooku. Eva Bradová ve své knize *Od lokálních mítinků k politickému marketingu* (2005, s. 55) k touto tématu uvádí: „postmoderní kampaně se do určité míry vracejí k lokálnějším způsobům vedení kampaní, které mohou být aktivnější ve vztahu k voliči (podobně jako v promoderním stadiu). Digitální technologie totiž umožňují, aby byla komunikace kampaní efektivně umístěna na pomezí mezi lokálně aktivní premoderní formu kampaní a pasivní formu národní.“ (Novotný, 2010, s. 123-124; Bradová, 2005, s. 15-18, 49-57)

Další možností jak dělit politické propagace je podle užitých metod, které rozlišujeme dle stylu vedení kampaně a podle způsobu kontaktu s voliči rozlišujeme na:

- a) Marketingově orientované volební kampaně, které jsou v současnosti nejpopulárnější, a proto také nejpoužívanější. Jsou charakteristické profesionálním využitím dostupných prostředků masové komunikace.

- b) Mediálně orientované volební kampaně, které jsou specifické nejprofesionálnějším využíváním prostředků masové komunikace, a proto také nejvíce využívané především nově vznikajícími uskupeními. Oproti náročnějším marketingovým formám prezentace se totiž jedná o výrazně levnější způsob prezentace.
- c) Profesionální volební kampaně využívajících metod volebního marketingu kombinované s přímým kontaktem s voliči. Veškerá volební agitace je zajišťována profesionály.
- d) Stranické volební kampaně jsou dnes považovány za neefektivní a zastaralé, mluvíme o neprofesionálních kampaních, jež se koncentrují zejména na mobilizaci dosavadní voličské základny. (Novotný, 2010, s. 124).

3.4 Agenda setting

V současnosti média nastolují a tím také určují náměty, o kterých se bude ve společnosti mluvit. Tato témata odsouvající ostatní, dle obecného mínění nedůležitá do pozadí, nazýváme *agendou setting*. (Novotný, 2010, s. 121). Duchovním otcem této myšlenky je americký filozof a novinář Walter Lippman. Již v úvodní kapitole „Okolní svět a obrazy v našich hlavách“ své nejnámější knihy *Public opinion* z roku 1922¹⁰² shrnuje myšlenku nastolování agendy¹⁰³. Autor tvrdí, že naši kognitivní¹⁰⁴ mapu světa určují zpravodajská média, která slouží jako *okna do širokého světa ležícího mimo naši bezprostřední zkušenost* a veřejné mínění nereaguje na okolní prostředí, nýbrž na pseudo-prostředí, jež vytvářejí zpravodajská média.

Empirické důkazy o roli masových médií v současnosti potvrzují a nadále rozšiřují Lippmanem načrtnutá pozorování o čemž svědčí například desetiletý rozestup od prvních veřejných výzkumů, či dokonce půlstoletí od prvního explicitně se rolí masové komunikace při nastolování agendy zabývajících výzkumu. „*Systematická analýza účinků masové komunikace na veřejné mínění, empirický výzkum založený na pravidlech vědeckého bádání, pochází z roku 1940, kdy se ve Spojených státech konaly prezidentské volby a kdy sociolog Paul Lazarsfeld se svými kolegy z Kolumbijské univerzity ve spolupráci s tazatelem Elmem Roperem uskutečnili sedm kol rozhovorů s voliči z Erie County v Ohio. Na rozdíl od očekávání*

¹⁰² Přestože je to již více než osmdesát let od vydání prvního výtisku, dodnes kniha vychází se souborem anekdotických důkazů na podporu svých tvrzení. (McCombs, 2009, s. 28).

¹⁰³ Sám zde toto označení nepoužil. (McCombs, 2009, s. 28).

¹⁰⁴ V tomto případě se jedná o psychologické vnímání kognitivní teorie, jež je zaměřená na zpracování informací, získávání obecných poznatků a procesů chápání.

veřejnosti i odborníků bylo při dalších výzkumech v odlišném prostředí v následujících dvaceti letech, zjištěno jen málo důkazů o účincích masové komunikace na postoje a názory. Ještě dvacet let od výzkumu v Erie County Joseph Klapper v knize *The Effects of Mass Communication konstatoval, že zvítězila teorie minimálních účinků médií.*“ Objasňuje McCombs v knize *Agenda setting* (2009, s. 28-29). První krok k empirickému podložení konceptu byli počátkem sedmdesátých let, přesněji v období prezidentských voleb roku 1968, Maxwell McCombs a Donald Shaw, kteří průběžně shromažďovali data o tom, co je během kampaně na veřejnosti a v médiích tzv. ‚na pořadu dne‘. Výsledná data ukazovala na vysoký stupeň korelace¹⁰⁵. Dalším významným výzkumem se zabýval G. Rya Funkhouser, jež sledoval tři soubory dat – průzkum veřejného mínění, informovanost tiskem a statistické ukazatele tzv. *reality*¹⁰⁶ z let 1960 – 1970 na jejich základě posléze konstatoval ‚podstatný soulad‘ mezi veřejným míněním a množstvím informací z tisku. Zároveň poukázal na soulad mezi mediálním a veřejným ohlasem, který měl téměř nulový vztah k reálnému vývoji. Jako příklad je možné uvádět rozdíl ve vrcholném zájmu médií s reálnou výší americké účasti ve válce ve Vietnamu, protože ta dle médií a veřejnosti proběhla dříve, než ve skutečnosti. S jistotou proto můžeme tvrdit, že koncept určování agendy má velice úzký vztah k problému utváření mediální reality. Agenda setting pracuje mimo jiné s nástroji jakými jsou *gatekeeping* – vypouštění zpráv do vydání, nebo mediální rutinou. Dále zde nalezneme kvantitu, redakční členění a prezentaci zpráv, prezentovanou míru konfliktu, nebo výše zmíněné působení v čase. Kvantitou je míněna míra důležitosti dle hojnosti informovanosti, redakční členění a způsob prezentace mohou posilovat důležitost skrze vizuální zařazení, titulky, fotografie, eventuálně televizní grafiku, zpomalené záběry, nebo zařazení uvnitř zpravodajského bloku. Všechny tyto faktory mohou být jedním z klíčových vodítek značících publikem připisovanou závažnost. (Novotný, 2010, s. 120-122). Agendu lze dělit na mediální - zabývající se problémy a tématy z médií, veřejnou – zaobírající se soukromě i veřejně probíranými tématy, politickou - zaměřenou na dle politiků a zákonodárců podstatná témata, ale i korporátní s náměty velkých společností a korporací. Všechny typy se vzájemně prolínají a ovlivňují.

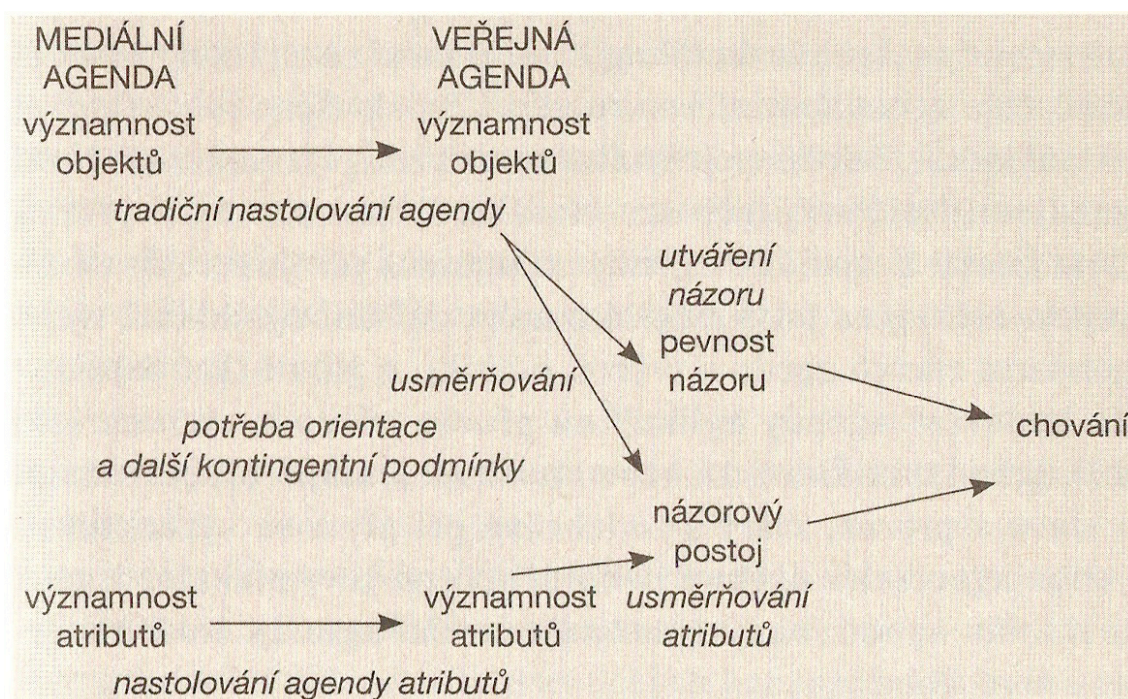
Agenda je nastolována v několika stupních, kdy se první z nich soustředí na průzkum, kterým tématům je již pozornost věnována, dále zkoumání jednotlivých atributů a charakteristik takové mediální pozornosti. Z toho jasně vyplývá,

¹⁰⁵ Korelace značí vzájemný vztah.

¹⁰⁶ Patřila mezi ně například zločinnosti, počet jednotek ve Vietnamu a síla dolaru.

že politik, který se vyhýbá médiím, nemůže mít dlouhodobě zajištěný úspěch. Někteří z nich dnes dokonce reagují především na mediální události, nikoliv události jako takové. Dalo by se proto polemizovat, zda politika díky medializaci, přestože na médiích není zcela závislá, neztrácí určitou míru autonomie. Média se zároveň vyznačují bezprostředností a blízkostí, s níž publiku zpracovávají události v podobě zpráv a normativních funkcí, pomocí kterých naznačují, jak daným událostem rozumět. Média tedy neovlivňují pouze veřejné mínění, ale působí též recipročně, když ve vzájemné snaze přiblížit se většinovému pohledu na svět zastávají názory veřejnosti. Díky tomu není prezentována skutečnost, ale veřejné mínění. Atributy věnované pozornosti mohou být jak afektivní – pozitivní, neutrálně, popřípadě negativní povahy, ale i kognitivního charakteru, kdy je důraz kladen na podtémata. Zářným příkladem nastolování agendy byly předvolební debaty z roku 2006, jež byly umístěny do hlavního vysílacího času. Více než kdy jindy se volby vyznačovaly značnou personalizací volebního boje mezi šéfy ODS a ČSSD. Výsledky jednotlivých debat byly následně probírány ještě několik dní v tisku. (McCombs, 2009, s. 203-206; Novotný, 2010, s. 120-123).

Obrázek 3: Koncept nastolování agendy a jeho důsledky

Zdroj: McCombs (2009, s. 203)

Problém nerovnosti sociálních skupin se mimo politické reprezentace týká především politické agendy voleb, dle níž nízká volební účast zkresluje vnímání reálné politické situace, ve prospěch politických preferencí těch jedinců, kteří se voleb účastní a to přestože některá témata nemusí být ani politizována, neb se netýkají dostatečného počtu lidí. O těchto tématech se nemlčí, protože politikům nezískají žádné hlasy, ale protože lidé, jichž se dotýkají, k volbám naopak nechodí a je těžké je k volbám mobilizovat. Zároveň je třeba přihlídnout k faktu, že zájmy a potřeby veřejnosti mohou být v rozporu se zájmy a agendou politických elit. *Tento argument je důležitý především proto, že volby a volební účast jsou formou politické participace s nejnižší mírou společenské nerovnosti.* (Van Deth, Montero, Westholm; Verba, Nie, Kim; Verba, Schlozman, Brady In: Linek, 2013, s. 9-10).

PRAKTICKÁ ČÁST

4 CÍL PRŮZKUMU, HYPOTÉZY A POUŽITÁ METODIKA

Hlavním východiskem průzkumu je popis důvodů účasti, ale i neúčasti různých skupin populace ve volebním procesu.

K nutným vědomostem každého politologa patří znalost hlavních metodologických principů, za jejichž pomocí dosahuje svých vědeckých poznání. Metodologické pojmy a postupy totiž tvoří nedílnou součást libovolného politologického procesu, zároveň je nutné, aby se s nimi empirický výzkum¹⁰⁷ vypořádal na všech možných úrovních. Další z nejčastěji užívaných metod kvalitativního výzkumu jsou individuální hloubkové rozhovory, neboli *in-depth interview – IDI*. Podmínkou těchto typu průzkumu je, aby kvalifikovaný tazatel vedl rozhovor, ideálně dle předem připraveného schématu. Otázky mohou být volné, avšak s předem tematicky vymezenými asociacemi, které zjišťují individuálně a skupinově relevantní obsahy, jež lze najít na veškerých úrovních vědomí. Metoda je vhodná pro veškeré oblasti analýzy a šetření, v nichž by je složité shromáždit dostatek kvalitních respondentů v určitý čas a na určité místo.

4.2 Představení respondentů hloubkových rozhovorů

Mgr. Lukáš Novotný, M.A., Dr.

Absolvent pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni, oboru Učitelství pro střední školy se zaměřením na český a německý jazyk, dále Fakulty kulturních studií Univerzity Bayreuth v oboru interkulturní germanistiky, politologie a německé literární vědy, kde získal titul M.A. a v neposlední řadě absolvent doktorského studia Ústavu pro studium politických systémů a politických institucí na Filozofické fakultě Chemnitz v Německu. Přednášející Katedry německých a rakouských studií na Karlově univerzitě v Praze, Filozofické fakulty Univerzity J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, Katedry politologie a mezinárodních vztahů CEVRO Institutu v Praze, se ve svých publikačních činnostech zaměřuje především na oblasti česko-německých vztahů, sociologie pohraničních oblastí a evropské integrace. Jeho badatelské zaměření se týká především politologie, politické sociologie, mezinárodních vztahů

¹⁰⁷ Pojem empirický výzkum v tomto případě uznává každý postup, jež systematickým, logicky konzistentním a veřejným způsobem za pomoci pozorování a důkazů ověřuje platnost hypotéz.

a germanismu. Zároveň od roku 2012 patří k členům redakční rady Naše společnost, od loňského roku též působí v radě Evakuační teorie a praxe. (FF UJEP; 2015 [online]. [cit. 2015-03-03]¹⁰⁸ a KNaRS; 2015 [online]. [cit. 2015-03-03]).¹⁰⁹

doc. Milan Tuček, CSc.

Absolvent Matematicko-fyzikální fakulty University Karlovy v Praze se zpočátku své vědecké kariéry zabýval především metodologií sociálního výzkumu, aplikacemi matematických metod v sociologii a statistickými metodami zpracování dat. V současné době se mimo pedagogické činnosti na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy a Filosofické fakulty Univerzity Karlovy věnuje také konkrétním sociologickým problémům, obzvláště na poli výzkumu sociálních struktur, mobility a sociální stratifikace. Docent Tuček též několik let pobýval v Ústavu sociologických výzkumů Akademie věd SSSR v Moskvě. (SÚVAvČR; 2015 [online]. [cit. 2015-03-03]. Dostupné z: <http://www.soc.cas.cz/lide/milan-tucek>).

Ing. Jan Červenka

Absolvent Fakulty mezinárodních vztahů na Vysoké škole ekonomické v Praze se v současné době pod záštitou Sociologického ústavu Akademie věd České republiky, v.v.i. zaměřuje na životní úroveň, ekonomický vývoj a modernizaci z hlediska veřejného mínění. (SÚAvČR, 2015. [online]. [cit. 2015-03-03]. Dostupné z: <http://www.soc.cas.cz/lide/jan-cervenka>).

¹⁰⁸ Dostupné z: <http://ff.ujep.cz/index.php/kpf/menu-kpf/personalni-slozeni/12-kpf/personalni-slozeni/69-mgr-lukas-novotny-ma-drphil>

¹⁰⁹ Dostupné z: <http://knrs.fsv.cuni.cz/KNRS-211.html>

5 PODNĚTY Z HLOUBKOVÝCH ROZHOVORŮ

První otázka směřovala ke skriptům Lukáše Novotného *Politologie* (UJAK, 2010) a tabulce ze straně 133 z níž vyplývá, že volební účast od roku 1992 do roku 2006 klesla ze 73,9 % na 46,4 % u komunálních a z 85 % na 62,6 % u voleb do poslanecké sněmovny. Čemu respondenti takto markantní pokles připisují?

K této otázce je možné najít nejednu, dokonce i česky psanou, publikaci. Lukáš Novotný mimo jiné podotkl, že se na volební účasti odráží obecná nálada a nedůvěra ve společnosti. Lze říci, že chybí názorově a morálně pevné osobnosti, což se projevuje na nízké stabilitě vlády, která v lidech nevzbuzuje mnoho důvěry. Data společnosti STEM, která dvakrát do roka – vždy v únoru a září, provádí průzkum mezi obyvateli České republiky, v otázce důvěry vlády udávají, že aktuálnímu prezidentu Miloši Zemanovi v září 2014 důvěřovalo 64% lidí, což je oproti únoru téhož roku 13% nárůst. Vládě Bohuslava Sobotky věří 49% respondentů¹¹⁰, to jest o 2% více než tomu bylo o v únoru. Na pomyslné dno si v prováděných průzkumech sáhla bývalá vláda Petra Nečase, jež v září 2012 věřilo pouze 17% dospělých. Poslanecká sněmovna je důvěryhodná pro 46% dotazovaných, toto číslo je od roku 2005 nejvyšší výsledek. Naproti tomu Senát jako důvěryhodný subjekt shledávají pouze dvě pětiny respondentů. Nutno podotknout, že i v tomto případě podpora od roku 2012, stejně jako v případě Sněmovny, postupně roste a vyšší důvěře se v očích veřejnosti zatím netěšil. (MLB. *Důvěra v české politiku je rekordně vysoká, nejvíce lidé věří Zemanovi*. [online]. © 3.10.2014 [cit. 2015-03-10].)¹¹¹

Tento jev popisuje Milan Tuček: „*Pokles se týká toho, že se srovnává s těmi prvními, nebo druhými volbami, kdy zkrátka byla situace zcela odlišná z hlediska názoru lidí na politiku. Na názor lidí na to, že tedy je potřeba chodit k volbám, když konečně po období reálného socialismu jsou volby svobodné a mají nějaký smysl*“ a analytik Jan Červenka dodává: „*V roce 1990, když byly 1. volby po sametové revoluci - volební část byla 96%, což je nepřírozeně vysoké číslo, a proto se dalo předpokládat, že bude klesat. V roce 1992 byla volební účast asi o 10% nižší,*

¹¹⁰ Průzkumy důvěryhodnosti vrcholných politických orgánů se agentura STEM zabývá od roku 2005. V průzkumu ze kterého vychází uváděná data se pracovníci agentury tázali 1024 obyvatel České republiky starších 18 let. Respondenti byli vybíráni metodou kvótního výběru – tazatel musí na základě přesných kritérií jako je věk, pohlaví, vzdělání či místo bydliště vyzpovídat konkrétní počet lidí, což má zajistit reprezentativní výsledky. MLB. *Důvěra v české politiku je rekordně vysoká, nejvíce lidé věří Zemanovi*. [online]. © 3.10.2014 [cit. 2015-03-10]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/duvera-cechu-v-politiky-0sk-/domaci.aspx?c=A141003_120523_domaci_mlb

¹¹¹ Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/duvera-cechu-v-politiky-0sk-/domaci.aspx?c=A141003_120523_domaci_mlb

v roce 1996 a 1998 byla někde na 75%, pak v roce 2002 nastal propad, který se neočekával a ani mu nic nenasvědčovalo. Účast spadla na 58%." Jedním z možných důvodů tohoto úpadku by mohlo být občanské znechucení Koaliční smlouvou a celkovou politickou situací, v níž zásadní roli sehrál například rozpad čtyřkoalice, nebo mimo jiné osobní rozpory uvnitř pravicových stran. Tyto aspekty mohly nést jistý podíl na vítězství levicových stran, neb voliči pravicových stran k volbám zkrátka nedorazili.

V roce 2006 naopak volební účast stoupla, což je přirozený vývoj, který je daný až nepřirozenou počáteční mobilizací. Lze tedy říci, že se všichni odborníci shodují na jakési mylnosti započítávání voleb z roku 1990, které byly spíše euforickým referendem o minulém režimu, jak Jan Červenka dodává: „96% lidí nechodí k volbám nikde, dokonce ani tam, kde jsou povinné.“

Kdyby respondenti dostali možnost změnit český volební systém, jakým způsobem a proč by takový krok učinili?

Především Lukáš Novotný, se během této otázky neubrání srovnání se sousedním Německem, kde často pobývá a kde již potřetí za sebou zvítězila současná kancléřka Angela Merkelová, ve kterou mají lidé evidentně značnou důvěru. Obdobně jako u předchozí otázky tedy doktor Novotný nevnímá zásadní problém v systému, nýbrž v nedostatku obdobně silných osobností. Tento nedostatek mimo jiné potvrzují průzkumy společnosti STEM, z nichž vyplývá od roku 2004 do roku 2013, markantní pokles prestiže povolání politika, který je aktuálně na 26. příčce, tedy například pod uklízečkou, soustružníkem anebo hluboko pod učitelem, či stavebním dělníkem. Tyto průzkumy se shodují s tvrzením o vládě a prezidentu, jež jsou odrazem společnosti.

Vhodnějším krokem by však podle Jana Červenky bylo vytvářet transparentnější způsob fungování politického systému: „například udělat dobrý služební zákon, zákony týkající se majetkových přiznání, pročistit politickou scénu a zprůhlednit jak co funguje, aby neprobíhaly korupční mechanismy, nebo vyvádění peněz z veřejných prostředků“ a zároveň upozorňuje: „Většinový systém tu nemá tradici a vyžadovalo by to změnu struktury celého politického systému a ústavního systému, hrozí přesun politických problémů jinam, třeba na ulici, což není žádoucí. Nedá se říct, že by jiný politický systém produkoval jiný výsledek.“ K čemuž Milan Tuček dodává: „Myslím si, že 5% hranice je příliš vysoká a ta politická soutěž se pak zužuje a strany, které oslovují užší skupinu lidí, nemají šanci tuto 5% hranici

přesáhnout." tvrdí, že „potom politický prostor přestává vyjadřovat zájmy občanů a podrobuje se praktikám marketingu, kde marketingové kampaně nepracují s programem, ale snaží se oslovit voliče jednoduchými hesly.“

Další dotaz směřoval k obecnému zájmu o první přímou volbu prezidenta. Předpokládali odborníci napříč obory příliv především mladých voličů, kteří běžně k volbám nechodí? Co považují za impuls, který je k takovému kroku vedl?

Takový úspěch a především rozvíření debat na politická témata, téměř všichni dotazovaní připisují především faktu, že tyto volby byly něco nového, co u nás v republice nemá obdoby. Lukáš Novotný navíc poukázal na viditelnost prezidenta, která je samozřejmě vyšší, než například u zastupitelů z krajských voleb. Zároveň však podotýká paradoxní detail, kdy si část občanů prakticky neuvědomuje, že obecní zastupitelstvo má na jeho život, resp. žití větší vliv, než viditelnější prezident, který je ve své podstatě pouhou ‚figurkou‘ zastupující stát navenek. Milan Tuček po zkušenostech z volební komise však namítá, že hojná účast mladší generace je výsledkem dohadů *„tyto věci jsou svým způsobem určité dohady. Neexistoval exit poll, který zjišťuje před volební místností, jak lidi volili, aby byla nějaká větší datová báze, takže tyto informace jsou v podstatě nedostatečné a nepodložené. Dále je třeba si uvědomit, že tu byla velká mediální kampaň, která obklopovala Karla Schwarzenberga a byla vytvořená a cílená převážně na sociálních sítích“*, tato slova potvrzuje analytik Jan Červenka a zároveň doplňuje: *„tam to bylo způsobeno kampaní „ volím Karla“, směřovanou na facebook“, kdy kampaň byla směřována na mladé lidi, kteří se jinak o politiku moc nezajímají.“*

V České republice je, například v případě komunálních voleb, pasivní volební právo, tedy možnost být volen stejně jako aktivní volební právo již od 18. roku, jak tyto politiky vnímají dotazovaní?

Při této otázce politolog Lukáš Novotný jako příklad udal Německo, kde často pobývá, a proto zná tamní mentalitu. Není ojedinělé, resp. většina lidí vstupuje do politiky až v určitém věku, dejme tomu 40 let. Prvotně se tito lidé zabývají například prací ve vlastním podnikání, sebevzdělávání a především nabírání pracovních i životních zkušeností, které mohou dále zužitkovat právě v této oblasti a předávat je dále. Tyto zkušenosti mladým, i když nadšeným zastupitelům zkrátka schází. Zároveň působí a jsou vnímáni jako serióznější, a proto také důvěryhodnější a jako zářný příklad uvádí modelku moderující televizní zprávy vs. zralý muž středního

věku. S čímž svým způsobem souhlasí, avšak klade důraz na individualitu a tudíž možný přínos každého jedince, také Jan Červenka. Srovnání však částečně kontruje Milan Tuček, který nevnímá životní nezkušenost jako překážku, naopak zdůrazňuje nespornou výhodou mladších politiků, která tkví především ve vyšší šanci oslovit mladší generaci voličů, jež by měla mít své zastoupení i v obecním zastupitelstvu a dále tuto myšlenku rozvádí na: *„Jsou různí mladí lidé, někteří vyspějí brzo a nic nebrání tomu, aby se aktivně účastnili politiky ve všech úrovních. Byl jsem dlouho zastupitelem v Praze 8 a nemyslím si, že lidé vyššího věku měli lepší názory, než mladí lidé.“*

V současnosti se vše přesouvá na internet, jak by účastníci hloubkových rozhovorů vnímali možnost volit pomocí unikátního kódu online, jako například v Estonsku anebo Švýcarsku?

Fakt, že se člověk musí k volbám vydat, jim dle Lukáše Novotného dodává jistý punc honosnosti, čímž se v jistém smyslu shoduje s Lukášem Linkem, který ve své knize *Kam se ztratili voliči?* (2013, s. 49) píše, že: *„cesta do hlasovací místnosti se může proměnit v rodinnou procházku nebo aspoň společnou cestu manželského (partnerského) páru či rodičů s dětmi. Navíc v domácnosti a rodině člověk tráví významnou část dne a jedinec si v nich znovu-utváří svou identitu, hodnoty a postoje.“* Stejně tak Milan Tuček o zvýšení účasti nepochybuje a přidává zkušenosti se sčítáním lidu, které se částečně přesunulo na internet. Zároveň zdůrazňuje, že je třeba připustit, že část lidí žije prakticky permanentně ve světě internetu a takový krok by pro ně byl vítaným zjednodušením. Dále dodává, že: *„Problém voleb spočívá částečně také v tom, že lidé jsou daleko mobilnější a v době voleb se nemusí nacházet v místě bydliště, a proto je pro ně složitější si zařizovat volební průkazy. Internetová možnost volby by nepochybně účast voleb zvýšila. Odhaduji o 5%, maximálně 10%. Uvidíme, myslím si, že se to nakonec uskuteční“* Světovému trendu se nebrání ani Jan Červenka a dodává, že by se k volbám dostaly i ty skupiny lidí, které se většinou neúčastní, především mladá nastupující generace, nebo pracovně vytížené osoby patřící k neaktivnějším v oblasti ekonomiky.

Wimbledonová výhra Petry Kvitové prakticky rozdělila národ na dva rozdílné tábory a rozvířila debatu o odebrání jejího českého občanství. V návaznosti na toto téma se ve společnosti začalo diskutovat o vhodnosti zachování volebního práva českým občanům dlouhodobě žijících v zahraničí. Nejedna Češka se totiž domnívá,

že tito lidé by již neměli mít právo volit, neb se jich záležitosti naší země netýkají a nemají do nich tudíž nadále nárok hovořit.

„Na to neumím odpovědět, v podstatě existuje nějaké právo volit, které se týká všech občanů a pak existuje nějaká představa o tom, že volit by měli jen ti, nebo ti ... , protože z nějakých důvodů nemají morální právo o této společnosti rozhodovat. Občanský princip překonal principy z doby minulé a názor, že budou volit všichni občané je správný, nehledě na to, že podíl lidí žijících dlouhodobě mimo republiku je minimální.“ Říká v této souvislosti Milan Tuček, politolog Lukáš Novotný zdůrazňuje některé ze zásadních atributů volebního práva, mezi něž patří dosažení potřebného věku a dále příslušnost k českému občanství, na kterém se nic nemění, ani pokud se takový občan rozhodne odstěhovat do jiného státu, což potvrzuje také Jan Červenka, který zároveň upozorňuje na potencionální problém a komplikace u lidí vyslaných do zahraničí za prací a kterým nesmí být upřeno právo volit. Všichni dotazovaní se ovšem shodují, že zahraniční volební účast je velice nízká.

ZÁVĚR

Diplomová práce s tématem „Kdo chodí v Česku volit, kdo ne a proč?“ si jakožto hlavní cíl vytyčila popsání důvodů účasti a neúčasti různých skupin populace v celostátních volbách. Práce ukazuje vzájemné působení mezi voličem a systémem.

Diplomová práce k tomuto cíli dochází napříč teoretickými poznatky a zároveň názorně ukazuje rozdílné důvody k účasti občanů ve volebním procesu. Některé skupiny národa se nechají ovlivnit nabídkami či srovnáním programových řešení vybraných problémů, jiní chodí k volbám pouze, protože jsou přesvědčeni o správnosti takového rozhodnutí. Další část voličské obce je motivována okolím anebo rodinou, popřípadě jde volit z přesvědčení o vlastní morální povinnosti. Určitá sorta voličích se nechá unést názorem ostatních, zatímco odlišná část sociální třídy pečlivě zvažuje účast i možnost potencionální neúčasti a jejího následného dopadu na něj, jakožto samotné jedince, i celé společnosti. Současně hledá odpovědi na otázky ohledně rapidního poklesu volební účasti, který je připisován především nepřirozeně vysoké euforii z dlouho očekávaných svobodných voleb v porevolučním období.

Teoretická část vysvětluje základní definice z oboru politiky a politologie, současně ukazuje několik odlišných typů politických režimů.

Objasňuje se pojem voleb, volebních systémů a především volebního systému ČR, dále pak teorii volební účasti v závislosti na složení a rozmanitost voličů. Následná část pojednává o veřejném mínění, jeho umění ovlivňovat voliče v dobrovolných volbách, o masové komunikaci a reakcích na ni, i politickém marketingu a volebních kampaních, které taktéž silně ovlivňují volící, případně nevolící občany. Diskuze konfrontující různé názory z úst odborníků a hloubkové rozhovory v praktické části se věnují analýze demokratických volebních výsledků od převratu po současnost, stejně tak se v této části práce střetávají protichůdné názory týkající se občanů trvale žijících v zahraničí a jejich možný vliv na volební výsledky. Zároveň jsou nastíněny přínosy a možnosti potencionální změny volebního systému České republiky s ohledem na volební účast.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

BERG-SCHLOSSER, D.; STAMMEN, T. *Úvod do politické vědy*. 1. vydání. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2000. 372 s. ISBN 978-80-7380-076-5.

HEYWOOD, A. *Politologie*. 1. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 482 s. ISBN 978-80-7380-115-1.

HEYWOOD, A. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, a.s., 1994. 293 s. ISBN 80-85865-10.6.

ŘÍCHOVÁ, B. *Přehled moderních politologických teorií*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000. 233 s. ISBN 978-80-262-0742-9.

WEBER, M. *Politika jako povolání*. In: WEBER, M. *Metodologie, sociologie a politika*. Vybral a uspořádal Miloš Havelka. Praha: Oikoymen, 1998. ISBN 978-80-7298-389-6.

DAVID, R. *Politologie: základy společenských věd*. 2. Opravené a rozšířené vydání. Olomouc: FIN, 1996. 375 s. ISBN 978-80-7182-162-4.

SYLLABA, T. *Vznik a osudy politologie* In: V. Veber (ed.). *Politologie: ideje a dějiny. Sborník k 75. narozeninám Theodora Syllaby*. 1. vydání, Hradec Králové: Ústav filosofie a společenských věd Univerzity Hradec Králové. Nakladatelství Gaudeamus. ISBN 978-80-7041-448-0.

NOVÁK, M. *Úvod do studia politiky*. 1. vydání, Praha: Sociologické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7419-052-0.

MATUŠOVÁ, A. *Politický marketing a české politické strany*. 1. vydání. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2010. 178 s. ISBN 978-80-210-5169-0.

BRADOVÁ, E. *Od lokálních mítínek k politickému marketingu: Teorie a vývoj politické komunikace a volebních kampaní*. 1. vydání. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2005. 112 s. ISBN 978-80-210-3800-4.

BRADOVÁ, E. *Negativní kampaně a politická reklama ve volbách*. 1. vydání. Olomouc: Periplum, 2008, 136 s. ISBN 978-80-86624-44-0.

BALÍK, S. *Komunální volby v České republice v roce 2002*. 1. vydání, Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2003. ISBN 978-80-210-3211-1.

VERNER, P. *Propaganda a manipulace*. 1. vydání, Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2011. ISBN 978-80-7452_015-0.

NOVOTNÝ, L. *Politologie*. 2. doplněné a přepracované vydání, Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2010. ISBN 978-80-7452-003-7.

ŠIMÍČEK, V. a kol., *Volební kampaň v České republice*, 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita Brno, 2000. 128 s. ISBN 978-80-210-2352-X.

DOČEKALOVÁ, P., ŠVEC, K. *Úvod do politologie*, 1. vydání, Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. ISBN 978-80-247-2940-4.

KLÍMA, K. et al. *Státověda*. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-98-9.

CABADA, L., ŽENÍŠEK, M. *Smíšené volební systémy*. 1. vydání, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2003. ISBN 80-8647-344-9.

KAPLAN, P., PALEČEK, P. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2. vydání, Brno: Barrister & Principal, 2001. ISBN 80-85947-75-7.

KLICPEREROVÁ-BAKER, M., FEIERABEND, I.K. A KOLEKTIV. *Demokratická kultura v České republice*. 1. vydání, Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1433-7.

McCOMBS, M. *Agenda setting*. 1. vydání, Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-591-2.

FILIP, J. *Ústavní právo České republiky – Základní pojmy a instituty. Ústavní základy ČR*. Dotisk 4. vydání, Brno: Václav Klemm - Vydavatelství a nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-904083-8-8.

VYSEKALOVÁ, J. a kolektiv. *Psychologie reklamy*. 4. vydání, Praha: Grada Publishing, a.s., 2012. ISBN 978-80-247-4005-8.

LINEK, L. *Kam se ztratili voliči?* 1. vydání, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2013. ISBN 978-80-7325-314-1.

KOSTELECKÝ, T., MIKEŠOVÁ, R., POLÁKOVÁ, M., ČERMÁK, D., BERNARD, J., ŠIMON, M. *Koho volí Vaši sousedé?* 1. vydání, Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014. ISBN 978-80-7419-166-4.

Seznam použitých internetových zdrojů

SUCHÝ, P. Ronald Reagan: venit, vidit, vicit. [online]. 2004-07-20 [cit. 2014-12-12]. Dostupné z: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/686/ronald-reagan-venit-vidit-vicit>

JIRÁSKOVÁ, V. Občan a občanství. [online]. 8.11.2005 [cit. 2015-01-07]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/386/OBCAN-A-OBCANSTVI.html/>

Parlament ČR. *Slovník pojmů z parlamentní praxe* [online]. [cit. 2015-1-2]. Dostupné z: http://www.senat.cz/informace/slovník_pojmu.php).

Volební systém České republiky. [online]. [cit. 2015-02-24].). https://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=6&cad=rja&uact=8&ved=0CEEQFjAF&url=http%3A%2F%2Fwww.pf.upol.cz%2Ffileadmin%2Fuser_upload%2FFP-katedry%2Fpolitologie%2FVolebni_system_Ceske_republiky.ppt&ei=jdLtVPfcBtL7aoaXguAF&usg=AFQjCNEf5nxsgDFixdWdrdrCdOSs0PRcWQ&sig2=NiEYc2gitNC4EIQqg9T_SA&bvm=bv.86956481,d.d2s

ČSÚ, www.volby.cz In: Linek, 2013, s. 17 [cit. 2015-02-26].

Komínek, K. *Loga a barvy politických stran: svazující barvy 1/4*. [online]. © 21.1.2015 [cit. 2015-02-26]. Dostupné z: <http://politickymarketing.com/loga-a-barvy-politickych-stran-svazujici-barvy-14>;

Komínek, L. *Loga a barvy politických stran 2/4: ČSSD, ANO, KSČM, TOP 09* [online]. © 22.1.2015 [cit. 2015-02-26]. Dostupné z: <http://politickymarketing.com/loga-a-barvy-politickych-stran-ceske-strany-24>).

FF UJEP; 2015 [online]. [cit. 2015-03-03]. Dostupné z: <http://ff.ujep.cz/index.php/kpf/menu-kpf/personalni-slozeni/12-kpf/personalni-slozeni/69-mgr-lukas-novotny-ma-drphil>

KNaRS; 2015 [online]. [cit. 2015-03-03]. Dostupné z: <http://knrs.fsv.cuni.cz/KNRS-211.html>

MLB. *Důvěra v české politiky je rekordně vysoká, nejvíce lidé věří Zemanovi*. [online]. © 3.10.2014 [cit. 2015-03-10]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/duvera-cechu-v-politiky-0sk-/domaci.aspx?c=A141003_120523_domaci_mlb

SÚVAvČR; 2015 [online]. [cit. 2015-03-03]. Dostupné z: <http://www.soc.cas.cz/lide/milan-tucek>.

SúAvČR, 2015. [online]. [cit. 2015-03-03].
Dostupné z: <http://www.soc.cas.cz/lide/jan-cervenka>.

Kulík, P., Baxa. J., aktualizováno Řípa, M., 2012. [online]. [cit. 2015-03-03].
Dostupné z:
http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/metody_pro_prepcet_hlasu_na_mandaty

SEZNAM OBRÁZKŮ, GRAFŮ a TABULEK

Seznam obrázků

Obrázek 1: Vývoj volební účasti ve volbách do Poslanecké sněmovny a Vývoj volební účasti v komunálních volbách	45
Obrázek 2: Vývoj volební účasti v ČR v jednotlivých typech voleb	45
Obrázek 3: Koncept nastolování agendy a jeho důsledky.....	69

Seznam tabulek

Tabulka 1: Rozlišení soukromého a veřejného sektoru.....	12
--	----

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A – Otázky pro hloubkové rozhovory.....	I
---	---

PŘÍLOHY

Příloha A – Otázky pro hloubkové rozhovory

1. Podle knihy *Politologie* (Lukáš Novotný, UJAK, 2010) volební účast od roku 1992 do roku 2006 klesla ze 73,9% na 46,4% u komunálních a z 85,1% na 62,6% u voleb do Poslanecké sněmovny, čím je podle Vás způsoben tak markantní pokles?
2. Kdybyste mohl na volebním systému České republiky něco změnit, co by to bylo? / Který z volebních systémů vám připadá nejzajímavější a nejefektivnější a proč?
3. Jak vnímáte zájem o první přímou volbu prezidenta? Předpokládal jste účast tolika mladých lidí, kteří běžně k volbám nechodí a co považujete za impuls, který je k nim táhl?
4. Jaký máte názor na například 21 leté kandidáty v komunálních volbách?
5. Dnes se vše přesouvá na internet. Co si myslíte o vizi volit pod nějakým unikátním kódem online?
6. Jak vnímáte možnost volit u Českých občanů dlouhodobě žijících v jiných státech (neplánujících se vrátit zpět do Čech), konkrétně v případě USA. Mnohdy slýchám názor, že by tito lidé neměli volit, neb se jich záležitosti naší země již netýkají. Toto téma bylo rozvířeno mimo jiné po Wimbledonové výhře Petry Kvitové a rozdělilo republiku na dva tábory.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Ivana Cloe Cuperová
Obor: Sociální a mediální komunikace
Forma studia: Kombinované
Název práce: Kdo chodí k volbám, kdo ne a proč
Rok: 2015
Počet stran textu bez příloh: 70
Celkový počet stran příloh: 1
Počet titulů českých použitých zdrojů: 25
Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 0
Počet internetových zdrojů: 13
Počet ostatních zdrojů: 0
Vedoucí práce: RNDr. Jaroslav Huk CSc.